

West-Friese Archeologische Rapporten 103

De katholieke schuilkerk aan de Lutkedijk

Archeologisch onderzoek naar de schuilkerk en
pastorie aan de Lutkedijk in de Spanbroeker Kaag,
gemeente Opmeer

De katholieke schuilkerk aan de Lutkedijk

Archeologisch onderzoek naar de schuilkerk en pastorie aan de Lutkedijk in de Spanbroeker Kaag, gemeente Opmeer

Colofon

Titel:	De katholieke schuilkerk aan de Lutkedijk. Archeologisch onderzoek naar de schuilkerk en pastorie van Obdam in de Spanbroeker Kaag, gemeente Opmeer.
Onderzoekslocatie:	Lutkedijk 11a, Obdam, Opmeer
OM-nummer:	65866
Projectnummer:	406
Hoekcoördinaten:	1 123.453 / 521.800 2 123.501 / 521.789 3 123.438 / 521.761 4 123.488 / 521.749
Uitvoerder:	Archeologie West-Friesland (AWF) en Saxion Hogeschool Deventer
Auteur:	C.P. Schrickx (senior-archeoloog, AWF) A. Schipper (student archeologie, Saxion)
Redactie:	M.H. Bartels (senior-archeoloog, AWF)
Veldwerk:	Marlijn Kossen (archeoloog, AWF) Harmen de Weerd (archeoloog, AWF) Aad Weel (archeologisch medewerker, AWF) Amber Schipper (student archeologie, Saxion) Leander Pierik (student archeologie, Saxion) Nick Bruin (student archeologie, Saxion) Konan Pruiksma (student archeologie, Saxion) Royer de L'Isle (student archeologie, Saxion) Rob Baas (vrijwilliger Stichting Oud Obdam-Hensbroek) Koos Bijvoet (vrijwilliger Stichting Oud Obdam-Hensbroek)
Determinatie	Keramik, glas en metaal: A. Schipper en C.P. Schrickx Tabakspijpen: Jan van Oostveen (zelfstandig onderzoeker, Tiel)
Fotografie objecten:	A. Schipper en F. Schinning (archeoloog, AWF)

© Archeologie West-Friesland 2017

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Vooronderzoek	7
1.3 Leeswijzer	8
2. De onderzoekslocatie	11
2.1 Geologie en landschap	11
2.2 Historische ontwikkeling van het onderzoeksgebied	12
2.2.1 Een dijk bij de Wogmeer	12
2.2.2 Bannegrens	12
2.3 Bekende archeologische en cultuurhistorische waarden	14
3. Geschiedenis van de schuilkerk	15
3.1 Katholieke schuilkerken	15
3.2 De schuilkerk van Obdam	16
3.2.1 De bouw van het eerste huis	16
3.2.2 De locatie van het huis	19
3.2.3 De bouw van een nieuwe schuilkerk	20
3.2.4 Een tweede schuilkerk	23
3.2.5 De inbraak op 6 oktober 1766	23
3.2.6 De schuilkerk na 1766	27
3.2.7 Pastoors	28
Bijlage hoofdstuk 3	30
Crimineele sententie van Nathan Moses	30
Crimineele sententie van Marytje van Hove	31
Crimineele sententie van Kornelis Labans	33
4. De onderzoeksopdracht	37
4.1 De onderzoeksvragen	37
4.2 Methode	37
5. Resultaten	39
5.1 Inleiding	39
5.2 Middeleeuwen	39
5.3 De schuilkerk	39
5.3.1 Funderingen	40
5.3.2 Kelder	44
5.3.3 Sloten	47
5.4 Overige sporen	48
6 Vondstmateriaal	51
6.1 Inleiding	51
6.2 Keramiek	51
6.2.1 Sloot (S37)	51
6.2.2 Sloot (S7)	57
6.3 Bouwkeramiek	57
6.4 Metaal	59
6.4.1 Sloot (S37)	59
6.4.2 Overig	59
6.5 Glas	63
6.5.1 Sloot (S37)	63
6.5.2 Sloot (S7)	63
6.6 Natuursteen	65
6.7 Vondsten van Stichting Oud Obdam-Hensbroek	66
6.8 Vondsten van een detectorzoeker	71
6.9 Conclusie	77

7. Synthese	78
7.1 De schuilkerk	78
7.2 De pastorie	84
7.3 Indeling en inrichting van het terrein	84
7.4 Vondsten en religie	84
7.5 Vondsten en sociale status	84
8. Beantwoording onderzoeksvragen	85
9. Erfgoedcommunicatie	87
9.1 Inleiding	87
9.2 Radio, krant, televisie en scholen	87
9.3 Open dag	87
9.4 Openluchtmis	88
9.5 Samenwerking	88
Literatuur	90
Bijlage 1: Catalogus keramiek	93
Kaartbijlagen	
Bijlage 2: sporen schuilkerk	117
Bijlage 3: profielen	119
Bijlagen (digitaal)	
Rapport kleipijpen (J. van Oostveen)	

1. Inleiding

Deze archeologische onderzoeksrapportage in de serie West-Friese Archeologische rapporten is de bewerkte versie van de eindschrijving van Amber Schipper, studente aan Saxion Hogeschool in Deventer.

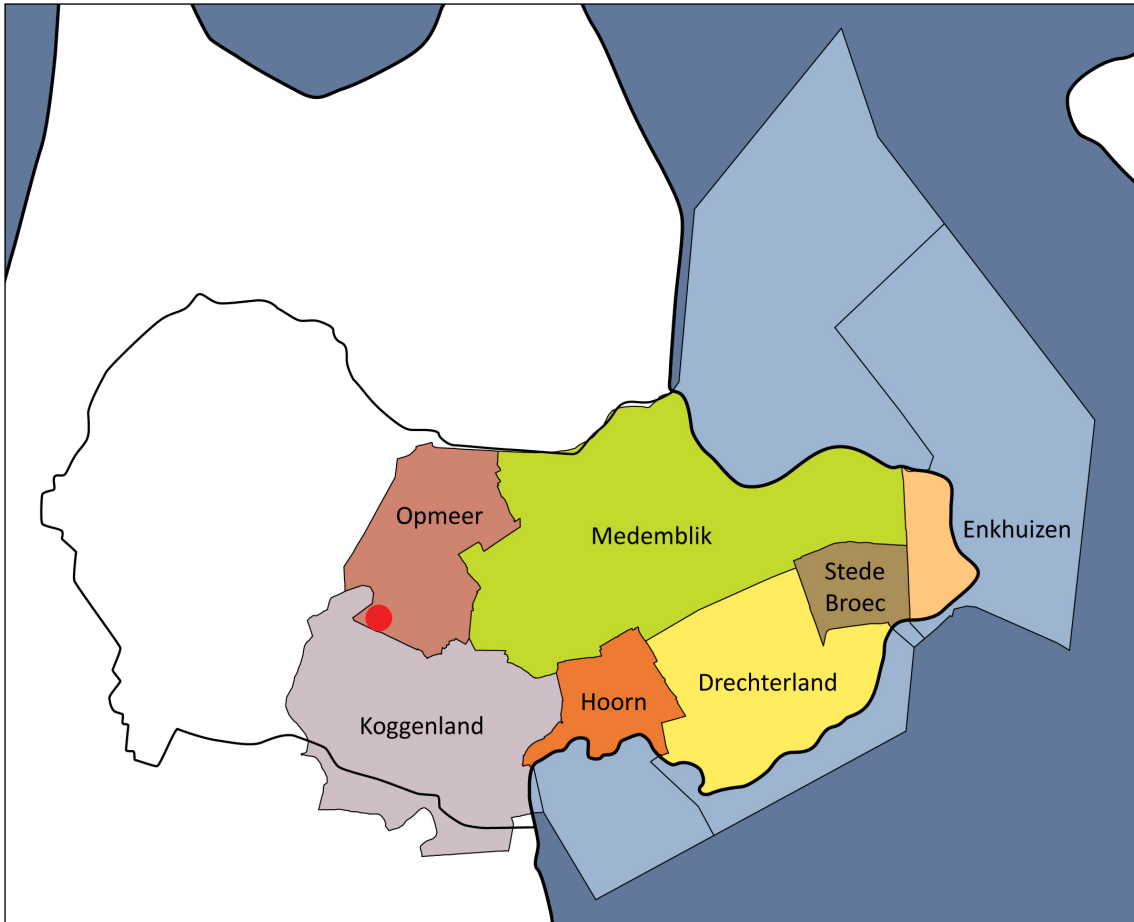
1.1 Aanleiding

Van 7 tot en met 17 april 2015 (9 werkdagen) is aan de Lutkedijk 11a in Obdam binnen de gemeente Opmeer door studenten van de opleiding archeologie aan de Saxion Hogeschool (Deventer) in samenwerking met Archeologie West-Friesland (AWF) een opgraving uitgevoerd naar de resten van een katholieke schuilkerk (afb. 2). Onderzoek van Stichting Oud Obdam-Hensbroek (SOOH) heeft aangetoond dat deze schuilkerk in de 17de en 18de eeuw op perceel Lutkedijk 11A moet hebben gestaan. Om deze veronderstelling te testen is door SOOH in 2009 een kleine opgraving verricht, waarbij vooral gebruiks aardewerk is aangetroffen. AWF heeft in overleg met SOOH besloten om het terrein op te graven. Het terrein heeft op de archeologische beleidskaart van de gemeente Opmeer geen hoge archeologische waarde. Hoewel er geen bouwplannen voor het terrein in de directe toekomst zijn, vindt wel degradatie van de archeologische resten plaats. Het land wordt namelijk ieder jaar meerdere malen omgeploegd. Een regulier archeologisch onderzoek was om deze redenen niet mogelijk en daarom is ervoor gekozen om het onderzoek als afstudeeropdracht uit te voeren. Op die manier kunnen studenten archeologie leren een opgraving uit te voeren en tegelijkertijd worden de archeologische waarden van het terrein veiliggesteld. Saxion was verantwoordelijk voor de begeleiding van het afstudeertraject en de stagiaires tijdens het project; AWF voor de inhoudelijke begeleiding tijdens het onderzoek en de uitwerking hiervan. SOOH leverde tijdens het onderzoek en de uitwerking gemotiveerde vrijwilligers.

Het veldteam bestond uit studenten Amber Schipper, Nick Bruin, Royer de L'Isle, Leander Pierik en Konan Pruiksmā. Vanuit AWF werd het team begeleid door archeoloog Marlijn

Afb. 1 Het veldteam

Afb. 2 Ligging van het plangebied Lutkedijk 11A binnen West-Friesland (boven) en op een luchtfoto (Google Maps, onder).

Kossen. Daarnaast hebben AWF-medewerkers Aad Weel, Harmen de Weerd en Josje van Leeuwen meegewerkt aan het veldonderzoek. Vanuit de historische vereniging SOOH hebben vrijwilligers Rob Baas, Koos Bijvoet en Afra Bijvoet alle dagen in het veld geholpen (afb. 3). Senior-archeoloog Michiel Bartels (AWF) was eindverantwoordelijk voor het onderzoek en de uitwerking hiervan.

De uitwerking van het onderzoek is verricht door Amber Schipper in het kader van een afstudeerscriptie (afb. 6). Bij deze uitwerking hebben de vrijwilligers van SOOH meegeholpen bij het wassen van de vondsten en het plakken van de keramiëscherven. Het determineren van de keramiek, glas en metaal is uitgevoerd door Amber Schipper, onder begeleiding van senior-archeoloog Christiaan Schrickx. De determinatie van de tabakspijpen is gedaan door Jan van Oostveen. Het hout dat tijdens het onderzoek is meegenomen, is onderzocht door Dieuwertje Duijn, archeoloog bij AWF. Het onderzoeksrapport is geschreven door Christiaan Schrickx.

Afb. 3 Rob Baas en Koos Bijvoet van de Stichting Oud Obdam-Hensbroek helpen als vrijwilligers bij de opgraving.

1.2 Vooronderzoek

Over het bestaan van een schuilkerk van de katholieke gemeenschap van Obdam is in diverse boeken en artikelen geschreven. In het boek over de geschiedenis van de St. Victorkerk uit 1992 is een hoofdstuk over deze schuilkerk opgenomen.¹ Tevens staat in dit boek een verhaal over de beroving van deze kerk in 1766.² De precieze locatie van de schuilkerk was bij uitgave van dit boek nog niet bekend, maar wel dat deze in de Kaag en aan de Lutkedijk moet worden gesitueerd. Verondersteld wordt dat deze op een perceel heeft gestaan dat op de oudste kadastrale kaart als C36 wordt aangeduid.³ Opvallend is dat in dit boek al wordt gesproken over vondsten op het perceel aan de Lutkedijk die op de aanwezigheid van een schuilkerk wijzen. Vermoedelijk wordt bedoeld op fragmenten van wandtegels die volgens Koenis bij

1 Neefjes e.a. 1992, 17-19.

2 Ibidem 15-16.

3 Ibidem 18.

oogstwerkzaamheden zijn gevonden (afb. 4).⁴ Op een van deze 18de-eeuwse tegels staat een afbeelding van de kruisiging.

In 2002 heeft de Stichting Oud Obdam-Hensbroek met de hand een aantal kleine putten op het perceel gegraven op zoek naar de fundamenten van de schuilkerk. Hierbij werden fragmenten van bakstenen, dakpannen, wandtegels, glas en keramiek gevonden. Tevens is over het terrein met een kleine graafmachine een sleuf gegraven, maar deze leverde niets op. Over het onderzoek wordt in de nieuwbrief van de vereniging uit 2002 verslag gedaan.⁵ Naar aanleiding hiervan verscheen tevens op op 15 januari 2003 een artikel in het NHD.⁶

Een korte geschiedenis van de schuilkerk is gepubliceerd door Jan de Bruin in het boek *Het snoodste land waar God ooit kwam* uit 2004.⁷ Hij verwijst naar de opgraving van SOOH en noemt tevens enkele nieuwe historische bronnen. In 2009 is door de vereniging opnieuw op het perceel gegraven, maar nu ook dichterbij de Lutkedijk. Hierover wordt in de nieuwsbrief van de vereniging van 2010 geschreven.⁸ Een laatste artikel dat van belang is, gaat over het orgel van de schuilkerk en is verschenen in 2013.⁹ Dit orgel bevindt zich nu in een kerk in De Cocksdorp op Texel en is oorspronkelijk uit de schuilkerk afkomstig.

Afb. 4 Wandtegel uit de 18de eeuw die bij grondbewerking op het perceel is gevonden.

Voorafgaand aan de opgraving is een Archeologisch Bureauonderzoek (ABO) uitgevoerd. Hierin staat alle historische en archeologische informatie die over het plangebied aan de Lutkedijk bekend was.¹⁰ Vervolgens is een Programma van Eisen (PvE) opgesteld waaraan de opgraving en de uitwerking moeten voldoen.

1.3 Leeswijzer

In dit rapport worden de resultaten van de opgraving aan de Lutkedijk (OM-nr. 65866, project 406) weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de historische gegevens met betrekking tot het onderzoeksterrein en de directe omgeving uiteengezet. Hierbij zijn zoveel mogelijk beschikbare primaire en secundaire historische bronnen gebruikt. Speciaal gaat de aandacht uiteraard uit naar de geschiedenis van de katholieke schuilkerk. In het tweede deel worden de aangetroffen sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd. Ook in dit deel gaat de aandacht vooral uit naar de sporen en vondsten die in verband te brengen zijn met de schuilkerk, pastorie en inrichting van het bijbehorende terrein.

4 Koenis 2002, 12.

5 Koenis 2002, 11-12.

6 NHD 15-01-2003, 'Wroeten naar roomse schuilkerk van Obdam'.

7 De Bruin 2004, 84-85.

8 Koenis 2010, 43-45.

9 Kroon 2013.

10 Schipper 2015b.

Dank gaat tot slot uit naar Rob Baas en Koos en Afra Bijvoet van SOOH die hebben geholpen met het verwerken van het vondstmateriaal. Helaas heeft Afra het verschijnen van de afstudeerscriptie van Amber Schipper en dit onderzoeksrapport niet meer mogen meemaken.

De rapportage volgt de eisen die daaraan worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.3, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2013.

Afb. 5 Het verzamelen van vondstmateriaal uit een slootvulling

Afb. 6 Studente Amber Schipper met het vrijgelegde balustervormige bouwornament.

Afb. 7 Het puzzelen en plakken van de gevonden voorwerpen.

2. De Onderzoekslocatie

2.1 Geologie en landschap

Aan het einde van de laatste ijstijd lag West-Friesland in een schaars begroeid landschap waar in de loop van die ijstijd zand was afgezet. Geologisch gezien behoort deze zandafzetting tot de Formatie van Twente (Laagpakket van Wierden: dekzand). De top van deze pleistocene afzetting bevindt zich tussen de 14 en 12 m –NAP. Na afloop van de ijstijd steeg de temperatuur en smolten de landijsmassa's waardoor de zeespiegel steeg. Hierdoor steeg ook de grondwaterspiegel en vormde zich veen (het Basisveen) op het dekzand. Dit Basisveen werd uiteindelijk afgedekt door wad- en kwelderafzettingen.

Tot circa 3800 voor Chr. was West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. De toenmalige kust bestond voornamelijk uit zandige wadplaten waartussen een groot aantal west-oost georiënteerde geulen lag. Meer landinwaarts gingen de zandige platen over in lagunes waarin klei werd afgezet. Een groot deel van West-Friesland lag in dit lagunaire gebied. De sedimenten die in deze periode zijn afgezet, worden gerekend tot de oudste afzettingen van de Beemster Afzettingen (voorheen Calais II en III, tegenwoordig: Laagpakket van Wormer).

Rond 3800 voor Chr. ontstonden aan de kust van Noord-Holland op de zandige wadplaten strandwallen die de kust langzaam afsloten. De zee kon vanaf deze periode alleen nog via enkele zeegaten in het achterland doordringen. Via het zeegat van Bergen drongen getijdengeulen West-Friesland binnen. Buiten de invloedssfeer van deze geulen vond geen sedimentatie plaats en vormde zich veen. Binnen de invloedssfeer van deze getijdengeulen vond afzetting van zand en klei plaats. Het grovere, zandigere materiaal sedimenteerde in en direct naast de geul. Het lichtere en kleiiger materiaal werd bij overstromingen verder van de geul afgezet.

Tussen 3800 en 1400 voor Chr. verlegden de getijdengeulen enkele malen hun loop, waardoor de ondergrond van West-Friesland een zeer ingewikkelde opbouw heeft. Deze opbouw, en de geologische geschiedenis, is door De Mulder en Bosch ontrafeld en systematisch beschreven. Rond 1200 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen en werden de geulsystemen in West-Friesland minder actief. Na het droogvallen van de geulen vond als gevolg van differentiële inklinking van de verschillende afzettingen een omkering (inversie) van het reliëf plaats. De aanvankelijk laaggelegen geulen zakten minder in dan de aanvankelijk hooggelegen kwelders, waardoor de kreekruigen ontstonden.

Buiten de actieve geulen had vanaf circa 3800 voor Chr. in heel West-Friesland continu veenvorming plaatsgevonden, waardoor grote veenkussens ontstonden. Delen van het landschap, waaronder de kreekruigen, werden niet bedekt met veen. Op en rond de veenkussens waren kleine veenstroompjes actief, die het water uit de veenkussens afvoerden naar lager gelegen delen.

In de Midden- en Late-Bronstijd (1500 tot 800 v. Chr.) is sprake van uitgebreide bewoning in West-Friesland. Deze bewoning concentreerde zich op de flanken van de geulruigen en op de kwelders. Door toenemende vernatting werd vrijwel geheel West-Friesland rond 800 v. Chr. verlaten. Tot het ontstaan van de handelsplaats Medemblik omstreeks 700 n. Chr. was het gebied vermoedelijk onbewoond.

In de Middeleeuwen was West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter: de zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenmeren ontstonden. Het ontstaan van de Zuiderzee, gecombineerd met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het West-Friese veenpakket en gunstige condities voor ontginning. De eerste ontginningen in West-

Friesland dateren uit de 8ste eeuw en vonden plaats rond Medemblik. Van de 10de tot en met de 12de eeuw werd het overige deel van West-Friesland ontgonnen. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, waardoor het veen ontwaterde. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen. De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf circa 1250 werd beschermd door één lange dijk: de Westfriesse Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet. De loop van de Omringdijk is in de loop der eeuwen sterk gewijzigd. Door het verdwijnen van het voorland (het land dat voor de dijk lag) werd de dijk kwetsbaar voor doorbraken, waardoor deze op een groot aantal plaatsen moest worden teruggelegd door middel van inlaagdijken. De huidige Omringdijk bevat hierdoor slechts in een aantal dijkvakken nog de originele 12/13de-eeuwse kern.

2.2 Historische ontwikkeling van het onderzoeksgebied

2.2.1 Een dijk bij de Wogmeer

De Lutkedijk, waaraan de schuilkerk werd gebouwd, was een kleine dijk tussen de Berkmeerdijk aan de oostzijde en de Spierdijker weg richting Zandwerven aan de westzijde (afb. 8). Dit dijkje (lutke is klein in het Westfries) beschermde het land van Spanbroek tegen het water van de Wogmeer. Waarschijnlijk is het dijkje in de Middeleeuwen (circa 12de of 13de eeuw) gemaakt, maar het precieze moment van aanleg is niet bekend.¹¹ De 17de-eeuwse situatie is goed te zien op een kaart van de Wogmeer van landmeter Langedijck uit 1607 (collectie Archief Alkmaar). Rondom het meer zijn de linten van onder andere Hensbroek, Obdam en Spierdijk getekend. Geheel links boven zien we het 'lutke dijckgen', waaraan nog geen bebouwing staat weergegeven. Een tweede dijkje ligt tussen de kernen van Obdam en Hensbroek.

De Lutkedijk vormde tevens de dijk van de Spanbroekerkaag. Een kaag of koog is een buitendijks stuk land. In dit geval lag de Spanbroekerkaag buiten de Lutkedijk aan de zuidzijde en de Toffekijksdijk (Spanbroeker Zijdewind) en Zomerdijk aan de noordzijde. Ook aan de west- (de Berkmeerdijk) en de oostzijde (Spierdijkerweg naar Zandwerven) lagen dijken waardoor de kaag volledig was omdijkt. Dit gebied leende zich daardoor al zeer vroeg voor eigen molenbemaling, mogelijk al kort na 1493.¹² De Spanbroekerkaag was sindsdien een polder.

2.2.2 Bannegrens

Naast een waterkerende functie als binnendijk, had de Lutkedijk ook een functie als de grens tussen de bannen (rechtsgebieden) van Spanbroek en Obdam. Deze situatie is te zien op 17de-eeuwse kaarten, maar gaat waarschijnlijk terug tot de ontginning van dit gebied in de 11de of 12de eeuw.

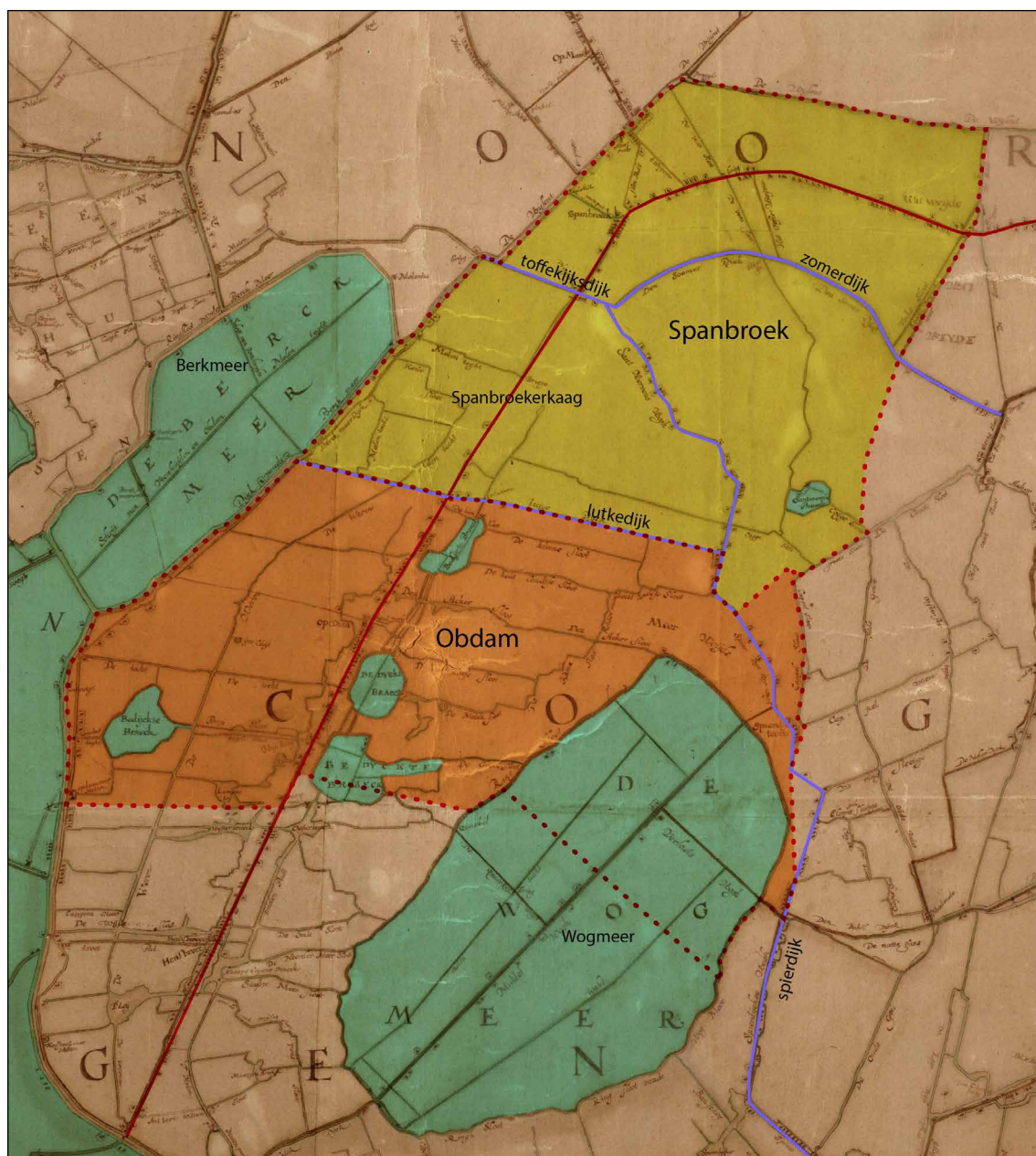
In 1414 verleende de graaf van Holland, Willem VI van Beieren, stadsrechten aan de dorpscombinatie Spanbroek, Opmeer, Obdam en Hensbroek, die vanaf dat moment de Stede Spanbroek werden genoemd.¹³ De Stede Spanbroek werd al na acht jaar opgeheven vanwege

11 In de literatuur is wel eens verondersteld dat de Lutkedijk overeenkomt met de Spanbroeker Zijdewind (zijkade ontginning) die in 1320 wordt genoemd. De Bruin beargumenteert echter dat dit niet het geval is. De Bruin 2004, 19.

12 De Bruin 2004, 35.

13 De Bruin 2004, 27.

hun rol in de Hoekse en Kabeljauwse twisten, waarna de vier dorpen als hoge heerlijkheden in leen werden gegeven aan Arend van Gent, gewestelijk raadsheer van Holland.¹⁴ Al snel werd dit gebied opgesplitst, waarbij de Lutkedijk een grens vormde. Vanaf 1434 vormde Obdam een heerlijkheid met Hensbroek. Zowel Obdam-Hensbroek als Spanbroek verkreeg in 1456 stadsrechten. Naar aanleiding van een conflict over de bouw en financiering van een molen, werden Obdam en Hensbroek in 1544 gesplitst in afzonderlijke bannen met eigen college van schout en schepenen.¹⁵ De heer van Obdam en Hensbroek benoemde sindsdien voor beide dorpen ieder jaar schepenen en burgemeesters.

Afb. 8 De bannen Obdam (oranje) en Spanbroek (geel) met de verschillende drooggelegde meren (blauw). De bannengrenzen zijn in rode stippellijn weergegeven. De rode lijnen zijn de wegen en de blauwe lijnen de dijken. Als ondergrond is de kaart van Dou uit 1651-1654 gebruikt (collectie WFA).

14 De Bruin 2004, 28.
15 De Bruin 2004, 38.

2.3 Bekende archeologische- en cultuurhistorische waarden

Door medewerkers van de SOOH zijn tussen 2003 en 2009 kleine onderzoeken uitgevoerd op de locatie van het plangebied (terrein van Ted en Cock Wester). Deze onderzoeken zijn niet officieel gemeld in Archis. Archeologie West-Friesland werd later op de hoogte gesteld, toen onderzocht werd of het mogelijk was om het terrein op te laten graven. De locaties van deze opgravingen hebben zij schetsmatig aangegeven op een kaart. De bevindingen van de onderzoeken uit 2003 en 2009 staan in een tweetal artikelen in het magazine van de SOOH beschreven door Piet Koenis.¹⁶

16 Koenis 2010, 11-12.

3. Geschiedenis van de schuilkerk

3.1 Katholieke schuilkerken

In 1572 kozen de verschillende steden van het Noorderkwartier de kant van Willem van Oranje in de Opstand tegen het Spaanse gezag. Het gevolg was dat de katholieke kerken in protestantse handen kwamen en werden ontdaan van alle katholieke symbolen. Een groot deel van de bevolking bleef echter vasthouden aan hun oorspronkelijke geloof. Stap voor stap werden delen van Nederland gereformeerd. Dit betekende voor de katholieken en ook voor andere protestantse stromingen dan de Gereformeerde Kerk dat ze hun diensten in het geheim in privégebouwen moesten gaan houden. Het openlijk belijden van het katholieke geloof was immers verboden. Door de geheime wijze van geloofsuitoefening kwamen er aanpassingen in de missen: ze werden korter en zaken als processies werden niet meer gehouden.¹⁷ In steden werden de katholieke bijeenkomsten vaak gehouden in pakhuizen of op zolders van woonhuizen, zoals de Amsterdamse schuilkerk Ons' Lieve Heer op Solder. Op het platteland werd vaak een schuur, boerderij of woonhuis gebruikt.

Dat de katholieken in West-Friesland daadwerkelijk met vervolging te maken hadden, blijkt uit een serie stukken uit 1644. Het Hof van Holland constateerde "dat de Pausgesinden (...) daegelycx stouter en stouter voortvaeren in't houden van haerluyder conventiculen ende genoechaeme openbare vergaderinghe, hebbende daertoe gesticht ende tot noch toe gebruyckt formele kercken, capellen, ofte andere particuliere wooningen" en beval tot sluiting van de vergaderplaatsen binnen drie dagen.¹⁸ Vervolgens werden katholieke vergaderplaatsen in diverse dorpen in West-Friesland gesloten. In deze lijst wordt overigens geen vergaderplaats in Obdam of Spanbroek genoemd.

De Opstand eindigde met de Vrede van Münster in 1648. In de periode daarna ging de protestantisering binnen de Republiek der Verenigde Nederlanden verder. De Kok heeft in 1964 een poging gedaan het aandeel katholieken op verschillende momenten in de geschiedenis en voor verschillende steden en gebieden te achterhalen op basis van missieverslagen van de Hollandse Zending.¹⁹ Vooral de oudste gegevens uit 1656 zijn onzeker; de latere gegevens worden als betrouwbaar beschouwd.

Volgens De Kok was het percentage katholieken op het platteland in West-Friesland halverwege de 17de eeuw zeer hoog (65-75%). Tussen 1656 en 1726 nam het aantal katholieken drastisch af en na 1726 stabiliseerde het aantal zich op ongeveer éénderde van de bevolking. Obdam was een van dorpen in dit gebied die zeer katholiek bleef. Van der Aa meldt in het Aardrijkskundig Woordenboek uit 1846 dat Obdam 650 inwoners kende van wie er ruim 500 katholiek waren.²⁰

Tabel 1 Het percentage katholieken (schatting), 1656-1809.

	1656	1726	1775	1809
Hoorn	25%	12%	20%	26.5%
Enkhuizen	5%	4%	10%	14.5%
Alkmaar	45%	15%	30%	37%
Steden Noord-Holland	25%	17%	20%	23.3%
Platteland Noord-Holland	65-75%	33%	35%	31.5%

17 Margry 1993, 178.

18 BBH 33, 1911, 195-196

19 De Kok 1964.

20 Volgens hem waren er 200 hervormden, wat 700 in plaats van 650 inwoners oplevert.

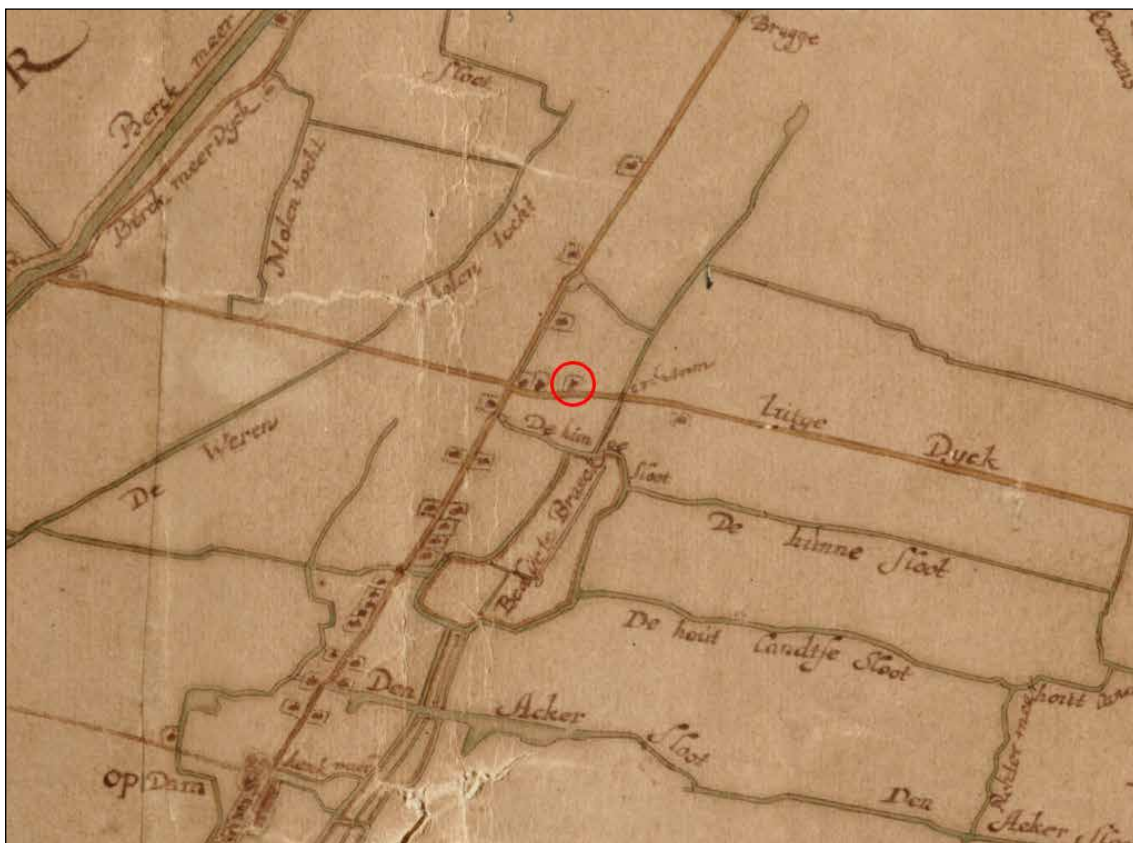
3.2 De schuilkerk in Obdam

3.2.1 De bouw van het eerste huis

De katholieken poogden na de Vrede van Münster in 1648 weer openlijker hun geloof te belijden. Dat dit niet altijd werd getolereerd blijkt uit de gebeurtenissen in het gehucht Zijdewind onder Oude Niedorp.²¹ Op 22 augustus 1649 was daar een grote menigte katholieken verzameld om de toediening van het vormsel door vicaris De la Torre bij te wonen. De schout van Niedorp greep in, maar werd daarin belemmerd door de katholieken. Dit leidde tot een proces voor het Hof van Holland, waarna de schuilkerk werd gesloopt en vicaris De la Torre uit Noord-Holland verbannen.

In hetzelfde jaar van 1649 bouwden de katholieken van Obdam een eigen huis (afb. 9). De bouw is bekend uit een brief die de rentmeester (beheerder van de heerlijkheid Obdam) Arent van Struijsvelt op 22 oktober 1649 aan Jacob van Wassenaer, de heer van Obdam, stuurde (afb. 10).²² Hij maakt in deze brief melding dat 'de papisten een schoon nieu huijs omtrint 3 roeden buijten sijn wel ed(el)h(ei)ten jurisdictie inde ban van Spanbroeck getimmert' hebben zodat 'de paepen hier godt beetert seer aenwassen'. Dit huis stond dus vlak buiten de heerlijkheid van Obdam. De rentmeester verwijst in de brief naar de situatie in Niedorp en vermeldt dat de katholieken hun verwijten vredebrekers te zijn.

De heer van Obdam was admiraal in het leger van de Republiek en hij zou de bouw van een katholieke kerk op zijn grondgebied nooit gedogen. Bij deze eerste priesterwoning annex schuilkerk moeten we ons waarschijnlijk een eenvoudig houten gebouw voorstellen.

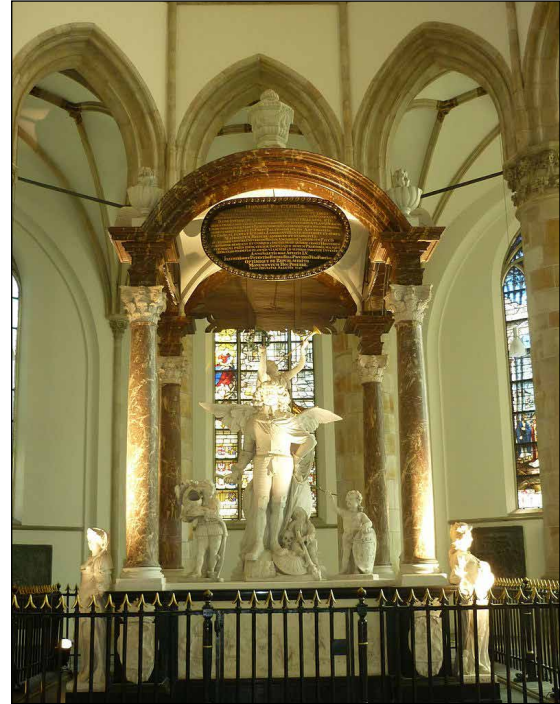
Afb. 9 Op de plattegrond van Dou uit 1651-1654 staat aan de Lutkedijk een gebouw weergegeven (rode cirkel). Dit is de enkele jaren daarvoor gebouwde schuilkerk.

21 Poelhekke 1964.

22 WFA. Met dank aan Jaap Kroon.

Afb. 10 Schilderij van Jacob van Wassenaer (1610-1665), heer van Obdam. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Afb. 11 Het praalgraf van Jacob van Wassenaer in de Grote Kerk in Den Haag.

Op 16 maart 1652 stuurden de Gecommitteerde Raden van West-Friesland en het Noorderkwartier een brief aan Pieter van Wassenaer, de heer van Spanbroek, over de katholieke statie aan de Lutkedijk (afb. 12).²³ In de brief staat vermeld dat na de bouw een aantal raadsleden het huis hadden bezocht en dat hun toen was verzekerd dat deze nooit 'ten dienste vande pausselijcke verbodene superstitionen ende afgoderien' zou worden gebruikt. Geconstateerd werd echter dat 'het gemelte hujs niet alleen tot den voors(eide) verboden dienst is geappropriert, maer oock daerinne van tijdt tot tijt bij enen pausselijcken priester (bij den wel ed(ele) here van Opdam uijtgeset) den selven dienst met groten toeloop van volck, soo uijt den selven heerlijcheijt, als uijt d'uwen ende andere naestgelegen dorpen, wert gepleecht'. De heer van Spanbroek werd in de brief dringend verzocht de priester te doen vertrekken en de 'pausselijcke altaren, ornamenten en 't geen daer aen vast is' te doen wegnemen en de 'verbodene conventiculen en vergaderingen' te doen laten ophouden. Indien de heer dit niet wilde doen, werd hem verzocht het niet kwalijk te vinden als de Gecommitteerde Raden dit zelf deden.

De heer van Spanbroek was duidelijk niet van zins hieraan mee te werken. Hij liet de Gecommitteerde Raden middels een brief weten dat hij zich op de hoogte had laten stellen en dat het hem vreemd voorkwam dat de Gecommitteerde Raden van plan waren zelf actie te ondernemen als hij dat niet deed.²⁴ Hij sprak tevens zijn verwondering uit dat de Gecommitteerde Raden zich niet eerst op de hoogte hadden laten stellen welke priesters er nog meer in de dorpen in de omgeving en speciaal in de dorpen onder de jurisdictie van Hoorn actief waren. Hij wees er in de brief op dat de katholieke bijeenkomsten dan wel verboden waren, maar dat nergens staat dat de priesters uitgezet moeten worden. De heer van Spanbroek meende de zaak te kunnen afdoen door zijn officier in Spanbroek te verzoeken de pausselijke vergaderingen zo veel als mogelijk te beletten en hij beloofde dat hij de 'paep aensegge dat hij sich still houde

23 WFA, 1048, inv.nr. 289.

24 WFA, 1048, inv.nr. 289.

off dat hem sall doen vertrecken'. Tot slot verzocht hij de Gecommitteerde Raden niets in zijn jurisdictie te ondernemen 'dat in de steden en naer buijrige dorpen bij oochluijckinge wort getolereert'.

De officier van Spanbroek schreef op 21 maart eveneens een brief aan de Gecommitteerde Raden als antwoord op een aan hem gestuurde brief van 13 maart.²⁵ Hij meldt 'dat ick heb geboden den priester die opde Luttkedijck inde Spanbroucker kaech woont' en dat hij hem heeft meegedeeld dat hij 'sich sall still houden off dat mijn e(dele) heer van Spanbrouck hem doen sall vertrecken'. De officier sprak zijn verwondering uit dat 'het altijd op dese priester is aengesien' terwijl in de dorpen onder het schoutambt van Hoorn diverse priesters wonen. Hij beweert dat dit alleen maar komt door het aandringen van de schout van Obdam.

Een jaar later speelde de kwestie opnieuw. Op 10 maart 1653 stuurden de Staten van Holland een brief aan de heer van Spanbroek waarin zij erop wezen dat de toename van de katholieke geloofsuitoefening komt door nalatigheid in de naleving van de plakaten die dit verbieden.²⁶ De heer van Spanbroek werd verzocht zijn officier op te dragen de 'papistische religie onder zijn district' tegen te gaan. Het antwoord op de brief, die vermoedelijk wederom op aandringen van de heer van Obdam of de schout van Obdam is gestuurd, kennen we niet. Vijf jaar later – op 12 september 1658 - stuurden de Gecommitteerde Raden nogmaals een brief aan de heer van Spanbroek met dezelfde inhoud als hun eerste brief.²⁷ De brieven lijken weinig indruk te hebben gemaakt want we vernemen niets over maatregelen. De heer van Spanbroek had te maken met een bevolking die grotendeels katholiek was en was niet van zins de kwestie op de spits te drijven.

3.2.2 De locatie van het huis

In het fundatieboek van de kerk, waarin de geschonken en aangekochte landerijen staan vermeld met eventueel de daarbij horende verplichtingen, staat dat de kerk bezat: "het lant leggende in de Kaagh aan de tuijn en om het erf van de pastorij staende op de naam van Fob Jansz erve. Hier van heeft de pastoor het vrugtgebruijk en mag het zelve verhuuren of zelf gebruiken na zijn welbehagen, dog onder deze verpligting dat de pastoor daar voor alle maanden eens het H. Sacr. Van de mis moet doen voor de overledenen van de gemeente." (afb. 13).²⁸ Verderop in het boekje staat over dit stuk land geschreven dat het lag "achter de oude pastorie" en dat het een oppervlakte had van 1 bunder en 50 roede (afb. 14). Deze aantekening dateert uit de 19de eeuw want de laatste aantekening in het hetzelfde handschrift is van 1835. Dat houdt in dat de oppervlakte gelijk staat aan 1,5 hectare (15.000 m²). Het gaat om de percelen die op de oudste kadastrale kaart van 1826 staan aangeduid als C28, C36 en C41 (afb. 15).²⁹

Een tweede stuk grond was voor de helft geschonken en voor de helft gekocht van Anna Aariens en werd omschreven als de "tuin der oude pastorie" en was ongeveer 30 roede groot (afb. 14). De opsteller wist niet precies wanneer deze gronden waren verworven want hij schreef als jaartal "1652 of 1682". Het testament van Anna Aariens uit 1679 is bewaard gebleven in het kerkarchief.³⁰ Zij woonde aan de Lutkedijk en schonk de helft van de grond aan het

25 WFA, 1048, inv.nr. 289.

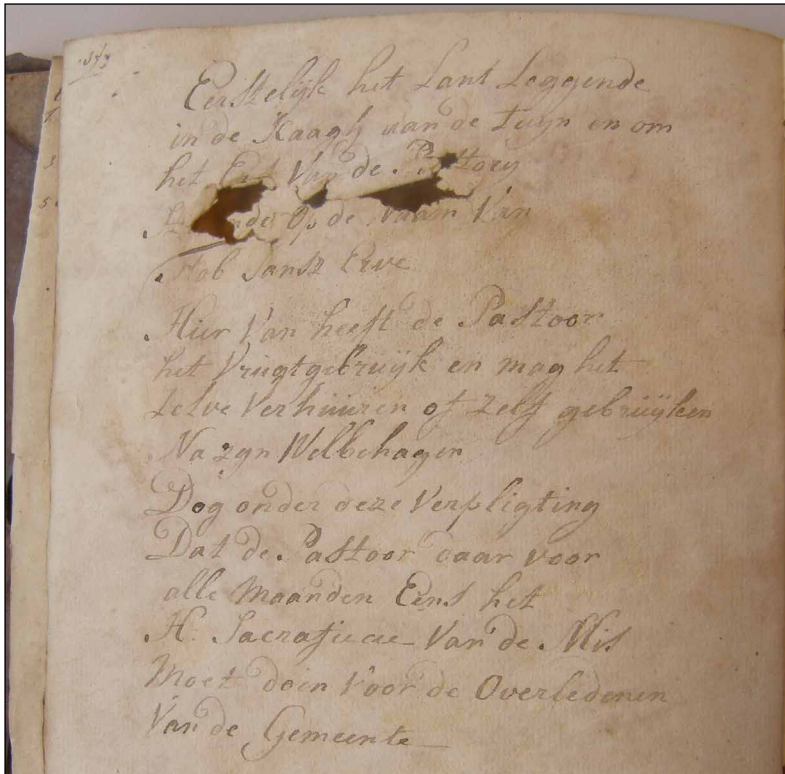
26 WFA, 1048, inv.nr. 289.

27 WFA, 1048, inv.nr. 289.

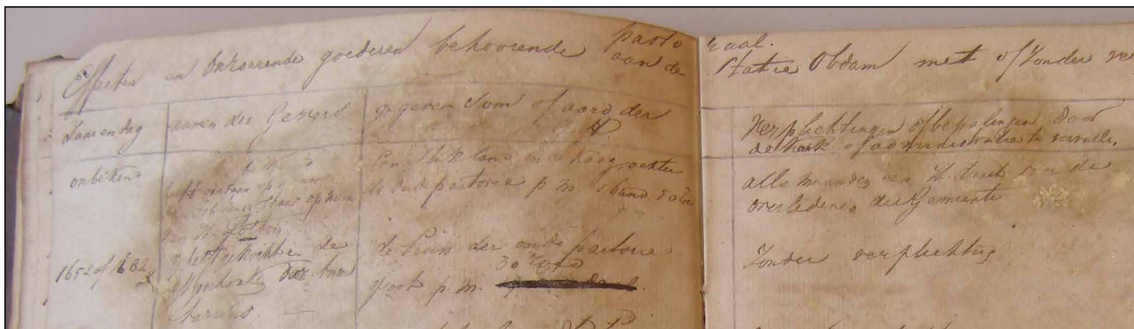
28 WFA, 0999, inv.nr. 79.

29 Dit blijkt uit de aantekening op een los blad in het fundatieboekje van de kerk van Obdam. Hierop staat C28, C36 en C41 gezamenlijk genoemd als grasland met een oppervlakte van 1 bunder, 44 roeden en 30 ellen.

30 WFA, 0999, inv.nr. 207. Het lag in een brandkast in de kerk van Obdam, waarvan de sleutel al decennia zoek was. In 2007 is deze brandkast geopend.

Afb. 13 Aantekening over het stuk land in de Kaag in het fundatieboek (WFA, 0999, inv.nr. 79).

Afb. 14 Aantekening over het stuk land in de Kaag achter de oude pastorie en de tuin van de oude pastorie in het fundatieboek (WFA, 0999, inv.nr. 79).

kerkbestuur; de andere helft had de kerk al eerder van haar gekocht. Waarschijnlijk betreft het perceel C29 (afb. 15).³¹

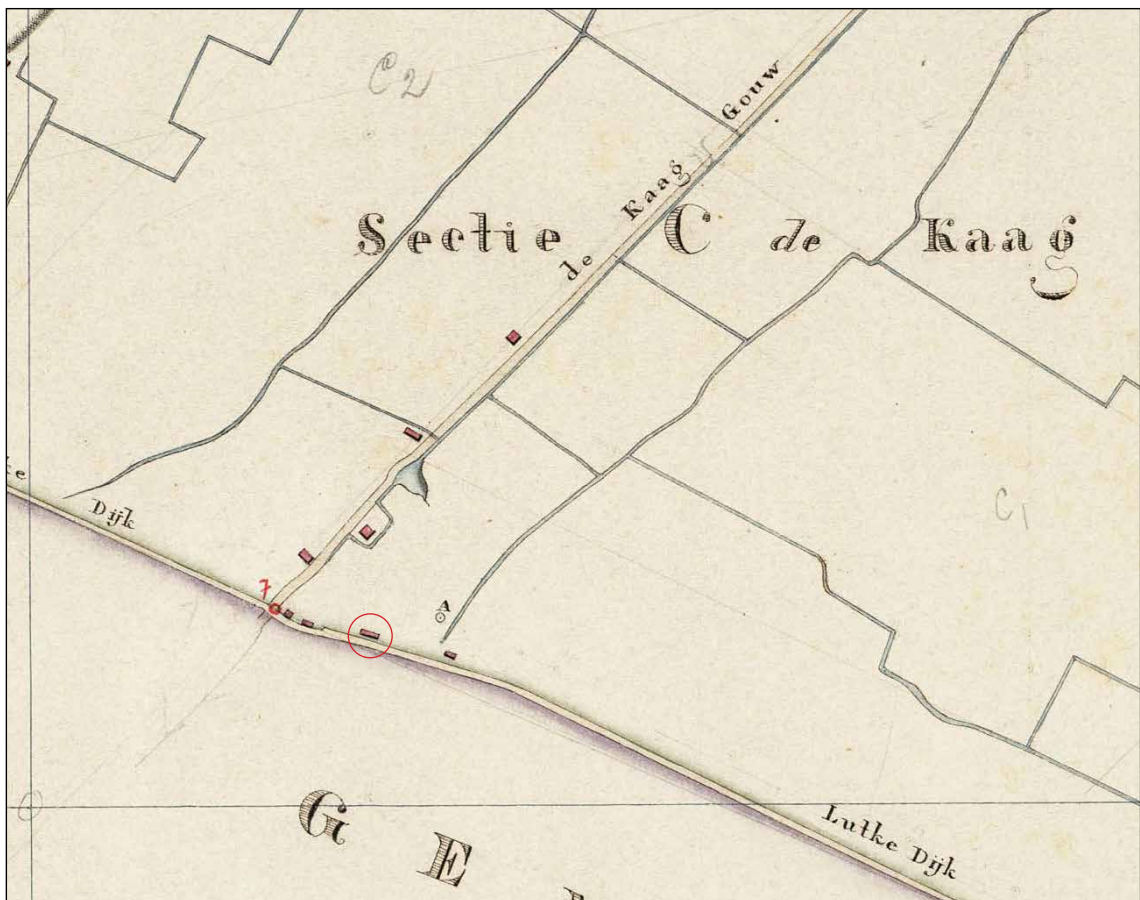
3.2.3 De bouw van een nieuwe schuilkerk

Op zeker moment is naast of in plaats van de priesterwoning een schuilkerk gebouwd. In 1717 verzochten enkele katholieke inwoners van Spanbroek nederig aan de heer van Spanbroek om een 'een verblijfplaatsje voor onser priester' te mogen timmeren om daarin hun godsdienst te mogen uitoefenen.³² In de brief wordt melding gemaakt van twee plaatsen binnen Spanbroek waar de katholieken hun bijeenkomsten houden. Het verzoek gaat waarschijnlijk niet over de locatie aan de Lutkedijk, maar over de locatie in het oosteinde van Spanbroek. Over deze katholieke statie vernemen we opnieuw in 1746 toen zich in Spanbroek een hoogoplopend conflict voordeed. De priester van de statie, Johannes de Wael, weigerde de recognitiepenningen aan de baljuw van de heer van Spanbroek te betalen. In een brief

31 Deze had volgens het losse blad in het fundatieboekje een oppervlakte van 33 roeden en 50 ellen.
 32 WFA, 1048, inv.nr. 289.

Afb. 15 Moderne luchtfoto met daarop de kadastrale kaart van 1826. Op perceel 30 stond de schuilkerk.

Afb. 16 De kadastrale overzichtkaart van Spanbroek uit 1826 met binnen de rode cirkel een gebouw op de locatie van de schuilkerk.

aan de Gecommitteerde Raden maakt de heer van Spanbroek hier melding van.³³ Het betalen van recognitiepenningen was een gebruikelijke situatie; in ruil hiervoor werd oogluikend het houden van de katholieke bijeenkomsten toegestaan. Het gevolg was dat ook de 'priester bij Lutjedijk reets in de betalinge te manqueren' begon. De baljuw had vervolgens deze priester Jan Uijttenhoorn bezocht en ook de voogden van de 'Roomsche kerk op de Caeg' die in Obdam woonden. Uit de serie brieven over de kwestie, die zich tot in 1750 voortsleepte, blijkt dat de vermaning van de Gecommitteerde Raden ertoe leidde dat de priester van de Lutkedijk de recognitiepenningen weer betaalde en daardoor met rust werd gelaten. De andere statie werd tijdelijk gesloten, maar onder druk en dreigementen van de katholieke bevolking werd een half jaar later besloten deze weer te openen. Het slot bleek echter al opengebroken te zijn. De kwestie leidde tot een proces voor het Hof van Holland, maar tot een uitspraak kwam dit niet. Het punt was namelijk dat er geen wettelijke basis voor de heffing van recognitiepenningen bestond, ook al werd dit in de praktijk veel gedaan.

Aannemelijk is dat ook de katholieken aan de Lutkedijk in de 18de eeuw een kerkgebouw hebben laten neerzetten. In het encyclopedische werk over de Nederlandse plaatsen van Abraham van

der Aa uit 1837-1851 is sprake van de inwijding van de schuurkerk in de Kaag onder Spanbroek op 1 oktober 1766.³⁴ Het lijkt erop dat Van der Aa zich hier heeft vergist en dat deze inwijding betrekking heeft op de schuilkerk in Spierdijk. In een publicatie uit 1791 lezen we namelijk dat in Spierdijk op die dag een nieuwe Roomse kerk werd ingewijd 'onder een groote toevloed van lieden dezer religie, uit alle omliggende plaatsen'.³⁵ Mogelijk is de Roomse statie aan de Lutkedijk enkele jaren eerder gebouwd. Een aanwijzing daarvoor is de bouw van een orgel in 1761. Deze bevindt zich nu in de RK Francisca Romana kerk in De Cocksdorp op Texel (afb. 17). Enkele jaren geleden is het orgel gerestaureerd en daarbij bleek dat in de omkasting van het orgel staat dat deze in 1761 door Pieter Assendelft is gemaakt voor de *Kager kerk*. In 1803 is het orgel verplaatst naar de Sint Victorkerk in Obdam en in 1893 is het orgel

Afb. 17 Het orgel in de RK-kerk in De Cocksdorp is afkomstig uit de schuilkerk van de Lutkedijk (foto J.C. van Rossum, bron: <http://jcvanrossum.nl/2013/cocksdorp>).

33 WFA, 1048, inv.nr. 289.

34 Van der Aa 1846, 337.

35 Bachiene, *Vaderlandsche geographie*, 739

naar De Cocksdorp overgebracht.³⁶ Het is niet waarschijnlijk dat bij de bouw van de oude schuilkerk in 1649 rekening is gehouden met de plaatsing van een orgel. Aannemelijk is dat een nieuwe grotere schuilkerk kort voor 1761 is neergezet.

3.2.4 Een tweede schuilkerk

Vlak buiten de grenzen van Obdam stond nog een tweede schuilkerk waarvan de geschiedenis verbonden is met die aan de Lutkedijk, namelijk een schuilkerk in de heerlijkheid Veenhuizen. Deze statie werd bediend door de pastoor van de Lutkedijk. Wanneer de schuilkerk is gesticht, is niet precies bekend. In een lijst van goederen uit 1775 in de nalatenschap van Willem Maurits van Cats tot ter Coulster, heer van Obdam, is sprake van 'een stuk land (...) groot vier geersen en zes sneezen gemaand het Zuider Kaagje, belend de Roomsche kerk te Veenhuizen'.³⁷ Op basis hiervan kan de ligging globaal worden bepaald. Volgens Belonje stond de schuilkerk op een perceel even ten noorden van de Berkmeerder poldermolen, dat nu weiland is en waar tot 1958 een huis heeft gestaan. Op dit perceel (C62) staat echter op de kadastrale overzichtskaart van 1817 geen bebouwing getekend, terwijl die er wel geweest moet zijn. Het is dus de vraag of dit wel het juiste perceel is. Waarschijnlijk geeft het verpondingsregister van 1733 de juiste locatie. Aan de Veenhuizer Middelweg (nu Veenhuizerweg) wordt als tweede huis vanaf de noordkant 'een bequaam boerehuys en waarin de roomsche kerk is' genoemd.³⁸ Aannemelijk is dat dit de stolpboerderij is die op de oudste kadastrale kaart als A63 staat aangeduid. In 1825 is de schuilkerk opgeheven en opgegaan in de kerk van Obdam.³⁹

3.2.5 De inbraak op 6 oktober 1766

Een aantal dagen na de feestelijke inwijding van de nieuwe schuilkerk in Spierdijk, volgde voor de katholieken in de omgeving een nare gebeurtenis. In de nacht van 6 op 7 oktober 1766 vond in de pastorie en schuilkerk aan de Lutkedijk een gewelddadige inbraak plaats waarbij zo ongeveer alle waardevolle spullen zijn gestolen. We zijn zeer goed op de hoogte van de gebeurtenissen dankzij een drietal vonnissen in 1768 door de schepenvank van Alkmaar. Ze werden nog hetzelfde jaar in druk gepubliceerd en laten zich lezen als een spannend boek (afb. 18).

De belangrijkste getuigenis is van Kornelis Labans (40 jaar oud), die ook wel Klein Keesje werd genoemd en was geboren in Kopenhagen. Hij verklaarde dat hij op 4 oktober 1766 door een fameuze gaudief was benaderd voor hulp bij de inbraak. Hij had vervolgens op 5 oktober drie anderen, onder wie Nathan Moses (72 jaar oud) en Marijtje van Hove (21 jaar oud), gevraagd hem te assisteren. Zij legden de twee andere getuigenissen af. Nathan, die ook wel Noisan Winnig, Moses Marcus en Abraham werd genoemd, was geboren in Wattenscheid in Westfalen. Kornelis kende hem al van kinds af aan. Hij had namelijk op 10-jarige leeftijd de radbraking van zijn vader en ophanging van zijn moeder meegemaakt en was daarna onder de hoede genomen door Nathan. Marijtje, ook wel aangeduid als Alemondus of Almonde Sjouwels, kwam uit Oldenburg in Duitsland en ging al van kinds af in mannenkleden gekleed.

Op 6 oktober 's avonds laat kwamen zij bijeen bij het hek van het huis van priester Nicolaas Bommer aan de Lutkedijk. De groep bestond uit zeven personen. De oude Nathan kreeg als taak de wacht te houden bij het buurhuis en Marijtje stond op wacht bij het huis van de

36 Zie: <http://jcvanrossum.nl/2013/cocksdorp/>

37 Belonje 1940; Dekker, 1993, 46.

38 NHA, kopieëncollectie A, toeg.nr. 151.1. Beschikbaar via: http://www.vpnd.nl/nh/nh_verponding_1733.html.

39 Dekker 1993, 44-46.

Sententiën

by den

Wel Ed: Achtb: Gerechte der Stad

ALKMAAR,

den 7den May, 1768, Gepronunciëert en Geëxecuteert,

jegens

Nathan Mofes, *alias* : Noïfan Winnig, Mofes
Marcus, *en ook wel* Abraham,

Marytjé van Hove, *alias* : Alemondus, of
Almonde Sjouwels

en

Kornelis Labans, *alias* : Klein Keesje.

TE ALKMAAR,
Gedrukt by JACOB MAAGH, Ordinaris Stads-
Drukker. 1768.
MET CONSENT.

Afb. 18 Titelpagina van de uitgave van de veroordelingen van de inbrekers in de schuilkerk aan de Lutkedijk, uit 1768.

pastoor. Kornelis en de vier anderen braken de ramen van het priesterhuis met een beitel open. Zowel de priester als de dienstmeid werden vastgebonden, waarbij onder andere het touw van de klok werd gebruikt. Zij lieten hen na de inbraak gebonden achter.

De drie getuigenissen stemmen sterk overeen en ze probeerden alle drie hun eigen rol zo klein mogelijk te doen voorstellen. Nathan beweerde geen cent te hebben gekregen, Marijtje zou slechts zeven gulden en tien stuivers hebben ontvangen en Kornelis kreeg volgens eigen zeggen 20 gulden. De gestolen spullen waren door de anderen naar Amsterdam gebracht en van de opbrengst hadden zij niets meer gezien. Ze probeerden de broer van de priester, ene Lourens Bommer, te beschuldigen als hoofdpleger. Bij alle drie staan nog talloze andere misdaden opgesomd, waarvoor ze deels al straf hadden gekregen. Ze kregen de doodstraf door ophanging. Daarna werden hun lichamen op het galgenveld buiten de stad Alkmaar gehangen. In de 18de eeuw waren er in Nederland verschillende roofbendes actief, die zich bezighielden met zakkenrollen, geld stelen, inbraak en kerkroof.⁴⁰ Een aantal van deze bendes bestond uit Joodse criminelen. Op een enkele uitzondering na, werden kerken gemeden door christelijke dieven, omdat kerkroof werd gezien als pure heiligschennis. Joodse bendes hadden hier geen moeite mee, omdat christelijke kerken voor hen niet heilig waren.⁴¹

Over het juridisch proces wordt verslag gedaan in een artikel "1750-1770 roerige jaren in het Noorderkwartier", waarin de oorspronkelijke stukken zijn geraadpleegd.⁴² Het proces van de bovengenoemde personen wordt hierin een monsterproces en het grootste proces in Alkmaar tussen 1680 en 1795 genoemd. Uit de bekentenissen werd een lijst met 87 verdachten van diverse misdaden opgesteld. Na de terechtstelling verzocht Mr. Paludanus, de schout van Alkmaar, aan de schepenen toestemming om in Brugge ene Jan Godfried Kroes (of Craus) en enkele andere verdachte personen te mogen ophalen. Kroes werd verdacht van medeplichtigheid aan de inbraak in Spanbroek en vanuit Brugge was bericht dat hij en de anderen waren opgepakt. Twee andere mogelijke medeplichtigen, Jan Christiaan en Jan Poermanje, hielden zich op in het Land van Overflakkee. Paludanus kreeg de verzochte toestemming, wat leidde tot verhoren van Kroes. Deze Kroes bleef hardnekkig betrokkenheid bij de inbraak ontkennen en werd veroordeeld tot 15 jaar tuchthuis.

Het meest interessant aan de getuigenissen is dat hierin staat opgesomd welke spullen zijn gestolen. De dienstmeid gaf op dat van haar waren ontvreemd: een gouden ketting met een

ALKMAAR den 7 October. Gepasseerde nacht is aan het Huis en Kerk van den Roomsche Priester Bommer, te Obdam, een Dorp, tusschen deeze Stad en Hoorn gelegen, op een geweldige wyze geroofd door 4 à 5 Boosdoenders, zynde geweest Jooden, 6 à 7 zilvere Kandelaars, een Communie-Kop, een Wierook-Doosje, een goude Ketting, eenige zilvere Lepels, eenig Geld, Linnen en Wollen, zo veel als die Schelmen hebben konnen mededragen; hebbende alvorens den Pastoor en de Meid gebonden, en dus op den Grond laten leggen.

Afb. 19 In verschillende kranten verscheen in 1766 het bericht over de inbraak in de schuilkerk aan de Lutkedijk.

40 Egmond 1994, 144.

41 Egmond 1994, 146-147.

42 Historische Vereniging Alkmaar

Afb. 20 Nicolaas Bommer overleed in 1808 in Castricum op circa 82-jarige leeftijd (bron: Oprechte Haarlemse Courant 28-1-1808).

haak, twee gouden ringen, een koralijne ketting met een gouden haak, een paar dito bellen, een zilveren beugel en haak, een zilveren punthaak, een zilveren eau de la reine doosje, een paar zilveren schoengesp en over de honderd gulden aan geld.

Van priester Nicolaas Bommer waren gestolen: acht zilveren lepels en vorken, een zilveren zakhorloge, een paar zilveren schoengesp, een zilveren stropgesp, een zilveren knoopje met een steentje, enig linnengoed en enig geld.

Tot slot haalden de inbrekers alle zilveren spullen uit de sacristie en waarschijnlijk ook de kerk. De opsomming is lang: zeven kandelaars, een schenkbord, twee kannetjes, een schel, een wierookvat, een communicantsbeker, een wierookdoos, een hosti-doos, een Christus-beeld, een Magdalena-beeld, enig zilverwerk behorende aan het kruis, een vergulde communiekop en deksel, een vergulde kelk, een schotel en lepeltje en een ziekendoosje.

Tegenwoordig bevinden zich in de collectie van de RK kerk van Obdam slechts enkele voorwerpen uit de 17de en 18de eeuw (afb. 21), namelijk: een ciborie uit de 18de eeuw, een wierookvat (17de eeuw, met vernieuwd deksel), een altaarschel (17de eeuw) en een monstrans (oorsprong 17de eeuw, maar in 1917 sterk gewijzigd).⁴³ De kelk is aan de onderkant voorzien van de inscriptie: a° 1766 den 7 October; a° 1770 den 31 Maay.⁴⁴ Volgens Herma van den Berg (1955) staat op de kelk ook het wapen van de Schermeer, maar deze is tegenwoordig niet aanwezig.

Herma van den Berg noemt in haar standaardwerk uit 1955 ook nog een ampullenblad, versierd met putto-kopjes en Christus-monogram, uit 1638. Deze bevindt zich tegenwoordig niet in de kerkcollectie van de St Victorkerk; waarschijnlijk is dit ampullenblad bij de grote diefstal in de St Victorkerk eind jaren 70 verdwenen.

Waarschijnlijk zijn de meeste of misschien zelfs alle liturgische voorwerpen uit de 17de en 18de eeuw afkomstig uit de schuilkkerk van Veenhuizen. Deze voorwerpen worden genoemd in enkele historische stukken uit 1825. De parochianen van de statie van Veenhuizen weigerden aanvankelijk hun kerkschatten aan Obdam af te staan, maar werden daartoe uiteindelijk bij koninklijk besluit gedwongen.⁴⁵

43 Herma van den Berg 1955. Bij de restauratie/wijziging van 1917 is vermoedelijk abusievelijk een beeldje van Victor van Marseille i.p.v. Victor van Xanten, de patroonheilige van de kerk, toegevoegd.

44 De betekenis van de inscriptie is niet duidelijk: is deze kelk afkomstig van een pastoor die tussen 1766 en 1770 actief was in Schermeer?

45 Dekker 1993, 45.

Afb. 21 Kerkschat van de St. Victorparochie van Obdam: een miskelk uit 1766, een altaarschel, een monstrans en een wierooksvat. Deze liturgische voorwerpen dateren uit de tijd dat de katholieken van Obdam hun diensten in schuilkerken hielden.

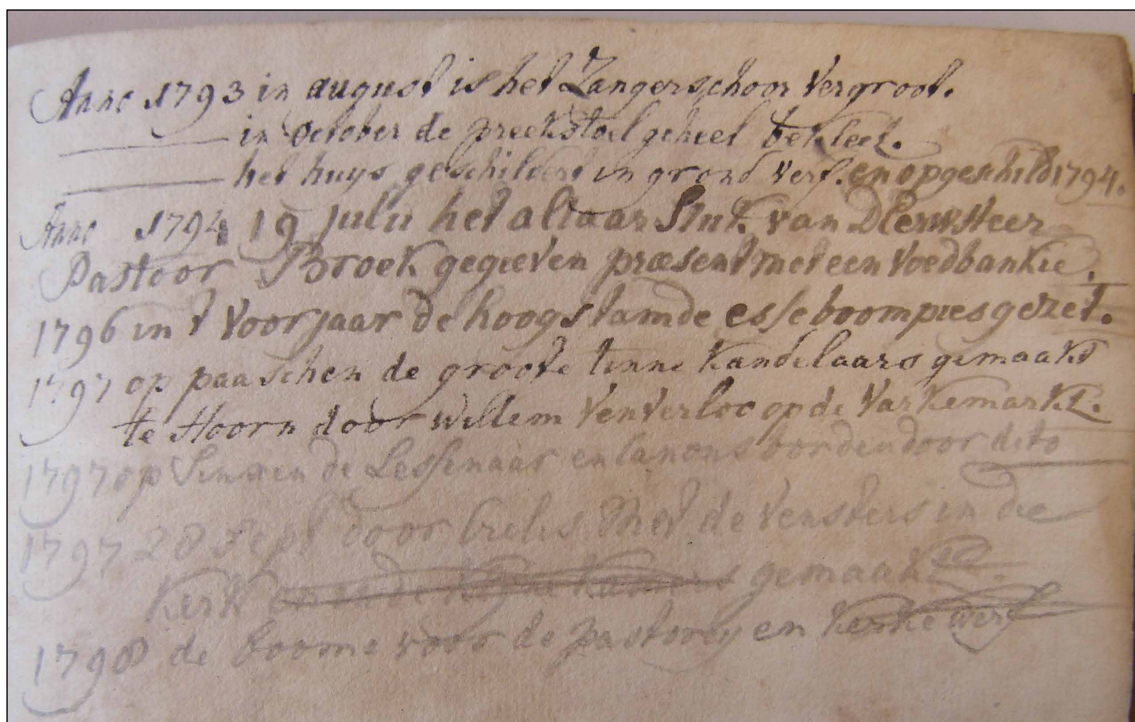
3.2.6 De schuilkerk na 1766

Veel weten we verder niet over de inrichting van de schuilkerk na 1766. In 1793 werd het zangerskoor vergroot en werd de preekstoel bekleed (afb. 22).⁴⁶ Tevens werd het huis (de pastoorswoning) geschilderd. Het jaar daarop schonk pastoor Broek een altaarstuk, met daarbij een voetbankje. In 1796 werden essenboompjes aangeplant. In 1797 liet de kerk grote tinnen kandelaars, een lessenaar en canonborden maken door Willem Venterloo in Hoorn. Tevens werden de vensters in de kerk gemaakt. Een laatste aantekening dateert uit 1798, namelijk betreffende de boom die voor de pastorie en kerkewerf stond.

De schuilkerk werd verlaten in 1803, toen de katholieken hun oude kerk terugkregen (afb. 23). In de Haarlemsche Bijdragen uit 1884 staat dit als volgt omschreven: "hun armelijk noodkerkje in de Kaag onder Spanbroek, een schamele boerenwoning, waar de vervolging hen had heengedrongen, te verwisselen voor het oud en eerbiedwaardig tempelgebouw."

De kerk is daarna afgebroken en mogelijk bleef de pastoorswoning nog enige tijd staan. Op de overzichtskaart voor de kadastrale kaart van 1826 staat namelijk een gebouw getekend op perceel nr 30 (afb. 16). Deze kaart is vermoedelijk op basis van metingen in 1825 gemaakt. Op de kadastrale sectiekaart uit 1826 is dit gebouw verdwenen en staat een doorgehaald kadastraal nummer 31 (afb. 15). In de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel (OAT) uit 1832

⁴⁶ WFA, 0999, inv.nr. 79.

Afb. 22 Aantekeningen betreffende aankopen voor en werkzaamheden aan de schuilkerk aan de Lutkedijk tussen 1793 en 1798, in het fundatieboek (WFA, 0999, inv.nr. 79).

ontbreekt nummer C31. Kennelijk is het gebouw omstreeks 1826 afgebroken.

Volgens de oorspronkelijke aanwijzende tafel van het kadaster uit 1832 waren de percelen C28, C29, C30 en C36 in gebruik bij pastoor Hendrik van Lottum. Ze worden omschreven als tuin (C30), weiland (C28 en C36) en 'bosch' (C29). De oppervlaktes worden gegeven in roeden (are) en ellen (centi-are).

C28, weiland, 67 r en 20 e (6760 m²)

C29, bosch, 34 r en 60 e (3460 m²)

C30, tuin, 21 r en 50 e (2150 m²)

C36, weiland, 72 r en 10 e (7210 m²)

In het eerder genoemde fundatieboekje van de kerk van Obdam worden deze percelen op een los ingevoegd blad genoemd. Op dit blad staat dat de kerk de grond- en polderlasten van de percelen betaalde en dat de pastoor het vruchtgebruik had. Onduidelijk is uit welk jaar deze aantekeningen dateren. Opmerkelijk is dat naast de bovengenoemde percelen ook perceel C41 staat genoemd. Volgens de OAT uit 1832 waren de erfgenamen van Vlaar de gebruikers. Waarschijnlijk dateert het los ingevoegde blad van voor 1832 en is perceel C41 van de hand gedaan. Verder verschillen de oppervlaktes die op het blad worden genoemd van die in de OAT. In de huidige situatie zijn de oude perceelsgrenzen deels nog goed te herkennen. De eigenaar van de grond (fam. Wester) heeft de percelen omstreeks 1998 gekocht van de kerk van Obdam.⁴⁷

3.2.7 Pastoors⁴⁸

Uit diverse bronnen zijn de pastoors van de schuilkerk te achterhalen. Deze zijn van belang omdat het aangetroffen vondstmateriaal grotendeels van de pastorie afkomstig is.

47 HHD 15-1-2003.

48 Neefjes 1992, 96

Antonius Vorenbeeck (overl. 1680) ⁴⁹	1648-1680
Johannes Akerboom (overl. 1707)	1680-1707
Joannes van Veenroy (overl. 1714)	1707-1714
Franciscus Ignatius Cramer (overl. 1744)	1715-1719
Joannes de Vos	1720
Gerard Vosch ⁵⁰	1732
Henricus Franciscus Willeken	1734
Joannes Moens	1743
Joannes Uitenhoorn	1746
Joannes Cartel	1748
Nicolaas Bommer (overl. 1808)	1759, 1766
Gerardus Broek (overl. 1822)	1777-1799
Georgius Wille (overl. 1821)	1799-1821

Afb. 23 In 1803 namen de katholieken van Obdam hun oude kerk, die sinds 1572 in protestantse handen was, weer in gebruik. Deze kerk is te zien op een kopergravure van Spilman naar een tekening van Cornelis Pronk uit 1726 (collectie NHA).

49 Ook als Horenbeeck.

50 Van Lommel 1891: RK-Kerk van Heerhugowaard staat in Veenhuizen: "Hier staat wel een Roomsche kerk, waerinne de Roomsche godsdienst op alle Son- en Heyligendagen eens wordt gedaan. Doch de priester die deselve bedient, heeft zijn woonplaats in de Caech, onder het district der vrije heerlijkheid van Spanbroek; soodat de kerk in de Caegh met deese door één priester bedient wordt."

Bijlage hoofdstuk 3

**Sententiën by den Wel Ed. Achtb. Gerechte der Stad Alkmaar, den 7den May, 1768,
Gepronuncieert en Geëcecuteert jegens**

Nathan Moses, alias: Noisan Winnig, Moses Marcus, en ook wel Abraham

Marytje van Hove, alias: Alemondus, of Almonde Sjouwels

en

Kornelis Labans, alias: Klein Keesje

Crimineele sententie van Nathan Moses,

alias: Noisan Winnig, Moses Marcus, en ook wel Abraham

Alzoo Nathan Moses, alias, Noisan Winnig, Moses Marcus, en ook wel Abraham, zeggende oud te zyn 72 jaaren, en geboortig te Wartenscheyt in Westphalen, zynde van de Joodsche Natie, thans gedetineerde alhier, buyten pyn en banden van yzer heeft bekend, dat hy geen vaste woonplaats hebbende gehad, zig altoos, zoo in de zeven Provinciën als elders, met schooijen, bedriegeryën, en schelmstukken heeft opgehouden, door het perpetreeren van welke hy gedetineerde dan ook diversche reizen alreede publyeque straffen heeft ondergaan, gelyk aan dezen gerechte, door des gedetineerdens confessiën, meest al gesterkt door de daar by ingekomene informatiën, gebleeken is

(...)

dat hy gedetineerde door den mede gevangen Klein Keesje, des sondays den 5 october 1766, by de Herberg by Zwaag, aangesogt is geworden, des namiddags circa twee uren, om het huis van den Heer Nic(olaa)s Bommer, pastoor in de Kaag, onder Spanbroek, te besteelen, alzoo er een buit te haalen zoude zyn. Dat hy gedetineerde dan ook in den nagt tusschen den 6 en 7 october, deszelven .aars, tusschen elf en twaalf uren, by Klein Keesje en Alemondus, mede alhier gedetineert, en nog vier andere personen, aan de slagboom voor by het huis van gemelden pastoor is geweest; dat hy gedetineerde verzogt zynde geworden, om voor het winkelhuisje, het naast zynde aan de pastorie, op schildwagt te staan, onder belofte van een mooie stuiver gelds te zullen verdienen; maar ook tevens onder bedreiging, dat men hem het leven zoude benemen, als hy gedetineerde niet zoo trouw als een soldaat daar op zyn post stond, hy gedetineerde dan ook met zyn oor gelegen heeft aan de deur van het bovengemelde winkelhuisje, om te hooren of ér ook de een of de ander mogte op komen; terwyl hem twee steenen waaren gegeven, waar mede hy tegens het huis van den pastoor moest gooien, als hy menschen gewaar wierd; dat hy gedetineerde, na zyn gedagten, wel anderhalf uur aldaar, en dus een ent weegs van het huis van den pastoor, waar in dat hy ook niet geweest is, op schildwagt hebbende gestaan, ook geene meerdere omstandigheden, zoo van de huisbraak, als respective bindingen en diefstal heeft weeten te narreeren; alleenlyk dat hy (het werk verrigt zynde) door een lang kaerel een zak heeft zien draagen, waar in de gestolene goederen waaren, en dat zy vervolgens alzoo te saamen zyn opgegaan den weg het naast gaande naar de waart; dat hy in dezelve waart van haar is afgegaan, en dat, in plaatsche van hem het beloofde geld in handen te geven, hy gedetineerde geen duit hadde genooten; onder voorwendsel, dat de goederen eerst moesten verkogt wezen; dat hy gedetineerde naderhand niemand der medepligtigen daar over heeft aangesproken, dan alleenlyk Maartje van Hoven, alias: Alemondus, voor vasten avond dezès jaars, by forme van verwytt tegens haar zeggende, in het heidens: *hy luy het met mooi met my gemaakt, ik heb zoo veel perykel uitgestaan, en nog*; waar op deze hem te gemoed hadde gevoert: *houje maar stil; ik zal nog wel om*

je denken, zonder dat hy egter ooit iets voor dit zyn laatste delict, door hem gedetineerde geconfesseerd, heeft geprofiteert.

En gemerkt ten vollen is gebleeken, dat de gedetineerde, alle eer en vreeze Gods, mitsgaders het ontzag voor de heilige justitie, ter zyde hebbende gestelt, den voornaamsten tyd zyns levens, en zonder eenigsints door de veelvuldige straffen, welke hy wegens andere gepleegde dieveryën intusschen heeft ondergaan, te zyn afgeschrikt, is geweest en gebleeven een fameuze vagebond, gaudief en huisbreker, die, volgens zyn eige confessie, tot hier toe ongestraft heeft gepleegt een menigte zoo groote als kleine dieveryën: een bleek bestolen, behalven nog een aanslag, in vervolg van tyd, op dezelve bleek gemaakt; byzonder nog, dat hy gedetineerde eenen troep van zeven personen, welke schietgeweer by zig hadden, en daar ook daadelyk zig mede fauveerden tegen de vervolging van de ingezetenen, heeft geadsisteert, en op schildwagt gestaan by de violente huisbraaken en bindingen, zoo tot Renswoude, als te Spanbroek, en dan nog verscheide huisbraaken in persoon gedaan en geperpetreert.

En dat vervolgens dit zyn zaaken, die geensints kunnen of mogen ongestraft blyven, voor al in een land van goede ordre, daar het recht bewaard, en justitie geadministreert, en ten dienste van het gemeen gehandhaaft word, maar dat, in tegendeel, zodanige enorme delicten, volgens de wetten en plaacaaten van den landen tot afschrik van anderen op de aller exemplaarste wyze moeten werden gestraft.

Zoo is 't: dat schepenen der stad Alkmaar, gezien ende geëxamineert hebbende den crimineelen eisch en conclusie, by den heer mr. Rutgerus Paludanus, hoofd-officier dezer stad, r: o: op ende jegens den gedetineerden gedaan ende genomen, ende gelet op de confessiën, door den gedetineerden, buiten pyn en banden van yzer gedaan, en voorts op al het gunt in deze te considereeren stond en moveeren mogte, doende recht uit den naam ende van wegend haar edele groot mogende de heeren Staaten van Holland ende Westvriesland, condemneeren den gedetineerden, omme gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is alhier openbare crimineele justitie te doen, en aldaar door den scherpregter met de koorde gestraft te werden, dat 'er de dood na volgt; en wyders, dat het geëxecuteerde lighaam, zal werden gebragt buiten op het ordinaris galgeveld dezer stad, en aldaar, anderen tot afschrik, aan de galg gehangen, en overgelaten te werden tot een prooije voor de vogelen des hemels en de injuriën van de lugt. Ontzeggen den heer hoofd-officier zynen verderen, of anderen eisch en conclusie, op ende jegens den gedetineerden gedaan ende genomen; dezelve daar van absolveerende by deze, en condemneeren wyders den gedetineerden in de kosten en miesen van de justitie.

Actum in judicio der stad Alkmaar den 2. mey, 1768. Gepronunciëert en geëxecuteert op den 7. daar aan volgende.

**Crimineele sententie van Marytje van Hove,
alias: Alemondus, of Almonde Sjouwels**

Alzoo Marytje van Hove, alias: Alemondus, of Almonde Sjouwels, zeggende ruim 21 jaaren oud, en geboore te zyn te Oldenburgh, met ter zyde stelling van alle eer en vreeze Gods, mitsgaders het ontzag voor de heilige justitie, zig niet en heeft ontzien.

Om al haar vroegere jeugd, schoon van de vrouwelyke sexe, die kunne te verzaaken, zig te kleeden in het gewaad eenes mans, en alzoo zig te vertoonen, of zy waarlyk een manspersoon waare.

Dat zy, in dat gewaad, by continuatie ten platten lande heeft lopen vagebundeeren, beedelen en schooijen; gaande niet alleen van de eene provincie naar den anderen, zonder ooit een

vaste woonplaats te zoeken, maar zelfs zig vervoerende by en in het gezelschap van de allerfameuste dieven, huisbreekers, knevelaars en binders.

Dat zy met dezelve, troeps of complots gewys, door den lande heeft ongelopen, de gestoolene of gebedelde buit onder elkanderen verdeeld, en zig in bosschen, hutten en tenten opgehouden heeft, tot schrik en angst der mede menschen.

Dat zy gedetineerde dus al verder, tot den uitersten trap van boosheid opklimmende, zig aan de allerstrafwaardigste zaaken heeft schuldig gemaakt; gelyk zy dan ook beleeden heeft:

(...)

Dat zy gevange al wyders op zondag den 5 october 1766 door Kornelis Labans, alias: Klein Keesje, thans mede gedetineerde alhier, wanneer zy dezelve ontmoette, is verzogt, gelyk zy aan hem ook heeft beloofd te komen en op schildwagt te zullen staan, by een voorgenome huisbraak, diefstal en binding aan het huis, den persoon en het huisgezin van den Heer Nicolaas Bommer, pastoor in de Kaag, onder Spanbroek.

Dat zy, ten dien einde, des anderen daags 's nagts, tusschen den 6 en 7 october, alleen is gegaan naar den zoo genaamden slagboom onder Spanbroek, zynde de bestemde vergaderplaats.

Dat zy daar al mede in mansgewaad gekomen zynde, heeft gevonden drie manspersonen, die mede deel in dat voornemen hadden, en dat, een quartier uurs daar na, ook zyn gekomen de mede gevangenen Klein Keesje, en Nathan Moses, alias: Moses Marcus, met nog een derden.

Dat zy alzoo, met hun zeven personen sterk zynde, het overleg hebben gemaakt en bepaalt, dat zy gevange op schildwagt zoude staan, of gaan rondsom het huis van den pastoor, en dat de hier voren gemelde Nathan Moses, by een winkelhuisje, daar dicht by staande, de wagt zoude houden.

dat de andere vyf personen in het huis van den pastoor zoude gaan om het werk te verrigten.

Dat vervolgens, na die afspraak, het zelve ook alzoo is ter uitvoer gebragt, na dat door hun de buiten deur en vensters, en het daar binnen zynde schuifraam waaren open gebrooken.

Dat zy gedetineerde, onder 't pleegen van het diefstal gestadig rond geloopt, ook een gedeelte van de gestolene goederen aangenomen en bewaart heeft, tot zoo lange de geheele dieverye was gedaan, wanneer dezelve goederen haar doen weder afgemomen, en haar in tegendeel voor haar gedaane dienst gegeven zyn zeven gulden en tien stuivers, zulks zy niet heeft kunnen bepaalen, wat daar al gestoolen is, dog het geen den rechter genoegzaam uit de informatiën is gebleeken en in de sententie van Kornelis Labans, alias: Klein Keesje, is uitgedrukt.

(...)

Dat zy gevange alhier in hegtenisse gekomen zynde en haare misdaden belydende, ook met en benevens den meeden gedetineerden Klein Keesje, den persoon van Lourens Bommer, zynde de broeder van den pastoor te Spanbroek heeft beschuldigt, als de eerste en voornaamste aanlegger en uitvoerder van de hier voren gemelde huisbraak, ten huize van den pastoor Bommer gepleegt, en tevens den zelve betigt, als of dezelve Lourens Bommer zig met nog eenen anderen zouden hebben vermomt en zwart gemaakt.

Dat zy gedetineerde, schoon in de tegenwoordigheid van gemelde Lourens Bommer, die accusatie by herhaaling heeft staande gehouden en hem opgestreeden, egter nu korteling in judicio wederom heeft te kennen gegeven en gezegt, dat zy en Klein Keesje den voornoemden Lourens Bommer ten onrechte hadden beschuldigd, en dat een zeker ander persoon de voornaame aanvoerder van die huisbraak, diefstal en binding was geweest, en dat zy gedetineerde die beschuldiging, tot lasten van meergemelden Lourens Bommer, alleen had gepractizeert, om waar het mogelyk voor hun zelfs meerder verschoning te vinden.

En gemerkt, dat uit allen deze is gebleeken, dat zy heeft begaan eene verre gaande

goddeloosheid, en dat zy is een fameuze vagebonde, een bedriegster, een huisbreekster, en een diefegge, eene die troepsgewyze, met meer dan zes personen sterk, by het land is omzwervende geweest: die zig in bosschen heeft verschoolen en in tenten gehuisvest, ja die by de huisbraak en binding by Medemblik, haar evenmensch, onaangezien het gekerm, in 't water heeft gestooten, en wat hier boven al meer gemeld is: alle welke enorme misdaden en gruwelen in een land daar de justitie werd geadministreert, geensints kunnen werden getolereert, maar anderen ten exempel en afschrik, volgens de wetten en placaten van den lande, op het aller exemplaarste moeten werden gestraft.

Zoo is 't, dat scheepenen der stad Alkmaar, gezien ende geëxamineert hebbende den crimineelen eisch en conclusie by den heer mr. Rutgerus Paludanus, hoofd-officier dezer stad, r: o: op ende jegens de gedetineerde gedaan ende genomen, ende gelet op de confessien, door de gedetineerde buiten pyn en banden van yzer gedaan, en voorts op al het gunt in deeze te considereeren stond en moveeren mogte, doende recht uit den naam ende van wegens haar ed: groot moogende de heeren Staaten van Holland en Westfriesland; condemneeren de gedetineerde; omme gebragt te werden ter plaatze daar men gewoon is alhier openbaare crimineele justitie te doen, en aldaar door den scherpreghter met de koorde gestraft te werden, dat 'er de dood na volgt; en wyders, dat het geëxecuteerde lighaam zal worden gebragt, buiten op het ordinaris galgeveldt dezer stad, en aldaar, anderen tot afschrik, aan de galg gehangen, en overgelaten te werden, tot een prooije voor de vogelen des hemels, en de injuriën van de lugt. Ontzeggen den heer hoofd-officier voornoemd, zynen verderen of anderen eisch ende conclusie, op ende jegens de gedetineerde gedaan, ende genomen, dezelve daar van absolveerende by deze, en comdemneeren wyders de gedetineerde in de costen en misen van de justitie.

Actum in judicio der stad Alkmaar, den 2. en mey 1768. Gepronuncieert en geëxecuteert op den 7. daar aan volgende.

**Crimineele sententie van Kornelis Labans,
alias: Klein Keesje**

Alzoo Kornelis Labans, alias: Klein Keesje, zeggende in zyn 40ste jaar te gaan, en gebooren te zyn te Koppenhagen, alle eer en vreeze Gods, mitsgaders het ontzag voor de heilige justitie hebbende ter zyde gesteld, buiten pyn en banden van yzer heeft beleden, gelyk ook uit andere informatiën, ende confessiën van de mede gedetineerden Nathan Moses, en Marytje van Hoven, alias: Alemondus, is gebleeken:

(...)

Dat hy gedetineerde, op zaterdag morgen den 4 oktober 1766, door zekere fameuse gauwdief, en eenen hem by naame onbekenden persoon, onderhouden en aan gezogt is geworden om een exploit te doen aan het huis van den roomsch priester Bommer in de Kaag, by Spanbroek. Dat, hy gedetineerde, met die twee anderen, wyders heeft overlegt, dat hy de medegevangenen Nathan en Alemondus, benevens nog een derden, zoude onderhouden om by dat exploit te assisteeren; gelyk hy gedetineerde dan ook de voornoemde Nathan en Alemondus heeft ontmoet, en met dezelve afgesproken, dat zy beide op schildwagt zoude staan, ten einde hy gedetineerde met de overige hun boos opzet te veiliger zouden kunnen uitvoeren, terwyl de medegedetineerde Nathan 'er by heeft gepersisteert, dat de gedetineerde hem wel een mooie stuiver geld beloofde, dog teffens onder bedreiging van hem het leven te zullen benemen, als

hy Nathan, niet zoo trouw als een solaat op zyn post stond.

Dat hy gedetineerde, Nathan Moses, Alemondus, en de andere vier manspersoonen, s maandags 6 october 1766 's avonds tegens tien uren aan den slagboom by Spanbroek zyn gekomen, en dat een der medepligtigen, wiens naam hy gedetineerde heeft gezegt niet te weten, diestyds zig eenigzints zwart had gemaakt.

Dat, volgens een bevorens gemaakt overleg, de mede gedetineerde jood Nathan by het na by gelegen winkelhuisje, en Alemondus voor en om het huis van den priester in de Kaag voornt, op schildwagt zyn gaan staan.

Dat hy gedetineerde, en de vier anderen, vervolgens, na dat eerst de deur van de heining, toen de buiten vensters en het raam van des priesters huis, met een beitel door twee medecomplices waaren opengebroke, alzoo in het huis van den priester zyn ingekomen.

Dat zy, in huis zynde, het waschligt, dat imand hunner by zig had, hebben aangestoken, gaande `er drie van hun naar het vertrek van den priester, terwyl hy gedetineerde en een ander des priesters meid in haar bed hebben aangegreepen, de handen op de rug gebonden, en als de voornoemde meid van schrik begon te schreeuwen, en om hulp te roepen, haar gedreigt, dat wanneer zy schreeuwden, zy haar dan zouden vermoorden.

Dat de opgemelde meid, zig enigszints los gemaakt hebbende, door den gedetineerden met zyn complice nog strikter, en wel met het touw van de huisklok, is vast gebonden.

Dat hy gedetineerde, na dat de priester en de meid waaren geknevels en gebonden, met zyn andere complices, naar zyn opgaaf, onder anderen een gouden ketting, drie a vier dito ringen, de goude oorringetjes uit de ooren van de meid, en uit een kasje, dat hy gedetineerde met een yzertje had opengebroke, een zakje met geld, en nog eenige andere goederen hebben gehaalt.

Dat zy vervolgens, uit een ander vertrek, aldaar nog hebben gerooft, eenige zilveren lepels en vorken, en dat zy zelfs uit de zogenaamde sacristi, onder meer ander zilver, nog een communiekop met hosties en een doosje met olysel hebben genomen.

Dat hy gedetineerde het verdere geroofde niet specificq heeft weten te noemen of op te geven, hebbende egter, volgens informatie, het gestolene van de meid bestaan, in een gouden ketting met een haak, twee gouden ringen, een koralyne ketting met een gouden haak, een paar dito bellen, een zilveren beugel en haak, een zilveren punthaak, een dito eau de la reine doosje, een paar dito schoengespen, eenige potstukjes, en over de honderd gulden aan geld.

dat van den pastoor, in agt zilvere lepels en vorken, een zilver zakhorologie, een paar dito schoengespen, een dito strop gesp, een dito knoopje met een steentje, eenig linnen goed en eenig geld.

En dat van de kerk in zeven zilvere kandelaars, een dito schenkbord, twee dito kannetjes, een dito schel, een dito wierooksvat, een dito communicants beker, een dito wierooksdoo, een dito hosti-doo, een dito Christus beeld, een dito Magdalena beeld, eenig zilverwerk, behoorende aan het kruis, een zilver vergulde communiekop en deksel, een dito vergulde kelk, een dito schotel en lepeltje, en een dito ziekedoosje.

Dat, na het roven en inpakken van die goederen, nog hy gedetineerde, nog imand zyner medepligtige den voorn. priester Bommer of deszelfs meid hebben ontbonden, maar dat dezelve priester Bommer en meid alzoo gebonden zyn gelaaten, tot dat zy, volgens ingekomen informatie, dingsdags 's morgens door ingezetenen van Spanbroek zyn ontbonden.

Dat al het gestolene goud en zilver, buiten het contante geld, in een linde zak, die een hunner by zig had, is geborgen, en door de andere medepligtige naar Amsterdam gebragt, en dat hy gedetineerde van het contante geld, naar zyn voorgeven, alleen de som van twintig gulden zou

genoten hebben, terwyl hem gedetineerde egter door de medepligtige beloofd is geworden, als het andere goed verkogt was, dat hy gedetineerde dan zyn portie wel nader zoude krygen. Dat hy gedetineerde, alhier in hegtenis gekomen zynde, in den beginne niet alleen zeer brutaal en hardnekkig het gruwzaam feit by Spanbroek heeft ontkent, maar dat hy daar na het zelve bekennde, gelyk ook de mede gedetineerde Almondus den persoon van Lourens Bommer, zynde de broeder van den Roomsch priester Nicolaas Bommer, als den eersten en voornaamsten aanlegger en uitvoerder van de voorsz. huisbraak te Spanbroek heeft beschuldigt, en teffens denzelven betigt, alsof deze gemelde Lourens Bommer de eenigste ware geweest, die zig hadde vermomd en zwart gemaakt, dat de gedetineerde by herhaling deze acculatie heeft staande gehouden in de tegenwoordigheid van gemelden Lourens Bommer, en naderhand in judicio gedeclareert, dat hy gedetineerde om wraak zoude roepen, zoo de voornoemde Bommer, als de eerste aanvoerder van dat fait, niet met hem gedetineerde wierd gestraft.

Dat hy gedetineerde, egter korteling daar na, in judicio wederom heeft opgegeven, dat hy de voorsz. Lourens Bommer, valschalyk en tegen zyn beter weten aan, ten onregte hadde beschuldigt, voorwendende, dat niet gemelde Bommer, maar een geheel ander persoon, met naame by hem onbekend de aanvoerder was geweest van de bewuste huisbraak, en dat hy gedetineerde deze beschuldiging alleen hadde gepractiseerd, om daar door, ware het mogelyk, voor zig zelfv meerder verschooning te vinden.

Welke verregaande goddeloosheid, gevoegd by de voorsz. gepleegde reclatante huisbraak, binding, en diefstal, met bedreiging zelfs van moord, zaaken zyn, die in een land, daar de justitie werd geadministreert, volgens de wetten en placcaten van den lande, anderen ten exempel en afschrik, op de aller exemplaerste wyze verdienen en ook moeten werden gestraft. Zoo is 't: dat de schepenen der stad Alkmaar, gezien en geëxamineert hebbende den crimineelen eisch en conclusie, by den heer mr. Rutgerus Paludanus, hoofd officier dezer stad, r: o: op ende jegens den gedetineerden gedaan ende genomen, ende gelet op de confessiën, door den gedetineerden, buiten pyn en banden van yzer gedaan, en voorts op al het gunt in dezen te considereeren stond en moveere mogte, doende recht, uit den naam ende wegens haar edele groot mogende, de heeren Staaten van Holland ende Westvriesland, condemneeren den gedetineerden, omme gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is alhier openbaare crimineele justitie te doen, en aldaar door den scherpregter met de koorde gestraft te worden, dat 'er de dood na volgt, en wyders dat het geëxecuteerde lighaam zal werden gebragt, buiten op het ordinaris galgeveld dezer stad, en aldaar anderen tot afschrik, aan de galg gehangen, en overgelaaten tot een prooie voor de vogelen des hemels en de injuriën van de lugt. Ontzeggen den heer hoofd officier zynen verderen of anderen eisch en conclusie, op ende jegens den gedetineerden gedaan ende genomen, denzelven daar van absolveerende by dezen, en condemneeren wyders den gedetineerden in de kosten en miesen van de justitie.

Actum in judicio der stad Alkmaar den 2 may 1768. Gepronuntiëert en geëxecuteert op den 7 daar aan volgende.

Afb. 24 Luchtfoto's van de opgraving. De poeren van de schuilkerk zijn duidelijk te zien (foto Siem van Schagen).

4. De onderzoeksoopdracht

4.1 De onderzoeksvragen

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking daarvan hebben gefungeerd. Dit rapport tracht antwoord op deze onderzoeksvragen te geven.

1. Welke sporen en vondsten kunnen in verband worden gebracht met een functie als schuilkerk?
2. Zijn binnen het plangebied sporen en structuren aanwezig die duiden op bebouwing? Indien dit het geval is:
 - 2.1 Komen deze sporen overeen met de kadastrale kaart van Spanbroek uit 1826?
 - 2.2 Kan aan de hand van deze sporen en structuren vastgesteld worden of het hier gaat om een schuilkerk?
 - 2.3 Zijn verschillende fases aan te duiden in de aanwezige bebouwing?
 - 2.4 Hoe zag het gebouw eruit? Wat zijn de afmetingen? Ging het om steenbouw of houtbouw?
 - 2.5 Werd het gebouw alleen als schuilkerk gebruikt of ook als pastorie?
 - 2.6 Stonden er meer gebouwen op het perceel en wat was de functie van de verschillende gebouwen?
 - 2.7 Kan archeologisch het bouwjaar van 1649 en jaar van afbraak van 1826 worden bevestigd?
 - 2.8 Als dit bevestigd kan worden, wat was dan de functie van het gebouw tussen 1803 en 1826?
 - 2.9 Hoe ziet de materiële cultuur er uit? Geeft deze een algemeen beeld van de consumptie op het West-Friese platteland of kan hier een meer liturgisch en specifiek katholiek beeld in worden waargenomen?
 - 2.10 Zijn er aanwijzingen voor een specifieke voedselpatroon uit de periode van de schuilkerk?
3. Welke sporen zijn verder aanwezig in het onderzoeksgebied en zijn deze in verband te brengen met de bebouwing van de eventuele schuilkerk?
 - 3.1 Zo ja, welke verbanden zijn er te vinden?
 - 3.2 Zo niet, uit welke periode dateren deze sporen en kan verklaard worden waarom ze op deze locatie te vinden zijn?

4.2 Methode

Aangezien de opgraving is uitgevoerd als een afstudeerproject op een gedeselecteerd terrein wijkt de methode van onderzoek af van het gangbare onderzoek door AWF in deze regio.

Bij aanvang van het onderzoek zijn drie vaste meetpunten uitgezet door de landmeters van de gemeente Hoorn. Deze vaste punten hebben gediend als standplaats voor de Robotic Total Station (RTS), waarmee de werkputten en sporen digitaal zijn ingemeten.

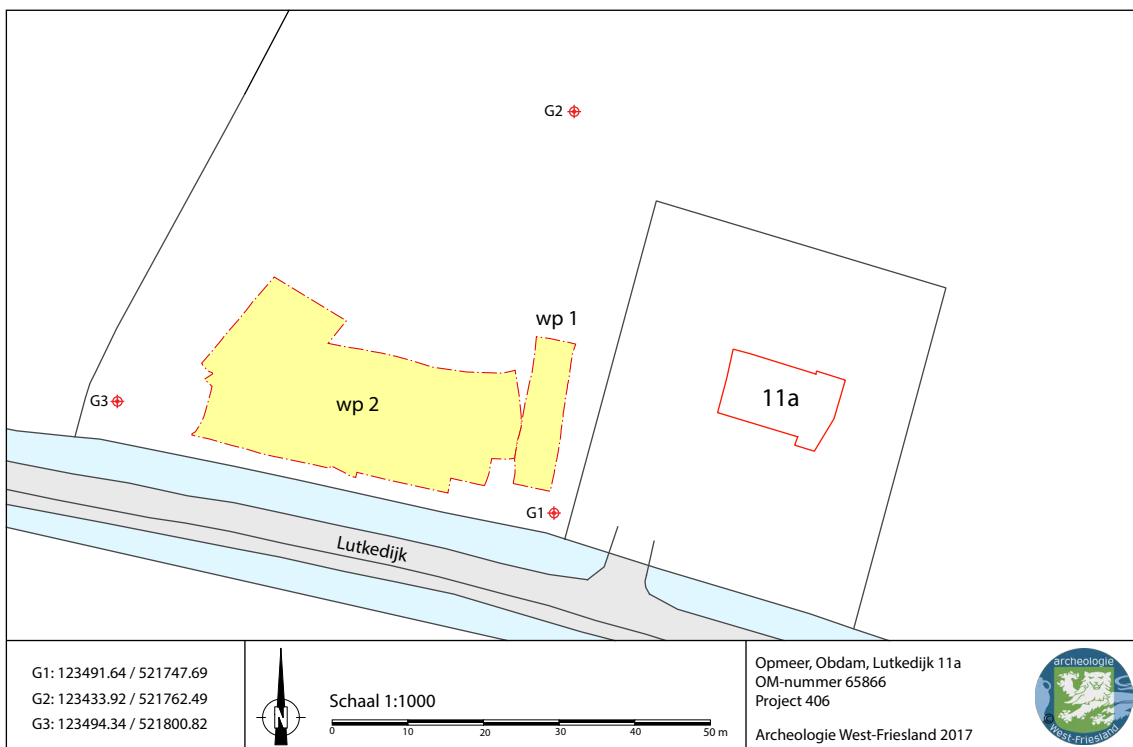
Op het perceel zijn twee werkputten (WP1 en WP2), grenzend aan elkaar, aangelegd (afb. 25). In beide werkputten is het eerste vlak volledig gedocumenteerd en is deels een tweede vlak aangelegd. De sporen in de werkputten zijn zowel digitaal als analoog ingemeten en getekend. Het meeste vondstmateriaal is aan sporen gekoppeld. Waar dit niet mogelijk was, bijvoorbeeld omdat vondsten bij het aanleggen van het vlak werden gedaan, zijn de vondsten gekoppeld

aan een vak. Daartoe zijn de werkputten ingedeeld in vakken van ongeveer vijf bij vijf meter (25m²).

Alle sporen hebben een spoornummer gekregen en zijn individueel op de foto gezet. Na het fotograferen zijn de sporen gecoupeerd. De opgravingsvlakken zijn op schaal 1:50 en de profielen en de coupes op schaal 1:20 getekend.

Al het vondstmateriaal is onderzocht en beschreven. Voor het grootste vondstcomplex, de westelijke sloot S37, is gekozen om de keramiek te tellen in MAE (Minimum Aantal Exemplaren). Aan de hand van het MAE kunnen percentages van de verschillende bakselsoorten en functiegroepen berekend worden. De keramiek is beschreven op basis van de methode van het classificatiesysteem voor keramiek en glas (ook bekend als het Deventer-systeem).

Het veldwerk is begeleid door archeoloog Marlijn Kossen. De uitwerking van het onderzoek is uitgevoerd door Amber Schipper, met hulp van verschillende specialisten. Het digitaliseerwerk is gecontroleerd door archeoloog Harmen de Weerd. Het vondstmateriaal is onder begeleiding van archeoloog en keramiekspecialist Christiaan Schrickx gedetermineerd. Het hout dat bij het onderzoek is aangetroffen, is samen met archeoloog en houtspecialist Dieuwertje Duijn bekeken. Alle foto's van het vondstmateriaal zijn gemaakt door Amber Schipper en archeoloog Fleur Schinning.

Afb. 25 Puttenkaart, opgraving Lutkedijk 11A

5. Resultaten

5.1 Inleiding

De sporen zijn in drie fasen ingedeeld. De eerste fase omvat de middeleeuwse sporen die zijn aangetroffen in het diepste vlak van werkput 2. De tweede fase betreft de sporen van de schuilkerk en de derde fase de overige sporen die geen direct verband hebben met de schuilkerk. Alle sporen zijn te zien op de Alle Sporen Kaart (ASK) in bijlage 2.

In de opgravingsvlakken waren enkele verstoringen aanwezig, zoals drainagesleuven. Ook deze zijn op tekening aangegeven.

Het huidige maaiveld ligt op 1,87 m -NAP en de top van de Lutkedijk op 1,47 m -NAP. De bovenkant van de sporen van de schuilkerk ligt circa 20 cm onder het maaiveld.

5.2 Middeleeuwen

In werkput 2 zijn op het diepste vlak enkele sporen aangetroffen die op basis van het vondstmateriaal geplatst kunnen worden in de 12de-13de eeuw, namelijk drie ondiepe kuilen.⁵¹ Het vondstmateriaal bestaat uit kleine scherven van kogelpotaardewerk en Pingsdorferkeramiek.⁵² Uit een aantal andere sporen komt geen vondstmateriaal, waardoor deze moeilijk zijn te dateren. Verder is een aantal scherven kogelpotaardewerk als opspit tussen jonger vondstmateriaal gevonden.

Op basis van de middeleeuwse sporen, die geen duidelijke structuur (huisplaats) vormen, en de weinige vondsten kan niet met zekerheid worden gezegd dat de Lutkedijk in die periode al bestond.

5.3 De Schuilkerk

De meeste sporen kunnen tot de fase van de schuilkerk (1649-1803) worden gerekend, namelijk een groot aantal poeren, een kleine kelder en enkele gedempte sloten. Een volledige reconstructie van de schuilkerk met bijbehorende pastorie en inrichting van het terrein is

Afb. 26 Luchtfoto met de poeren van de schuilkerk (foto Siem van Schagen).

51 S65, S90 en S93

52 V87, V100, V117 en V119

niet mogelijk. De meeste funderingen zijn namelijk bij afbraak en grondbewerking in de periode na afbraak van de schuilkerk verdwenen.

5.3.1 Funderingen

Over een grote oppervlakte zijn poeren van een gebouw aangetroffen (afb. 26).⁵³ Poeren zijn gemetselde of gestapelde vierkante bakstenen constructies, die deels boven het maaiveld uitsteken. Hierop lagen houten balken als basis voor een gebouw.

De onderlinge afstand tussen de poeren bedroeg 1,00 m tot maximaal 1,30 m. De grootste poeren hadden een afmeting van circa 60 x 60 cm. Deze bevonden zich in de buitenste rijen en droegen het meeste gewicht (afb. 27). Veel poeren zijn incompleet teruggevonden doordat deze deels zijn afgebroken of verstoord bij het omploegen van het land. De meeste bestonden uit nog slechts één of twee lagen bakstenen; een enkele poer had 3 of 4 lagen bakstenen.⁵⁴ Eén van de poeren is bij afbraak deels omgevallen, waardoor te zien was dat deze naar onder toe vertrapte.⁵⁵

Afb. 27 De meest oostelijke rij poeren van de schuilkerk, met op de achtergrond de Lutkedijk.

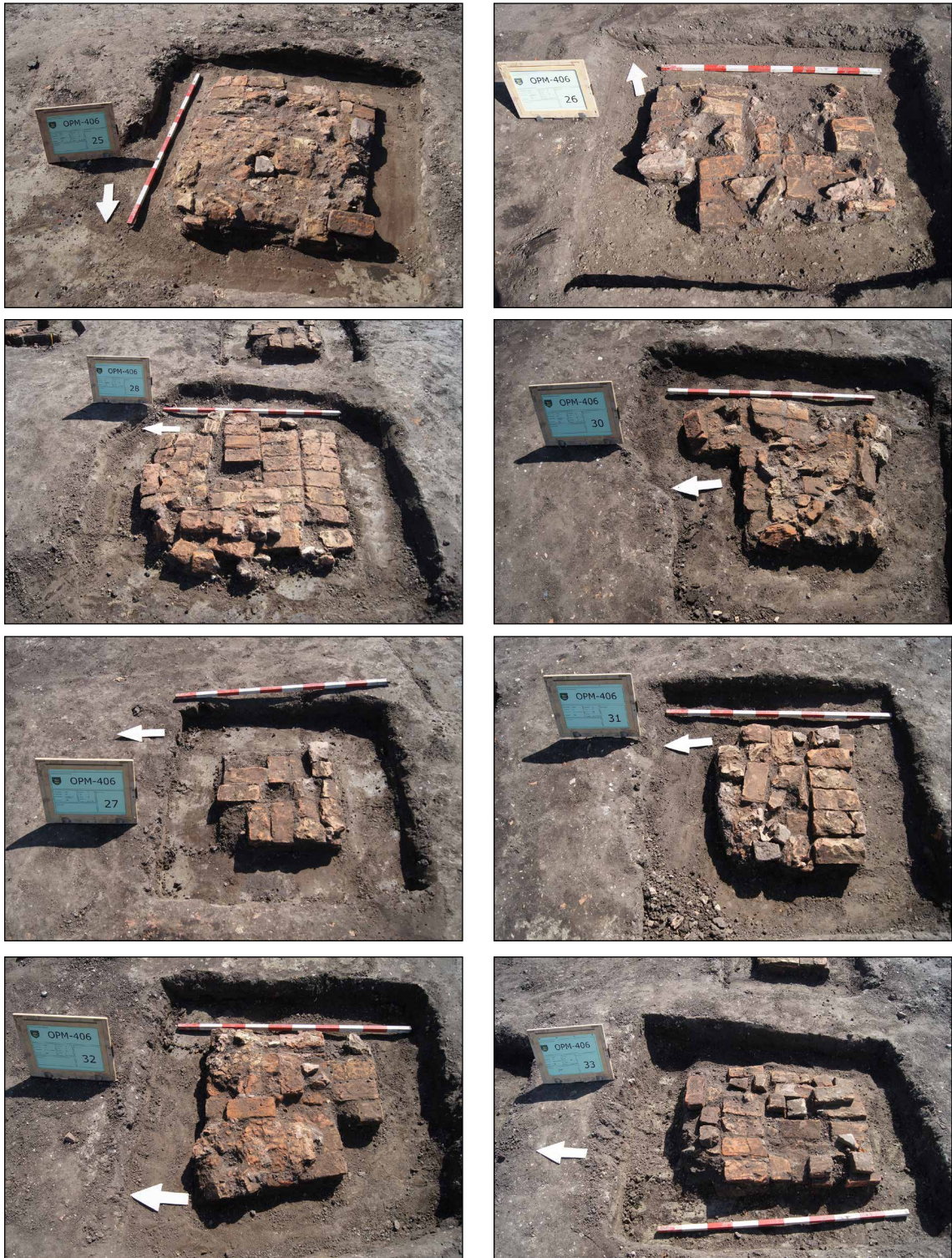

Afb. 28 Poeren van de schuilkerk, met rechts de Lutkedijk.

53 S17, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 61, 67, 72, 73, 74, 75 en 76.

54 S41, S45, S46, S53

55 S36

Afb. 29 Poeren van de schuilkerk.

De poeren waren opgebouwd uit los gestapelde lichtrode bakstenen van 17/16,5x8x4 cm en 18x9x4 cm en ook uit brokken van bakstenen. In enkele gevallen waren ook gele bakstenen toegepast. Eén van de poeren was niet opgebouwd uit bakstenen maar uit plavuizen van 22x22 cm (S47, afb. 30.8). De bakstenen dateren waarschijnlijk uit de 17de eeuw, maar zijn vermoedelijk hergebruikt. Dat houdt in dat de fundering met poeren van veel jonger datum dan het toegepaste bouw materiaal kan zijn. Op archeologische gronden is hier geen uitspraak over te doen.

Afb. 30 Poeren van de schuilkerk.

De meeste poeren waren gefundeerd op vijf slieten: dunne houten staken die verticaal in de grond zijn geslagen (afb. 33). Op sommige locaties in het vlak zijn alleen slieten aangetroffen en waren de bakstenen verdwenen. Onder poer S44 bevonden zich niet alleen slieten, maar lag ook een houten plank; bij de andere poeren was dit niet het geval.

In noordzuid-richting bestond de fundering uit acht poeren over een lengte van 13,8 meter. In oostwest-richting lagen tien poeren over een lengte van circa 15,3 meter. Dat houdt in dat het gebouw op een rooster van in totaal 80 poeren heeft gestaan.

Afb. 31 Poeren van het westelijke deel van de schuilkerk, met links de Lutkedijk.

Afb. 32 Poeren van het oostelijke deel van de schuilkerk, met op de achtergrond de Lutkedijk.

Afb. 33 De slieten onder de poeren waren in het opgravingsvlak soms slecht zichtbaar en zijn daarom met gele prikkers gemarkeerd.

Aansluitend op de meest oostelijke rij poeren, waarvan de bakstenen grotendeels waren verdwenen maar nog wel veel slieten zijn teruggevonden, liep nog een rij met klusters van slieten richting het oosten (afb. 34). Deze kon over een lengte van meer dan 10 meter worden gevolgd. Uit dit spoor blijkt dat hier nog een gebouw heeft gestaan, waarvan de buitengevels op poeren waren gebouwd. Mogelijk was dit de pastorie. Op basis van de opgravingsresultaten valt de precieze lengte en breedte van het gebouw niet meer te reconstrueren.

5.3.2 Kelder

Binnen de contour van het grote gebouw is een kelder aangetroffen (afb. 35). Deze was 1,50 m lang, 90 cm breed en 48 cm hoog.⁵⁶ De wanden waren opgebouwd uit gele bakstenen (16 x 8 x 4 cm) en op de bodem lagen groene en oranje plavuizen (22 x 22 x 2.5 cm). Rondom de kelder bevond zich een aantal planken, die mogelijk deel uitmaakten van de bekisting van de kelder bij de bouw (afb. 36).⁵⁷

Afb. 34 De fundering met slieten (gemarkeerd met gele prikkers) van de pastorie.

56 S58
57 S57, S64, S71 en S96

Direct tegen de noordzijde van de kelder zijn twee deksels van houten tonnen gevonden, die hier bij de bouw moeten zijn weggegooid.⁵⁸ De kelder was gefundeerd op twee lagen planken. Het formaat van de plavuizen in de kelder komt overeen met die van de plavuizen die zijn aangetroffen in een Friese tjalk die in 1752 even buiten de haven van Hoorn is gezonken.⁵⁹ Mogelijk is de bouw van de kelder te relateren aan de veronderstelde bouw van de schuilkerk in de jaren 60 van de 18de eeuw.

Afb. 35 Kelder S58 met wanden van gele bakstenen en van binnen groene en oranje plavuizen.

58 V121 en V122.

59 Perger 2011, 60-61.

Afb. 36 Houten bekisting rondom de kelder, met twee houten tonbodems of -deksels die bij de bouw zijn weggegooid.

Afb. 37 De gedempte sloot (S7) aan de westzijde van het perceel waarop de schuilkerk heeft gestaan, kijkend richting de Lutkedijk.

Afb. 38 Noordprofiel van werkput 1 met een doorsnede door sloot S7.

De functie van de kelder is onzeker. Aangezien zowel de bodem als de wanden zijn voorzien van wandtegels is het aannemelijk dat het een voorraadkelder betreft en niet een waterkelder. Dat houdt in dat binnen de schuilkerk een ruimte afgescheiden is geweest waarin een kleine kelder nodig werd geacht. Meest waarschijnlijk is dat dit de sacristie was.

5.3.3 Sloten

Zowel aan de westkant als de oostkant van het opgegraven areaal is een gedempte sloot aangetroffen. De afstand tussen beide sloten was ongeveer 36 meter, wat dus tevens de breedte van het stuk grond was waarop de schuilkerk stond. Beide sloten hadden een noordoost-zuidwestelijke richting.

De oostelijke sloot (S7) had een breedte van circa 3 meter en een diepte van 0,60 meter (afb. 37).⁶⁰ In de sloot zijn twee houten beschoeiingen aangetroffen, die de korte zuidelijke slootkant beschoeiden (afb. 39).⁶¹ Op basis van het vondstmateriaal kan worden geconcludeerd dat het meest noordelijke schot (S21) in de late 18de eeuw is geplaatst. Ten zuiden van dit schot is namelijk 18de-eeuwse keramiek gevonden, waaronder zeven tabakspijpen die dateren tot ongeveer 1780/1790.⁶² De andere beschoeiing (S19) was de voorganger van beschoeiing S21 en dateert ook uit de 18de eeuw. Ten zuiden van dit schot is namelijk 18de-eeuwse keramiek gevonden.⁶³ Mogelijk waren er nog eerdere voorgangers meer naar het zuiden, wat blijkt uit enkele paaltjes en planken.⁶⁴ Tussen de beschoeide slootkant en de sloot langs de Lutkedijk was een brede dam aanwezig via welke de schuilkerk en de pastorie waren te bereiken. De sloot is waarschijnlijk rond 1800 gedempt, want geheel bovenin de slootvulling is keramiek

Afb. 39 De zuidelijke slootkant van sloot 7 is in de 18de eeuw versterkt met een houten beschoeiing, die meerdere malen nieuw is gemaakt.

-
60	S7
61	S19 en S21
62	V50, V64, V111
63	V48
64	S16, S101

uit die tijd gevonden. Onder de vondsten bevonden zich onder andere de restanten van 43 tabakspijpen die worden geplaatst tussen 1730 en 1780.⁶⁵ Geheel bovenin de sloot lag een balustervormig bouwornament, dat waarschijnlijk bij afbraak van de schuilkerk (in 1803) in de bodem is beland. In de sloot lagen ook bakstenen en dakpannen.

De westelijke sloot is slechts voor een klein deel opgegraven.⁶⁶ De sloot was minimaal 1,8 m breed en is over een lengte van 11 m onderzocht. De diepte van de sloot is niet bepaald en er is geen profiel van de sloot gemaakt. Het vondstmateriaal in de slootkant van deze sloot vormt het grootste vondstcomplex van de opgraving.⁶⁷ Dit materiaal dateert hoofdzakelijk uit de tweede helft van de 17de eeuw, maar er zijn ook vondsten uit de 18de eeuw.⁶⁸ Waarschijnlijk hebben we te maken met een afvalstort langs de slootkant (circa 1650-1700) en een demping van de sloot omstreeks 1790. Deze laatste datering blijkt uit de aangetroffen tabakspijpen.

De ligging van de sloten komt overeen met de perceelsgrenzen die op de kadastrale minuut van 1826 worden weergegeven. Waarschijnlijk waren de sloten toen al wel geheel of gedeeltelijk gedempt.

5.4 Overige sporen

Bij de opgraving is een aantal kuilen aangetroffen die uit de fase van de schuilkerk of uit de periode daarna dateren.

De eerste kuil lag in de zuidoosthoek van werkput 1 en bevatte het skelet van een koe (afb. 41).⁶⁹ Deze kuil had een diameter van minimaal 2,7 meter en was ongeveer 50 cm diep. Het skelet lag in anatomisch verband, maar was deels verstoord door twee drainagesleuven. In de kuil zijn enkele scherven keramiek aangetroffen, namelijk roodbakkend aardewerk, faïence, Europees porselein en tabakspijp.⁷⁰ Op basis van deze vondsten van de begraving worden gedateerd in de 19de eeuw, dus na afbraak van de schuilkerk.

Een tweede kuil in werkput 2 bevatte eveneens de resten van een koe, maar deze lagen niet in anatomisch verband (afb. 40).⁷¹ Verder waren er nog twee kuilen met slachtafval van koeien.⁷² Op het terrein lag ook een begraven hond.⁷³

Afb. 40 Kuil met slachtafval van een koe (S26).

Een grote kuil met een diameter van circa 3,5 meter hangt mogelijk samen met de afbraak

65 V24
66 S37
67 V72
68 V72
69 S2, V01
70 V01
71 S26
72 S27 en S55
73 S60

Afb. 41 Begraving van een koe in de zuidoosthoek van wp1 (S01). Het spoor wordt verstoord door twee drainagesleuven.

van de pastorie.⁷⁴ De kuil bevatte namelijk veel baksteenpuin en mortel. Uit de kuil komen ook drie scherven van wandtegels, waaronder een tegel met ruit met gestippelde mangaankleurige hoeken.⁷⁵ Het spoor bevatte verder nauwelijks afval, want er zijn slechts drie scherven keramiek uit de 18de eeuw in gevonden.⁷⁶

74 S14
75 30-T03
76 V30

Afb. 42 Een aantal voorwerpen uit sloot S37

6. Vondstmateriaal

6.1 Inleiding

Bij het vondstmateriaal kunnen twee grote complexen worden onderscheiden: sloot S7 en sloot S37 (afb. 42). Uit andere sporen komt weinig vondstmateriaal. De overige vondsten zijn niet aan een specifiek spoor te koppelen omdat ze bijvoorbeeld bij de aanleg van de werkputten zijn gevonden.

Bij de determinatie van de keramiek is zowel het aantal scherven geteld als het Minimum Aantal Exemplaren (MAE) bepaald. Omdat het vondstmateriaal uit sloot S7 zeer gefragmenteerd is en over veel verschillende vondstnummers is verzameld, is bij het opstellen van het rapport gekozen niet de telling van MAE te hanteren. Bij sloot S37, waar juist wel veel compleet materiaal aanwezig is, wordt wel het MAE gegeven. Bij de overige vondstnummers worden uitsluitend de bijzondere vondsten genoemd.

6.2 Keramiek

Bij de opgraving zijn in totaal 2985 fragmenten gebruikskeramiek verzameld, waartoe ook de tabakspijpen worden gerekend. Dit aantal ligt binnen de verwachting voor een perceel waarop werd gewoond (de pastorie).

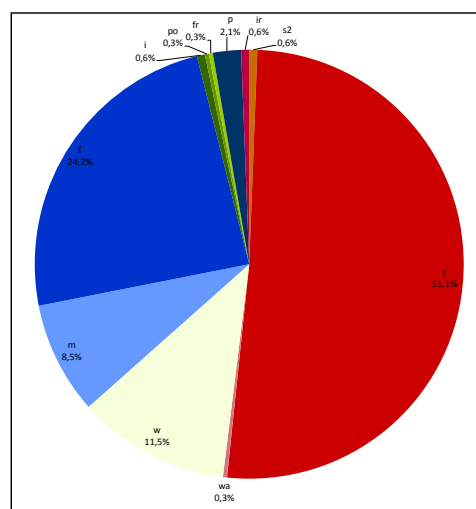
6.2.1 Sloot (S37)

De grootste groep is het roodbakkend aardewerk met 51,1% van het MAE. Dat is een gebruikelijk percentage voor deze periode. Daarna volgen Nederlandse faience met 24,2%, witbakkend aardewerk met 11,5% en Nederlandse majolica met 8,5%. De andere keramieksoorten, namelijk steengoed, Werra-aardewerk, Italiaanse faience, Portugese faience, Aziatisch porselein en industrieel rood aardewerk, zijn met kleine percentages aanwezig (0,3 tot 2,1%).

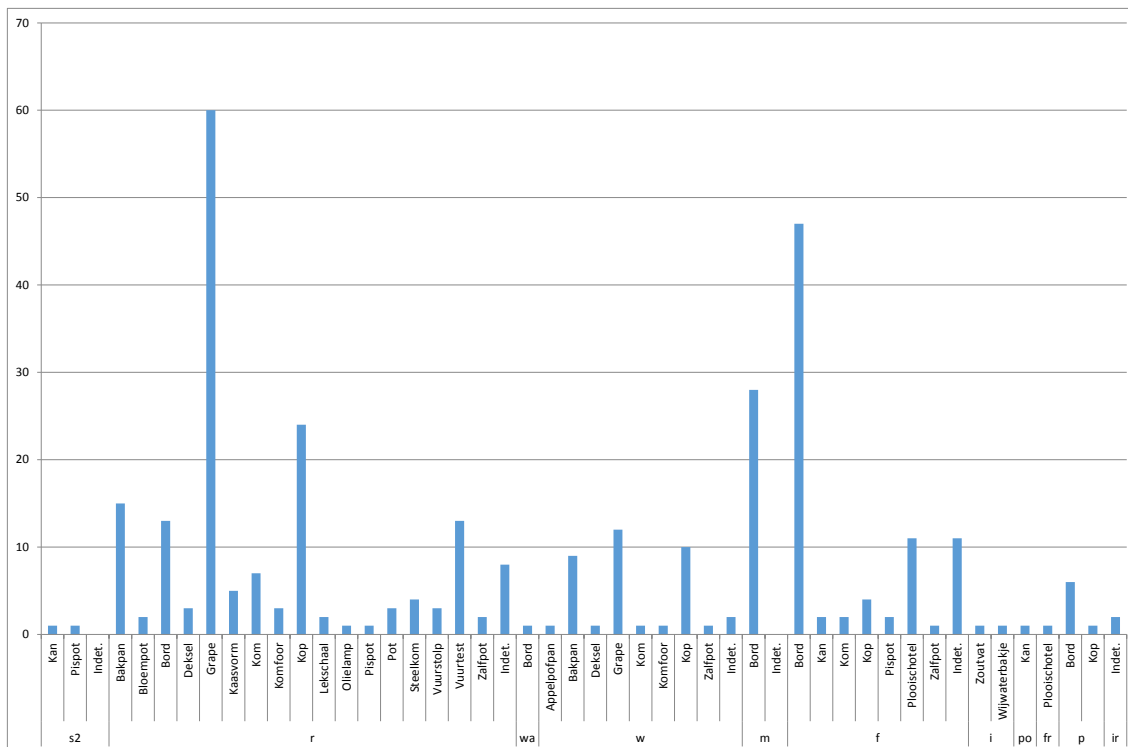
De meeste keramiek dateert uit de 17de eeuw, waarbij opvalt dat er ook stukken bij zijn die dateren vóór de bouw van de schuilkerk in 1649. De jongste keramiekvondsten zijn te plaatsen rond 1790, maar deze vormen duidelijk een minderheid. Keramiek die dateert tussen circa 1725 en 1775 lijkt te ontbreken. Zeer waarschijnlijk houdt dit in dat er sprake is van twee vondstcomplexen: een afvalstort in de slootkant uit de 17de eeuw en een slootdemping uit de late 18de eeuw. Tijdens de opgraving is geen verschil tussen beide sporen gezien.

Bij de functionele verdeling van de keramiek valt op dat verreweg het meeste materiaal als gebruiksaardewerk kan worden geclassificeerd. Dit is de huisraad van de pastoorswoning. Slechts één object heeft duidelijk een religieuze functie, namelijk een wijwaterbakje.

Baksel	MAE	%
Steengoed (s2)	2	0,6
Roodbakkend (r)	169	51,1
Werra (wa)	1	0,3
Witbakkend (w)	38	11,5
Majolica (m)	28	8,5
Faience (f)	80	24,2
Italiaanse faience (i)	2	0,6
Portugees faience (po)	1	0,3
Franse faience? (fr)	1	0,3
Aziatisch porselein (p)	7	2,1
Industrieel rood (ir)	2	0,6
Totaal	331	100

Tabel 1 en figuur 1: Verhoudingen van de keramieksoorten in MAE

Tabel 2: Aantal vormen per keramieksoort in MAE

Kookgerei

Onder kookgerei worden voorwerpen verstaan die in de keuken werden gebruikt en in direct contact met vuur kwamen. Hiertoe behoren in dit geval grapes, bakpannen, steelkommen en een appelpofpan. Deze groep vormt 30,5% van de totale keramiek.

Een appelpofpan werd gebruikt om appels tegen het vuur aan te zetten om ze zo te poffen. De hier gevonden appelpofpan dateert uit de tweede helft van de 17de eeuw.

Opvallend aan een bakpan van witbakkend aardewerk is de holle steel, een fenomeen dat in Hoorn en omgeving weinig voorkomt, maar juist wel vaak in Alkmaar.⁷⁷

Voedselvoorbereiding

Tot de groep voedselvoorbereiding worden voorwerpen gerekend die werden gebruikt voor het bereiden van etenswaren, maar niet in direct contact met vuur kwamen. Dit is een kleine groep met 4,5% en omvat kommen, lekschalen en kaasvormen.

Een kaasvorm is een diepe kom op drie lobvoeten. Uitwendig is deze niet geglazuurd; inwendig heeft de kom een witte sliblaag met loodglazuur. Onderin de kom zit een gat om het vocht wat vrijkomt bij het aandrukken van de kaas in de vorm uit de vorm te laten lopen. Kaasvormen zijn een typische verschijning in West-Friesland, waar veel weidegrond was en dus ook veel kaas werd gemaakt. Vaak gebeurde dit op huishoudelijk niveau. De dienstmeid van de pastoor maakte kennelijk ook zelf kaas.

Tafel- en schenkgerei

Onder de vondsten bevindt zich één fraaie steengoedkan, die is gemaakt in het Westerwald (Duitsland).⁷⁸ De kan heeft een wijde en hoge cilindrische hals, een rechte rand en staat

77 72-C12

78 72-C56

Funcatiegroep	Baksel	Vorm	MAE
Bereiding- en tafelgerei	r	Bord	13
		Kaasvorm	5
		Kop	24
		Kom	7
		Lekschaal	2
	wa	Bord	1
	w	Appelpofpan	1
		Kom	1
		Kop	10
	m	Bord	28
f	Bord	47	
	Kom	2	
	Kop	4	
	Ploischotel	11	
i	Zoutvat	1	
fr	Ploischotel	1	
p	Bord	6	
	Kop	1	
Kookgerei	r	Bakpan	15
		Deksel	3
		Grape	60
		Steelkom	4
w	Bakpan	9	
	Deksel	1	
	Grape	12	
Opslag- en schenkgerei	s2	Kan	1
	r	Pot	3
	f	Kan	2
	po	Kan	1
Persoonlijke hygiëne en verzorging	s2	Pispot	1
	r	Pispot	1
		Zalfpot	2
	w	Zalfpot	1
	f	Zalfpot	1
Pispot		2	
Verwarming en verlichting	r	Komfoor	3
		Olielamp	1
		Vuurstolp	3
		Vuurtest	13
	w	Komfoor	1
Religie	i	Wijwaterbakje	1
Overig	r	Bloempot	2
Funcatiegroep onbekend	div	-	23
Totaal			331

Tabel 3: Aantal vormen per keramieksoort binnen de functionele groepen, in MAE

79 Venhuis 2004, 111.

80 Mededeling S. Venhuis.

81 72-C14

82 Bitter 1995, 144.

83 72-C49

op een standvoet. De kan is volledig gedecoreerd met een wafelpatroon en op de lip en de onderkant zitten bloemstempels.

Een andere vondst die opvalt, is een roodbakkend bord met Noord-Hollands slibaardewerk. Het bord is gedecoreerd met het wapen van Alkmaar en het jaartal 1641. De decoratie is toe te schrijven aan decorateur H uit Alkmaar.⁷⁹ In Alkmaar zijn bij opgravingen nagenoeg identieke exemplaren van dit bord aangetroffen.

Een bord van Werra-aardewerk heeft een brede vlag met kraagrand en een diameter van 33 cm. Op de spiegel is een vaas met distels en eikenbladeren te zien. De bladeren op de vlag zijn niet ingevuld, wat mogelijk een kenmerk is van de vroege productie in het Werra-gebied.⁸⁰ In dat geval zou het bord dateren omstreeks 1580-1600.

Een kom van witbakkend aardewerk heeft een model dat in Hoorn en omgeving niet eerder is aangetroffen.⁸¹ De kom heeft twee horizontale oren, staat op een standring en heeft een gegolfde rand. Inwendig is het voorwerp bruin en uitwendig groen geglazuurd. Exact hetzelfde type kom is aangetroffen in Alkmaar bij opgravingen naar een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg.⁸²

Binnen de functiegroep 'tafel-schenkgerei' vallen ook de borden van Nederlandse majolica, hoewel deze een sierfunctie gehad kunnen hebben. Het meest bijzonder is in dit geval een bord waarbij op de spiegel de tekst EERT GOD (eert God) staat (afb. 43).⁸³ Op

Afb. 43 Bord van majolica met tekst EERT GOD (72-C49).

een tweede bord staat op de spiegel een rennende cupido en op de rand een eenvoudig aigrettemotief.⁸⁴ Bijzonder is dat dit bord op de achterzijde is voorzien van de initialen van de plateelschilder, namelijk SL. Een derde bord heeft op de spiegel een Chinese tuin en heeft een breed randmotief dat aan servetwerk doet denken.⁸⁵ Twee borden zijn beschilderd met granaatappels, waarbij opvalt dat bij een van de borden uitsluitend de kleuren blauw en groen zijn gebruikt en dat deze op de achterzijde is voorzien van een niet glanzend loodglazuur.⁸⁶ Decors met granaatappels komen in de 17de eeuw veel voor en zouden onder andere voor vruchtbaarheid hebben gestaan, maar kunnen in dit geval door de gebruikers ook Bijbels geïnterpreteerd zijn. De granaatappel komt namelijk diverse malen in de Bijbel voor, onder andere als een van de vruchten in het Beloofde Land. Op twee andere borden staan Turkse lelies geschilderd, een bloem die eveneens in de Bijbel voorkomt.⁸⁷ Tot slot is een van de borden voorzien van een beschildering met lange Chinese figuren (lange lijzen).⁸⁸ De Nederlandse faïence omvat vooral borden met een diameter van circa 21 cm. Bij twee borden staan zowel op de spiegel als op de vlag Chinese figuren geschilderd.⁸⁹ Op een ander

84 72-C44
 85 72-C48
 86 72-C45, 72-C47
 87 72-C41 en 72-C42
 88 72-C46
 89 72-C01, 72-C03

bord zien we op de spiegel een Hollands landschap en op de vlag zeilende schepen.⁹⁰ Dit bord is beschilderd in blauw en mangaan. Andere borden hebben een witte vlag en op de spiegel een Hollands landschap⁹¹, fruit⁹² of een bloemmotief.⁹³ Een van de borden heeft een meerhoekige vorm.⁹⁴ Op de spiegel staat een landschap met toren en langs de rand is een motief met boogjes aangebracht.

Een fraai voorwerp is een kleine ploischotel met Chinese motieven, die als zoutschaal op tafel kan zijn gebruikt.⁹⁵ Een tweede ploischotel is op de spiegel voorzien van een kievitsbloem en heeft op de geplooid wand een aigrettemotief.⁹⁶ Ploischotels met aigretterand werden in de eerste helft van de 17de eeuw in Frankrijk (Nevers en Rouen) gemaakt. Het hier gevonden voorwerp is een fraaie imitatie van die productie.

Een bijzonder voorwerp is een zoutvat van Italiaanse faience.⁹⁷ Deze heeft een zeshoekige stam en ronde bak en is beschilderd met aigrettemotieven, die typerend voor de Italiaanse faience in *compendiario* zijn. Het zoutvat dateert uit de periode 1600-1650. De vorm ontbreekt vooralsnog in het Deventer-systeem, maar is wel bekend van de Nederlandse majolicaproductie. Helaas is het zoutvat fragmentarisch teruggevonden.

Een ander bijzonder stuk uit een buitenlands productiecentrum is een kleine scherf van een vaas van Portugese faience, die dateert tussen circa 1625 en 1650.

Tot het Chinees porselein behoren uitsluitend voorwerpen die tot theeservies zijn te rekenen. Borden, kommen of andere objecten die een sierfunctie aan de wand of op een kast hebben gehad, ontbreken. Een van de voorwerpen is een schotel met Chinees landschap.⁹⁸ Op twee andere schotels staan bloemen en een vogel.⁹⁹ Ook zijn twee kopjes gevonden.¹⁰⁰ Deze stukken dateren globaal tussen 1675 en 1750.

Hygiëne en verzorging

Een kleine groep omvat objecten die een functie hadden in persoonlijke verzorging en hygiëne. Hiertoe behoren in dit geval slechts twee keramiekvormen: pispotten en zalfpotten. In het geval van de pispotten van faience gaat het in feite om 'spuugpotten': potten waarin pruimtabak werd uitgespuugd.¹⁰¹

Verwarming en verlichting

Deze categorie omvat voorwerpen die werden gebruikt voor verwarming of verlichting. Hiertoe behoren vuurtesten, waarin gloeiende kooltjes werden gedaan en die in een stoof of op tafel konden worden gebruikt. Daarnaast zijn verschillende komforen, vuurstolpen en een olielamp aanwezig. De vuurstolp is voorzien van een tekst in slib, maar helaas is deze voor slechts een klein deel teruggevonden waardoor de tekst niet kan worden gereconstrueerd.¹⁰²

90	72-C51
91	72-C02, 72-C19, 72-C78
92	72-C21
93	72-C22
94	72-C28
95	72-C07
96	72-C17
97	72-C55
98	72-C31
99	72-C32
100	72-C74 en 72-C34
101	72-C08
102	72-C54

Het meest opvallende voorwerp is een komfoor van witbakkend aardewerk met drie verticale oren, drie nokken en op drie poten.¹⁰³ De komfoor is van binnen in tweeën gedeeld door middel van een rooster, bestaande uit meerdere driehoekige langgerekte nokken. In het onderste deel zitten luchtgaten en een aantal grotere gaten waardoor de kooltjes in en uit het object konden worden gehaald.

Religie

Het enige voorwerp uit de functiegroep 'religie' is een wijwaterbakje van Italiaanse faience (afb. 44).¹⁰⁴ De voorkant van het wijwaterbakje is voorzien van tinglazuur en de achterkant is ongeglazuurd. Op de voorzijde is een afbeelding te zien van Maria met kind. Aan de bovenkant van het voorwerp zijn twee gaatjes aanwezig, waarmee het wijwaterbakje aan de muur bevestigd werd. De datering van het wijwaterbakje ligt tussen 1600-1650 en het is waarschijnlijk afkomstig uit Italië.¹⁰⁵

Afb. 44 Wijwaterbakje van Italiaans tinglazuuraardewerk met Maria met Kind.

Tabakspijpen (J. van Oostveen)

Binnen het spoor zijn minimaal 72 tabakspijpen aangetroffen. Deze kunnen in twee perioden worden ingedeeld. De eerste periode loopt van circa 1640 tot 1700, waarbij het accent ligt op de jaren zestig en zeventig van de 17de eeuw. Daarnaast zijn er de tabakspijpen die kunnen worden gedateerd tussen circa 1740 en 1780, met het accent op de jaren zeventig van de 18de eeuw. Kwalitatief valt vooral het arme beeld van de 17de-eeuwse tabakspijpen op. Een deel van deze tabakspijpen zal in Alkmaar geproduceerd zijn. Slechts enkele 17de-eeuwse tabakspijpen kunnen aan het productiecentrum Gouda worden toegeschreven, namelijk een zogenaamde Jonaspijp en een tabakspijp met het hielmerk BDIH.

103 72-CXXX

104 72-C30

105 Jaspers 2007, 210.

6.2.2 Sloot (S7)

Het vondstmateriaal uit de sloot is over zeer veel verschillende vondstnummers verzameld.¹⁰⁶ Enkele sporen, die aanvankelijk als kuil zijn beschreven, horen bij deze slootvulling.¹⁰⁷ Ook hieruit komt vondstmateriaal. Verder zijn in werkput 1 veel vondsten verzameld als aanlegvondsten, die in feite ook grotendeels tot de slootvulling behoren.¹⁰⁸ Deze zijn bij de telling van de keramiek echter buiten beschouwing gelaten. De vondsten uit de sloot worden hier als één complex behandeld, maar zijn waarschijnlijk gedurende een periode in de 18de eeuw in de sloot beland. Het vondstmateriaal is zeer fragmentarisch, waardoor een telling in MAE niet goed mogelijk is. In totaal zijn 287 scherven geteld.

De grootste groep wordt gevormd door roodbakkend aardewerk (58,9% van het aantal scherven). Hierna volgt Nederlandse faience (23,3%). De andere materiaalsoorten zijn met kleine percentages aanwezig: witbakkend aardewerk (8,0%), Nederlandse majolica (3,5%), Aziatisch porselein (1,4%) en overig (0,7%). Daarnaast zijn veel fragmenten van tabakspijpen gevonden, die dateren tot omstreeks 1780.

Opvallend is dat industriële keramiek volledig ontbreekt, terwijl deze keramieksoort in de 18de eeuw gangbaar werd, vooral voor theeserviezen (kopjes en schotels). Het aandeel Aziatisch porselein is ook klein. We zien vooral eenvoudig kook- en eetgerei.

Materiaal soort	Aantal fragmenten	%
steengoed	12	4,2
grijsbakkend	2	0,7
roodbakkend	169	58,9
Witbakkend	23	8,0
Majolica	10	3,5
Faience	67	23,3
Aziatisch porselein	4	1,4
Totaal	287	100,0

Tabel 3: Verhoudingen van de keramieksoorten in aantal fragmenten

Tabakspijpen (J. van Oostveen)

Binnen het spoor zijn minimaal 75 tabakspijpen aangetroffen.¹⁰⁹ Deze kunnen vooral in de jaren zestig/zeventig van de 18de eeuw worden gedateerd. Het zijn veelal uitermate goed afgewerkte Goudse tabakspijpen en deze tonen sociaal-economisch een beeld dat meer is dan gemiddeld voor deze periode. Over het algemeen zijn de beste kwaliteit tabakspijpen (porseleine kwaliteit) betrokken van Gerrit Meuleman of Martinus van Wymen en dragen het merk 'de zwijn'. Tabakspijpen van een iets mindere kwaliteit, de fijne kwaliteit, dragen het merk 'de drie klaverbladen' van dezelfde Gerrit Meuleman of het merk 'de ruiter' van Willem de Jong.

6.3 Bouwkeramiek

Als bouwkeramiek zijn hier vooral van belang de fragmenten van wandtegels, aangezien deze een beeld geven van het interieur van de schuilkerk en/of pastoorwoning (afb. 45). De oudste wandtegels zijn te plaatsen tussen circa 1630 en 1650. Aannemelijk is dus dat deze tegels van de bouw van de eerste schuilkerk dateren, hoewel niet uit te sluiten is dat ze in later tijd als secundair bouw materiaal zijn toegepast. Tot deze tegels behoort bijvoorbeeld een tegel met tulp in gekartelde ruit met grote lelies als hoekmotieven (een zogenaamde postzegeltegels).¹¹⁰ Diverse andere tegels hebben als centrale voorstelling een vogel op tak en ossenkoppen als

106 V3, V40 (S5), V43 (S6), V9, V11, V16, V17, V19, V20, V22, V25, V26, V27, V35, V36, V37, V46, V47, V48, V50, V94, V103, V111, V112 (alles S7), V24 (S9), V77 (S22), V64, V106 (S23) en V66 (S24).
107 V3 en V40 (S5), V43 (S6), V24 (S9)
108 V2, V4, V5, V6, V10, V12, V21 etc
109 V17, V19, V20, V24, V35, V40, V43, V46, V50, V64, V66, V106, V111 en V112
110 60-BK04

Afb. 45 Wandtegels uit de 17de en 18de eeuw

hoekmotieven.¹¹¹ De meeste tegels dateren uit de 18de eeuw, waaronder volledig witte tegels en tegels met een mangaankleurig decor.

In sloot S7 zijn fragmenten van dakpannen aangetroffen, waaruit blijkt dat de gebouwen daken met golfpannen hadden.

6.4 Metaal

Tijdens het onderzoek is systematisch naar metaalvondsten gedetecteerd, vooral bij het aanleggen van de opgravingsvlakken. De bijzondere vondsten die hierbij naar boven zijn gekomen, worden hieronder besproken. Het valt op dat de meeste metaalvondsten in slechte staat geconserveerd zijn, wat waarschijnlijk samenhangt met de bodembewerking na afbraak van de schuilkerk.

6.4.1 Sloot (S37)

Uit de slootvulling is een aantal metaalvondsten gekomen, waaronder enkele religieuze vondsten. De eerste is een klein beeldje van Maria met Kind op een maansikkel; waarschijnlijk een hanger van een rozenkrans (afb. 46.3).¹¹² Verder zijn twee draagpenningen of scapulieren gevonden. Bij de eerste staat op de ene zijde een afbeelding van een mannelijke heilige met op de achtergrond Christus aan het kruis en de letters CSP, wat staat voor Crux Sancti Patri (afb. 46.5).¹¹³ Op de andere zijde zien we Maria met Kind met mogelijk de tekst LAVRET. Maria Lauretana of Onze Lieve Vrouwe van Loreto (Italië) was een populair bedevaartsoord in de 17de en 18de eeuw.

De afbeeldingen op het tweede draagpenning zijn slecht zichtbaar. Op de ene zijde staat een kruis en op de andere zijde een vrouwelijke heilige (afb. 46.4).¹¹⁴

Een andere vondst uit dit spoor is een duit van West-Friesland uit 1658. Deze datering sluit goed aan bij de keramiekvondsten. Verder komen uit de sloot fragmenten van minimaal vijf tinnen lepels (afb. 47.1 en 47.2)¹¹⁵, een gesp, een boekbeslag, een vingerhoed en een tapkraan (afb. 47.5).¹¹⁶ Dit zijn gebruikelijke metalen gebruiksvoorwerpen in de 17de eeuw. Tot slot is een lakenloodje uit Amersfoort gevonden, die als keurlood aan lakense stof bevestigd heeft gezeten (afb. 48.1).¹¹⁷

6.4.2 Overig

Religieuze voorwerpen

Twee hangers met Christus aan het kruis waren onderdeel van een rozenkrans.¹¹⁸ Op de achterzijde van het ene kruis staat de tekst ROMA, wat uiteraard verwijst naar het Vaticaan in Rome (afb. 46.2). De achterzijde van het andere kruisje is onversierd (afb. 46.1).

Munten en muntgewichten

Tijdens het onderzoek zijn diverse munten aangetroffen. Hieronder bevinden zich twee zilveren munten. De eerste is een stuiver die is geslagen onder Karel II in Antwerpen of Brussel in

111 44-BK05, 86-BK01, 72-BK07

112 72-M09

113 72-M22

114 72-M34

115 72-M23, 72-M38

116 72-M21

117 72-M24

118 42-M02, 80-M05

Afb. 46 Religieuze hangers. Schaal 1:1.

46-1 Kruisbeeldje (42-M02)

46-2 Kruisbeeldje (80-M05)

46-3 Mariabeeldje (72-M09)

46-4 Draagpenning (72-M34)

46-5 Draagpenning, vz: mannelijke heilige met kruisbeeld en letters CSP, kz: Maria met Kind en mogelijk LAVRET (Maria Lauretana) (72-M22)

1679.¹¹⁹ De tweede zilveren munt is een stuiver van Zeeland uit 1763 (afb. 50.1).¹²⁰ Een aparte vondst is een munt van de Republiek Frankrijk uit 1797 of 1798 (afb. 50.2).¹²¹ De overige munten zijn duitjes of oordjes, het kleingeld uit de 17de en 18de eeuw, zoals een duit van West-Friesland uit 1658 (een driestedenpenning), een duit van Utrecht uit 1661¹²², een duit van stad Groningen uit waarschijnlijk 1690¹²³, een duit van Roermond (afb. 50.3)¹²⁴ en diverse duiten van Holland, Friesland en West-Friesland.

119 53-M26
 120 54-M01
 121 91-M08
 122 132-M10
 123 110-M37
 124 82-M35

Afb. 47 Metalen gebruiksvoorwerpen. Schaal 1:2.

47-1 Tinnen lepel, 1600-1650 (72-M23)

47-2 Tinnen lepel, 1600-1650 (72-M38)

47-3 Tinnen vork (104-M28)

47-4 Kraan van een tapkraan (99-M33)

47-5 Tap van een tapkraan (74-M31)

47-6 Zuinigje (13-M32)

Afb. 48 Lakenloden van Amersfoort (72-M24 en 14-M04). Schaal 1:1.

Afb. 49 Metalen voorwerpen. Schaal 1:1.

49-1 Gesp (104-M29)

49-2 Gesp (104-M30)

49-3 Koppelstuk, mogelijk van paardentuigage (104-M27)

49-4 Bloemvormig beslagstuk (99-M20)

49-5 Boekbeslag (49-M36)

Bij de opgraving is één muntgewicht aangetroffen, die net als de meeste munten in slechte staat uit de bodem naar boven is gekomen. Daardoor is het voorwerp lastig te determineren. Het gewicht was bestemd voor het wegen van of twee *excellente*, een gouden Spaanse munt uit 1497-1601, of een dubbele Hollandse dukaat uit 1581-1805. Het muntgewicht zelf dateert uit de 17de eeuw.

Divers

Een zuinigje van messing diende om het laatste stompje van een waskaars op te branden (afb. 47.6).¹²⁵ Zowel een tap als een kraantje van een tapkraan zijn gevonden, maar deze hebben vermoedelijk niet bij elkaar behoord.¹²⁶ Kennelijk stond in de pastorie een wijnvat. Tot slot zijn diverse kledinaccessoires gevonden, zoals gespen en een onderdeel van een gordelsluiting.

125 13-M32

126 74-M31, 99-M33

*Afb. 50 Munten. Schaal 2:1.
50-1 Zilveren stuiver van Zeeland
uit 1763 (54-M01)
50-2 Cent van de Franse Republiek
uit 1797 of 1798 (91-M08)
50-3 Duit van Roermond (82-M35)*

6.5 Glas

Verreweg de meeste glasscherven die bij de opgraving zijn aangetroffen, zijn fragmenten van vensterglas. De schuilkerk en de pastoorswoning hadden veel ruiten en als een ruitje brak of werd vervangen, belandden de scherven in de bodem. Verder zijn veel scherven afkomstig van flessen. Een kleine categorie is die van het drinkgerei.

6.5.1 Sloot (S37)

De meest bijzondere glasvondst van de opgraving is een fragment van een vleugelglas met blauwe braamnoppen en witte glasdraad (afb. 51.1).¹²⁷ Vleugelglazen zijn een zeldzame verschijning, zeker op het platteland. Vermoedelijk is het vleugelglas gemaakt in Amsterdam. Een ander glazen object is een tuitkan van kleurloos glas met blauwe glasdraadversiering (afb. 51).¹²⁸

6.5.2 Sloot (S7)

Uit de sloot komen vooral veel fragmenten van flessen van groen glas. Deze flessen werden gebruikt voor wijn, maar ook voor sterke drank.

Onder de vondsten bevinden zich fragmenten van twee glazen bekers: een ijsglasbeker (afb. 52.2)¹²⁹ en een vetro-a-fili-beker met witte glasdraden.¹³⁰ Beide bekers dateren uit de 17de eeuw en zijn daarmee ouder dan de meeste andere vondsten uit de sloot.

127 37-G05
128 37-G04
129 40-G01
130 V63

Afb. 51 Glazen voorwerpen. Schaal 1:1.
 51-1 Vleugelglas (74-G05)
 51-2 Tuitkan (74-G04)

IJsglasbeker (collectie Museum Boijmans van Beuningen)

*Afb. 52 Fragmenten van glazen bekers.
52-1 Gladde beker met bruine lipdraad (24-G03)
52-2 IJsglasbeker (40-G01)
52-3 Netwerkbeker (76-G07)*

In sloot S7 is tot slot een knoop van zwart glas gevonden (afb. 53).¹³¹ Aan de knoop heeft een ijzeren oogje vast gezeten, maar deze is niet bewaard gebleven. Knopen van zwart glas zijn gemaakt in Beieren en Bohemen in de 17de eeuw en worden zo nu en dan bij opgravingen in Nederland aangetroffen.

Afb. 53 Knoop van zwart glas, waarschijnlijk gemaakt in Beieren of de Bohemen.

6.6 Natuursteen

Op de eerste dag van de opgraving werd een bijzonder stuk bouwmetaal aangetroffen. In de oostelijke sloot lag een balustervormig ornament van een zachte rode natuursteensoort (afb. 54). Deze lijkt te zijn gepleisterd en deels beschilderd met rode en gele verf. Het bouwornament kan deel uitgemaakt hebben van een koorhek of een balustrade in de schuilkerk en is waarschijnlijk bij afbraak van de kerk als bouwpuin in de slootvulling beland.

131 111-G08

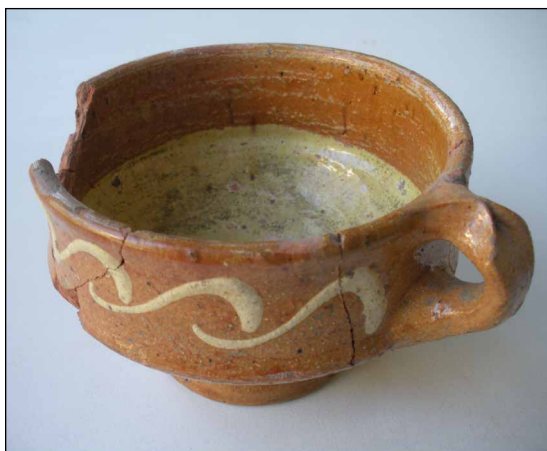

Afb. 54 Balustervormig bouwornament uit sloot S7 (hoogte: 83 cm, breedte: 32 cm).

6.7 Vondsten van Stichting Oud Obdam-Hensbroek

Tijdens de opgraving die de historische vereniging heeft verricht, is vooral vondstmateriaal uit de 18de eeuw gevonden (afb. 55-61). Zeer waarschijnlijk is dit materiaal afkomstig uit de westelijke sloot, waaruit ook tijdens de opgraving materiaal is verzameld. De vereniging heeft de keramiekscherven gepuzzeld en geplakt en de complete stukken op de foto gezet. In het kader van de uitwerking van de opgraving is dit vondstmateriaal niet gedetermineerd.

Onder de vondsten bevinden zich drie borden van Delftse faience die alle drie van goede kwaliteit zijn. Van belang om te melden zijn verder vier kopjes en een schotel van Chinees porselein. Deze hebben onderdeel uitgemaakt van een theeservies. Een fraai voorwerp is tot slot een kom van industrieel wit aardewerk (creamware) uit Engeland met een versierd oor.

Afb. 55 De Stichting Oud Obdam-Hensbroek heeft op het terrein keramiek uit de 18de eeuw gevonden, waaronder een test, bakpan, komfoor, kop en bord van roodbakend aardewerk en een bord van Nederrijns aardewerk.

Afb. 56 De Stichting Oud Obdam-Hensbroek heeft op het terrein keramiek uit de 18de eeuw gevonden, waaronder deze borden van faïence.

Afb. 57 De Stichting Oud Obdam-Hensbroek heeft op het terrein keramiek uit de 18de eeuw gevonden, waaronder deze vier kopjes en schotel van Chinees porselein.

Afb. 58 De Stichting Oud Obdam-Hensbroek heeft op het terrein keramiek uit de 18de eeuw gevonden, waaronder een bord (schotel) en kop van industrieel wit aardewerk.

Afb. 59 De Stichting Oud Obdam-Hensbroek heeft op het terrein keramiek uit de 18de eeuw gevonden, waaronder deze twee steelkommen, grape en kom van witbakkend aardewerk.

Afb. 60 De Stichting Oud Obdam-Hensbroek heeft op het terrein keramiek uit de 18de eeuw gevonden, waaronder een terracotta ornamentje.

Afb. 61 De Stichting Oud Obdam-Hensbroek heeft op het terrein deze glazen fles uit de 18de eeuw gevonden.

6.8 Vondsten van een detectorzoeker

De afgelopen decennia is het perceel intensief met een metaaldetector afgezocht door een detectorzoeker.¹³² Deze heeft al zijn vondsten ter beschikking gesteld voor het onderzoek. Hieronder bevinden zich diverse opmerkelijke voorwerpen, die van belang zijn voor de archeologie en geschiedenis van de schuilkerk.

Religieuze voorwerpen

Een van de meest bijzondere vondsten is een klein ovaal zilveren plaatje met een gravering van Christus aan het kruis, met aan weerszijden Maria en Johannes, en de tekst INRI (29x24 mm, afb. 62). Waarschijnlijk is het de deksel van een klein doosje, bijvoorbeeld een hostiedoosje.

Afb. 62 Detectorvondst. Zilveren plaatje met gravure kruisiging en tekst INRI. Schaal 2:1.

Zegelstempel

Bijzonder is de vondst van een zegelstempel met achtkantig stempelvlak (afb. 63). Op het stempel staat een met pijlen doorboord hart met daarboven twee duiven en aan weerszijden de initialen G en B. Hoewel de voorstelling op het eerste gezicht heel profaan aandoet – een hart en duiven staan immers symbool voor liefde – hebben ze ook een christelijke betekenis. Het doorboorde hart staat voor de smart van Maria en de duiven staan symbool voor de Heilige Geest. Het zegelstempel dateert uit de 18de eeuw en is hoogstwaarschijnlijk afkomstig van Gerardus Broek (initialen GB), die pastoor was aan de Lutkedijk tussen 1777 en 1799. Volgens de vinder van het zegelstempel is op het perceel door een andere zoeker nog een tweede zegelstempel gevonden, maar helaas is deze vondst niet meer te achterhalen.

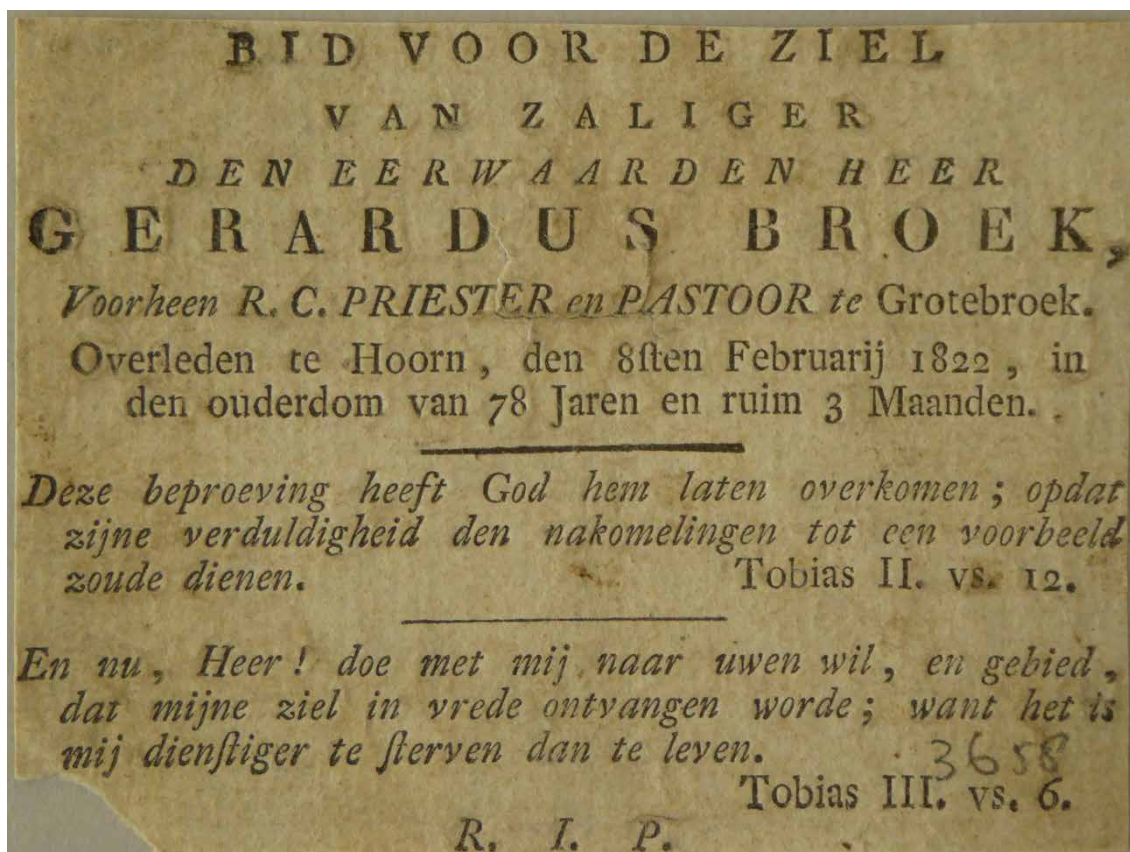
Kandelaar

Een messing voorwerp in de vorm van een vleugel is waarschijnlijk een onderdeel van een kandelaar (afb. 65). Op beide zijden zijn boogjes gegraveerd die de suggestie van veren moeten wekken. De vleugel is niet afgebroken, maar was een los onderdeel dat aan een beeld werd bevestigd. Vermoedelijk behoorde deze bij een kandelaardragende engel. Dergelijke beelden met los bevestigde vleugels kennen we bijvoorbeeld uit de collectie van Museum Catharijneconvent. Ze stonden waarschijnlijk aan weerszijden van een altaar.

132 Met dank aan dhr. Rene Wester.

Afb. 63 Detectorvondst. Zegelstempel met stempel met doorboord hart, twee duiven en initialen BG. Rechtsonder een afdruk. Waarschijnlijk is het zegel afkomstig van pastoor Gerardus Broek.

Afb. 64 Bidprentje van pastoor Gerardus Broek, overleden in Hoorn in 1822 (Museum Catharijneconvent)

Afb. 65 Detectorvondst. Vleugel van messing, mogelijk van een kandelaardragende engel.

Kurkenpriet

Een priemvormig voorwerp met oog diende om een kurk uit een fles te trekken (afb. 66.1). Dat de pastoor graag een fles ontkurkte, blijkt ook uit de vondst van wijnglazen en -flessen.

Paardentuigage

Een voorwerp in de vorm van een maansikkel (lunula), gemaakt van messing, is een versiering die onderdeel uitmaakte van paardentuigage (afb. 66.2). Boven de maansikkel was een zon en eronder een ster bevestigd; het sieraad hing op het voorhoofd of op de borst van het paard.

Naai- en spingerei

Twee vingerhoeden en één naairing zijn waarschijnlijk gebruikt door de dienstmeid van de pastoor. Bij de opgraving zijn nog een naairing en een vingerhoed gevonden. Twee kleine spinloden zijn waarschijnlijk aan de oostzijde van Lutkedijk 11A gevonden en dus niet op het terrein van de schuilkerk. Verder zijn er twee loden spinschijven (diameter 29 en 20 mm), die mogelijk dateren uit de periode voorafgaand aan de schuilkerk.

Keurloden

Drie keurloden hebben ter keuring aan lakense stof bevestigd gezeten (afb. 66.6). Eén komt met zekerheid uit Leiden.

Netverzwaringen

Op het terrein zijn zeven loden netverzwaringen gevonden. Bij de opgraving zijn nog vier exemplaren verzameld.¹³³ Ze dienden als verzwaring van visnetten en worden overal in de regio aangetroffen. Niet duidelijk is hoe ze op dit perceel terecht zijn gekomen. Volgens de vinder is een aantal van de loodjes op het perceel aan de oostzijde van Lutkedijk 11A gevonden en dus niet op het terrein van de schuilkerk.

Afb. 66 Detectorvondsten. Schaal 1:1.

66-1 Kurkentrekker (priem)

66-2 Lunula-hanger

66-3 Gesp

66-4 Beslag

66-5 Lood met wapen Den Haag

66-6 Lakenloden

66-7 Klokgewicht

66-8 Lood met afbeelding schip

66-9 Tondeldoos

66-10 Lood met
onbekende afbeelding

Speelpenningen

Tussen de vondsten bevinden zich twee reken- of speelpenningen, gemaakt in Neurenberg in de 18de eeuw. In die tijd werden dit soort penningen veel gebruikt als fiches bij een bord- of kaartspel.

Een opmerkelijke vondst is een loden schijf (diameter 23 mm) met een afdruk van een munt (afb. 67.3). Helaas is het opschrift slechts deels leesbaar, namelijk I EN HEL(LER) MÜNZ ..20. Het betreft dus de afdruk van een munt (een Heller) uit een Duitstalig gebied, vermoedelijk uit 1720. Loden afdrukken van munten worden met enige regelmatig gevonden, maar hun functie is niet bekend. Een mogelijkheid is dat de loden schijven net als de rekenpenningen als speelgoed werden gebruikt.

Klokgewicht

Een loden gewicht met messing beslag en ophangoogje hoort bij het touw van een klok (afb. 66.7). Misschien is het gewicht afkomstig van het touw van de klok waarmee de dienstmeid bij de inbraak in 1766 werd vastgebonden?

Tondeldoos

Een onderdeel van een messing voorwerp is waarschijnlijk afkomstig van een tondeldoos, waarin de tondel (brandbaar materiaal) werd bewaard (afb. 66.9). Met een vuursteentje en een metalen ring kon een vlammetje worden gemaakt.

Munten

De meest bijzondere munt is een koperen Cuarto van 4 Maravedis die in 1618 onder Filips III is geslagen (afb. 67.1).¹³⁴ De munt heeft een onregelmatige vorm (25 bij 23 mm) en is op de voorzijde voorzien van het wapen van Castilië en Leon en op de keerzijde de letter ORAN. De munt is geslagen in Toledo en was bestemd voor Oran, een havenstad in het noordwesten van Algerije die onder beheer van de aartsbisschop van Toledo stond.

Naast deze bijzondere buitenlandse munt zijn duiten uit Holland (12x), Utrecht (6x), Zeeland (4x), West-Friesland (3x), Overijssel (3x), Gelderland (1x), Zutphen (1x) en Reckheim (1x) gevonden. Dertien munten kunnen niet worden gedetermineerd.

Een afwijkende munt is een centime uit Frankrijk (Republique Francaise), geslagen rond 1800. Opvallend is dat ook bij de opgraving een dergelijke munt is aangetroffen.

Verder zijn elf centen en één ½ cent uit de 19de eeuw (Willem I, Willem II en Willem III), drie centen en een ½ cent uit de late 19de en vroege 20ste eeuw (Wilhelmina) en vier zinken oorlogsmunten gevonden. Deze munten tonen aan dat in de periode na afbraak van de schuilkerk en pastorie metalen voorwerpen in de bodem zijn beland.

Muntgewichten

Naast munten zijn twee muntgewichten gevonden. Het eerste muntgewicht heeft op de voorzijde een afbeelding van een staande gekroonde koning met rijksappel en hellebaard en de letters HD, en op de achterzijde een ponjaard (soort zwaard) met initialen GDN en jaartal 162(x) binnen een krans (afb. 67.2). Het gewicht is gemaakt door Guiliam (Willem) de Neve in Amsterdam en was bestemd voor het wegen van een Hongaars ducaat, een naam die ook werd gebruikt voor een Nederlands ducaat. Het tweede muntgewicht is in te slechte staat om de te determineren.

134 Met dank aan Anton Cruysheer voor de determinatie.

Afb. 67 Detectorvondsten. Schaal 2:1.

67-1 Koperen 4 maravedis, geslagen in Toledo (Spanje) en bestemd voor Oran, circa 1618.

67-2 Muntgewicht voor Hongaars Ducaat, gemaakt door Guiliam de Neve in Amsterdam in 1620-1629.

67-3 Loden afdruk van een Duitse munt (Heller), vermoedelijk 1720.

67-4 Rekenpenning met afbeelding Lodewijk XIV, gemaakt door Johan Conrad Hoger in Neurenberg 1705-1743.

Divers

Van een aantal vondsten is de datering onzeker, waardoor niet valt te zeggen of deze bij de schuilkerk horen of niet. Dat geldt bijvoorbeeld voor twee messing sleuteltjes van een kastdeur of lade. Dat geldt ook voor twee musketkogels.

Onbekend

Van een loden voorwerp is de functie niet bekend. Het heeft de vorm van een wapenschild met daarop het wapen van Den Haag (ooievaar met paling in bek) en is voorzien van een

loden voetje (afb. 66.5). Het is vrij grof gemaakt en doet daardoor sterk denken aan een trotseerlood: een loden plaatje ter afdekking van een spijker op een dak. Hierop was vaak een stadswapen, naam van de loodgieter of jaartal aangebracht. Trotseerloden hebben echter geen 'voetje'. Niet alleen de functie is onduidelijk, maar ook waarom het wapen van Den Haag op het voorwerp staat.

Ook van een tweede loden voorwerp is de functie onbekend. Het betreft een rond object (diameter 40 mm) met een afbeelding van een schip en een parelrand (afb. 66.8).

Een derde voorwerp, eveneens met onbekende functie, is een stuk lood dat duidelijk een onderdeel is van een groter voorwerp en is voorzien van versiering (afb. 66.10).

Vier stukken lood zijn waarschijnlijk te interpreteren als gietafval, maar onduidelijk is waarvan.

6.9 Conclusie

Het vondstmateriaal omvat vooral gewone gebruiksvoorwerpen die in de keuken of op tafel in de pastoorswoning werden gebruikt. Een aantal kaasvormen toont aan dat door de dienstmeid kaas werd gemaakt. De pastoor beschikte over weiland achter zijn woning en de koeien leverden de benodigde melk. Dat houdt in dat er ook een stal moet zijn geweest.

Bij de keramiek kan een aantal objecten als productie uit Alkmaar worden beschouwd, zoals een bord van Noord-Hollands slibaardewerk met het wapen van Alkmaar uit 1641 en een kom met gegolfde rand van witbakkend aardewerk. Voor andere voorwerpen valt de productieplaats niet met zekerheid te zeggen. Aannemelijk is dat een deel van het 17de-eeuwse materiaal uit Hoorn komt, waar net als in Alkmaar in die tijd diverse pottenbakkerijen en tot circa 1650 ook een plateelbakkerij was gevestigd. De keramiek uit de 18de eeuw komt deels uit Friesland en deels uit grote pottenbakkerscentra zoals Bergen op Zoom.

Opvallend is dat enkele stukken dateren van vóór 1649, zoals het genoemde bord van Noord-Hollands slibaardewerk met jaartal 1641 en enkele voorwerpen van Italiaanse en Portugese faience. Deze zijn als inboedel van de katholieke kerk of van de pastoor mee naar de Lutkedijk gekomen. Het merendeel van de voorwerpen dateert echter tussen circa 1650 en 1800, wat overeenkomt met de gebruiksduur van de schuilkerk.

Een klein aantal voorwerpen is met de katholieke context in verband te brengen, zoals enkele draagpenningen (scapuliers), kruisjes en een Mariabeeldje, die waarschijnlijk deels van rozenkransen afkomstig zijn. Bijzonder is een ovaal zilveren plaatje met kruisigingsscène, mogelijk afkomstig van een hostiedoosje. Onder de keramiek bevindt zich één wijwaterbakje van Italiaanse faience, wat zeker geen algemene verschijning is. Een majolicabord met de tekst 'eert god' vormde een passende decoratie aan de wand. Mogelijk geldt dat ook voor enkele borden met decors met granaatappels en Turkse lelies, die als vruchten en bloemen in de Bijbel voorkomen.

Tot slot valt op dat een aantal voorwerpen als luxueus kan worden aangemerkt. Dat geldt in de eerste plaats voor een vleugelglas en een glazen tuitkannetje, beide uit de 17de eeuw. Bovendien zijn scherven van enkele glazen bekers aanwezig. De tabakspijpen uit de 18de eeuw behoren tot de allerbeste kwaliteit die te verkrijgen was. Verder zijn porseleinen kopjes gevonden, die tot een theeservies hebben behoord. De pastoor kon zich dus het genot van een rookpijp, een kopje thee en een goed glas wijn veroorloven.

Een deel van dit materiaal kunnen we aan een specifieke pastoor koppelen. Het vondstcomplex uit de westelijke sloot bevat vooral materiaal uit de tijd dat Anthonius Vorenbeeck pastoor was. In de oostelijke sloot zijn vondsten gedaan uit de tijd van Nicolaas Bommer. Bijzonder is een zegelstempel dat waarschijnlijk afkomstig is van pastoor Gerardus Broek.

7. Synthese

Begin 2015 heeft een archeologisch onderzoek plaatsgevonden aan de Lutkedijk in Obdam. Tijdens dit onderzoek zijn de resten van een RK schuilkerk en bijbehorende pastorie archeologisch onderzocht. We kunnen ons op basis van de sporen een beeld vormen hoe deze bebouwing eruit heeft gezien. Tevens zijn veel voorwerpen van de pastorie gevonden.

7.1 De schuilkerk

Over de bouw van schuilkerken op het platteland van West-Friesland is weinig bekend. Interessant in dit verband is de schuilkerk in het gehucht Zijdewind onder Oude Niedorp. Uit een brief die handelt over de sloop van de kerk in 1649 valt het een en ander over de bouwwijze en de inrichting te achterhalen.¹³⁵ Er is sprake van een voorhuis, waar de priester woonde, met een kerk. Waarschijnlijk waren beide van hout en waren uitsluitend de schoorsteenmuren van baksteen. Als inventaris staan genoemd: ornamenten, schilderijen, beelden, altaarkleed en preekstoel. De kerk had een afmeting van 56 bij 46 voeten en had (twee) gallerijen van 44 voeten lang en 10 voeten breed (circa 16,8 bij 13,8 meter). Deze kerk had dus een nagenoeg vierkant grondplan.

Uit de opgraving blijkt dat de schuilkerk op een vlak van bakstenen poeren is gebouwd, namelijk in noordzuid-richting acht poeren en in oostwest-richting tien poeren. Dat levert een totaal van 80 poeren op. Slechts een deel van deze poeren is teruggevonden; de andere poeren zijn bij afbraak van de schuilkerk of door grondbewerking in de 19de en 20ste eeuw verdwenen. De poeren bestonden uit gestapelde bakstenen en waren gefundeerd op vijf of meer houten slieten. Op sommige locaties zijn deze slieten zonder bakstenen poer teruggevonden.

Uit de ligging van de poeren valt af te leiden dat de schuilkerk een afmeting had van 13,8 meter (noord-zuid) bij 15,3 meter (oost-west). De poeren van de zijwanden droegen tevens de houten stijlen en geven dus indirect informatie over de opbouw.

De wijze van funderen toont aan dat de schuilkerk een groot houten gebouw is geweest. Op basis van de opgravingsresultaten kan niet worden gezegd wanneer de schuilkerk precies is gebouwd. De bakstenen uit de poeren dateren uit de 17de eeuw, maar zijn waarschijnlijk hergebruikt. Historisch is aannemelijk dat de schuilkerk in de jaren 60 van de 18de eeuw is gebouwd, hoewel niet uit te sluiten is dat de kerk een hogere ouderdom had.

De wijze van funderen die hier is toegepast, is ongebruikelijk voor West-Friesland. In de Zaanstreek, waar de houtbouwtraditie is blijven voortbestaan, was deze manier wel gebruikelijk. Het meest sprekende voorbeeld is de Zuidervermaning in Westzaan. Deze doopsgezinde schuilkerk is gebouwd in 1731 met een afmeting volgens het bestek van 60 voet lang en 50 voet breed. In de huidige situatie heeft de kerk een afmeting van 17,3 bij 14,4 meter. De kerk is gebouwd op een veld van bakstenen poeren, waarop houten balken liggen met daarop de vloerplanken. Het kerkgebouw heeft een volledige symmetrische opzet. In de voorgevel zijn twee ingangen die beide toegang geven tot een kleine hal met trap naar boven. Tussen de twee hallen ligt de consistoriekamer en daar boven de balustrade met orgel. Vanuit de hallen komt men in de vrijwel vierkante kerkruimte. De gevels zijn gemaakt van houten planken. Het gebouw heeft een hoog dak waarin het houten gewelf is gebouwd.

Deze bouwwijze is uitermate geschikt voor grote houten gebouwen. Doordat de bakstenen poeren boven de grond uitsteken, blijven de balken en planken droog. Eventuele verzakkingen

135 Poelhekke 1964., 397-398.

Reconstructie schuilkerk en pastorie

Opmeer, Obdam, Lutkedijk 11a OM-nummer 65866
 Project 406 Schaal 1:500 (A4)

© Archeologie West-Friesland 2017

	contour werkput		reconstructie schuilkerk
	gronslagpunt		reconstructie pastorie (hypothese)
	poer schuilkerk		reconstructie perceelsgrens (1826)
	gedempte sloot		moderne weg
			huidige sloot
			huidige bebouwing
			huidige perceelsgrens

Afb. 69 De Zuidervermaning in Westzaan.

Afb. 70 De bakstenen poeren onder de houten achtergevel van de Zuidervermaning in Westzaan.

Afb. 71 Interieur van de Zuidervermaning in Westzaam. De ruimte wordt overspannen door lange balken die steunen op zwanehalskorbelen.

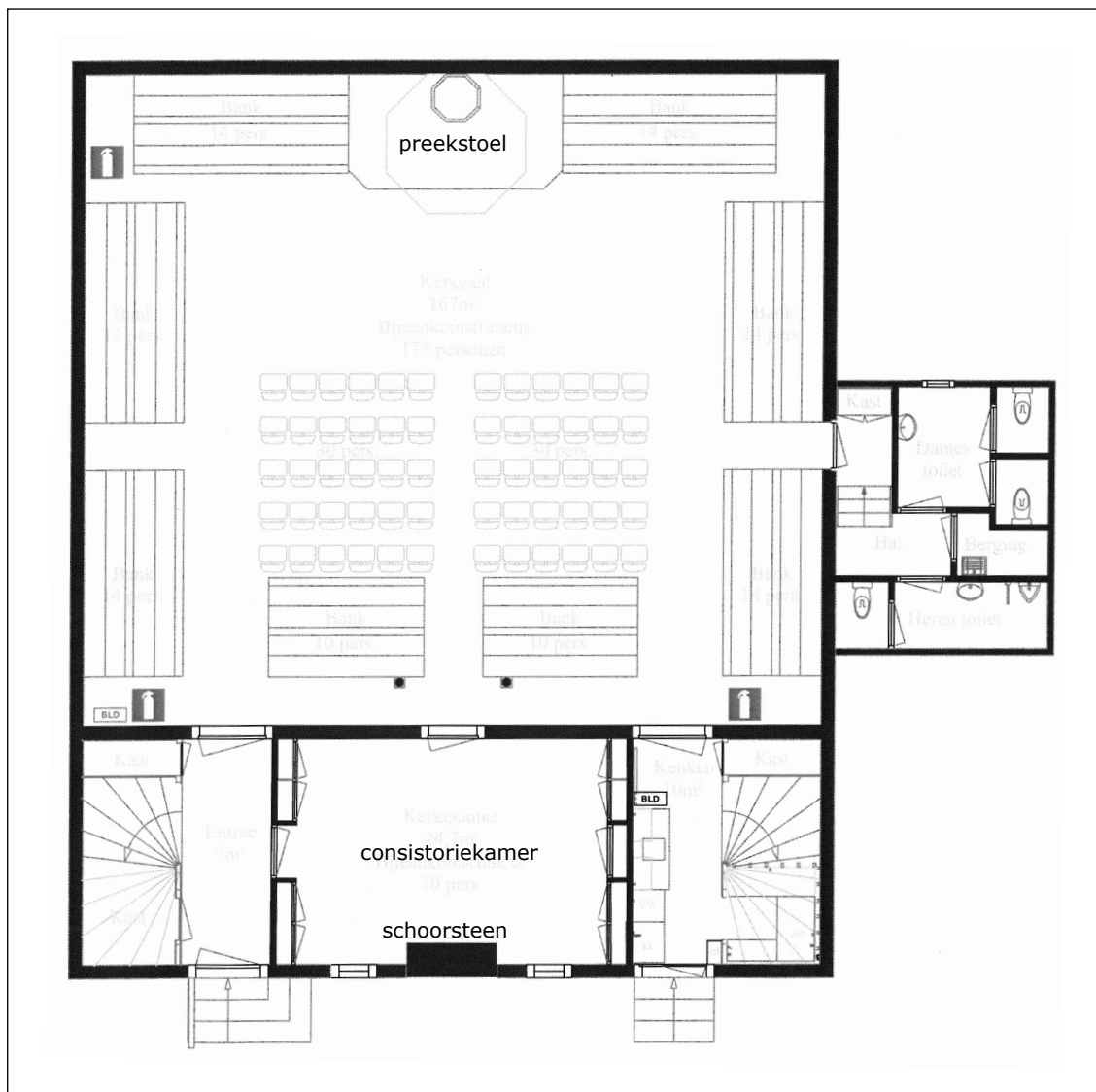

Afb. 72 De Zuidervermaning in Westzaam is gebouwd op bakstenen poeren.

zijn gemakkelijk op te lossen door herstelwerk aan bepaalde poeren. De Zuidervermaning was zeker niet de enige schuilkerk die op deze wijze is gebouwd. De vermaning in Krommenie lijkt bijvoorbeeld sterk op de Zuidervermaning, maar deze heeft een iets kleiner formaat. Wellicht zijn bij de bouw van de schuilkerk aan de Lutkedijk timmerlieden uit de Zaanstreek ingeschakeld. Zij hadden immers als geen ander ervaring met het bouwen van grote houten gebouwen in een nat gebied.

De schuilkerk aan de Lutkedijk sloot dus aan op bouwtraditie van min of meer vierkante enkelbeukige houten gebouwen zoals de Zuidervermaning. De kerk was dus geen houten driebeukige kerk, zoals de oud-katholieke kerk aan het Papenpad in Zaandam, en ook geen stolpboerderij, zoals bijvoorbeeld zijn gebouwd in Den Helder, Zuid-Schermer en Volendam.

Over de binnenindeling van de schuilkerk valt door de bouwwijze op poeren weinig te zeggen. Opmerkelijk is de ligging van een kleine kelder aan de oostkant binnen schuilkerk. Mogelijk bevond zich daar de sacristie, die vanuit de pastorie was te bereiken. In dat geval is het aannemelijk dat zich boven de sacristie het orgel bevond.

Afb. 73 Plattegrond van de Zuidervermaning in Westzaan.

Afb. 74 Gravures van de RK-schuilkerk De Paauw aan de Keizersstraat in 1770 en van de RK-schuilkerk aan de Boonmarkt in Amsterdam, 1769 (collectie Rijksmuseum Amsterdam). Beide kerken hebben een galerij en zijn rijk gedecoreerd.

7.2 De pastorie

Aan de oostzijde van de schuilkkerk stond de pastorie. Dat blijkt uit een rij met slieten, waarop bakstenen poeren hebben gestaan. De pastorie was dus net als de schuilkkerk een houten gebouw. Waarschijnlijk is dit gebouw op de kadastrale overzichtkaart uit 1826 afgebeeld. De kerk was op dat moment al afgebroken; de pastorie is kennelijk nog een tijd lang als woning gebruikt. Op basis van de kaart valt te concluderen dat het een lang rechthoekig gebouw was. Mogelijk was in dit gebouw een stal voor een aantal koeien opgenomen.

7.3 Indeling en inrichting van het perceel

De bestaande sloot langs de Lutkedijk bestond al ten tijde van de schuilkkerk. Zowel aan de oost- als de westzijde van het perceel liep een sloot, die waarschijnlijk beide rond 1800 zijn gedempt. In beide sloten is veel vondstmateriaal aangetroffen. In de zuidoosthoek was een dam aanwezig, waarover het terrein kon worden bereikt.

Andere structuren die samenhangen met de inrichting van het terrein zijn niet aangetroffen. Aannemelijk is dat in de buurt van de pastorie een waterput aanwezig was; deze ligt waarschijnlijk buiten het opgegraven areaal.

7.4 Vondsten en religie

Op basis van de vondsten valt niet onomstotelijk vast te stellen dat we met een schuilkkerk van doen hebben. Het overgrote deel is namelijk gewoon gebruiksgoed zoals dat bij ieder huis in de 17de en 18de eeuw wordt aangetroffen. Toch vallen enkele voorwerpen op, namelijk een wijwaterbakje van Italiaanse faience en enkele religieuze scapuliers en hangers (van rozenkransen). Deze vondsten geven aan dat we met een katholieke context te maken hebben.

7.5 Vondsten en sociale status

Voor een perceel op het platteland valt een aantal vondsten op. Een vleugelglas en een glazen tuitkannetje uit de 17de eeuw zijn ongebruikelijk op het platteland. Daarnaast valt de hoge kwaliteit van de tabakspijpen op. Ook de Delftse borden zijn van goede kwaliteit en onderscheiden zich van het boerendelfts dat vaak op het platteland wordt gevonden. Tot slot zijn ook kopjes en schotels van Chinees porselein vondsten die op boerenerven weinig voorkomen.

8. Beantwoording onderzoeksvragen

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen gesteld. Hieronder wordt getracht op ieder van deze vragen een antwoord te geven.

1. Welke sporen en vondsten kunnen in verband worden gebracht met een functie als een schuilkerk?

Verreweg de meeste sporen en vondsten houden verband met de schuilkerk en de bijbehorende pastorie. Vondsten die dateren vóór de bouw van de schuilkerk of juist van daarna, ontbreken nagenoeg volledig.

2. Zijn er binnen het plangebied sporen en structuren aanwezig die duiden op bebouwing? Indien dit het geval is:

2.1 Komen deze sporen overeen met de kadastrale kaart van Spanbroek uit 1826?

De schuilkerk is in 1803 afgebroken en staat dus niet op de kadastrale overzichtskaart uit 1826. Het gebouw dat op deze kaart staat getekend, is de pastorie die kennelijk nog enige tijd na 1803 is blijven staan. Bij de opgraving is een rij van concentraties van slieten gevonden, die de fundering van dit gebouw hebben gevormd. De bakstenen poeren op die slieten zijn verdwenen. Helaas is de plattegrond van het gebouw niet meer te reconstrueren.

2.2 Kan aan de hand van deze sporen en structuren vastgesteld worden of het hier gaat om een schuilkerk?

Uit de sporen blijkt dat we te maken hebben met een groot bijna vierkant houten gebouw, wat duidt op een andere functie dan een gewoon woonhuis. Sporen die duidelijk wijzen op een kerkgebouw zijn niet aangetroffen, maar dat ligt ook niet in de lijn der verwachting. We hebben immers niet te maken met een klassiek kerkgebouw, maar met een schuilkerk.

2.3 Zijn er verschillende fases aan te duiden in de aanwezige bebouwing?

Alle aangetroffen sporen van bebouwing dateren waarschijnlijk uit de 18de eeuw, waarbij overigens wel gebruik is gemaakt van oude 17de-eeuwse bakstenen. Hergebruik van bouw materiaal is, zeker in funderingen, heel gebruikelijk. Historisch weten we dat hier al een pastoorswoning annex roomse vergaderplaats in 1649 is gebouwd, maar waarschijnlijk hier zijn geen sporen van teruggevonden. Mogelijk was dit een eenvoudig houten gebouw. Aannemelijk is dat in de 18de eeuw nieuwbouw heeft plaatsgevonden.

2.4 Hoe zag het gebouw eruit? Wat zijn de afmetingen? Ging het om steenbouw of houtbouw?

De schuilkerk had een afmeting van 15,3 bij 13,8 meter en was volledig van hout opgetrokken, met bakstenen poeren als fundering en met een pannendak. Op basis van de poeren valt weinig over de indeling van het gebouw te zeggen. Uit de ligging van een kleine kelder kan mogelijk worden afgeleid dat zich aan de oostkant de sacristie bevond. Aannemelijk is dan dat zich hierboven de galerij met het orgel bevond.

2.5 Werd het gebouw alleen als schuilkerk gebruikt of ook als pastorie en (pastoors)woning?

De pastorie was een apart gebouw dat pal ten oosten tegen de schuilkerk aan was gebouwd. De pastorie was net als de schuilkerk een houten gebouw, waarvan de buitenwanden op poeren stonden. De poeren zijn niet teruggevonden, maar wel de houten slieten onder de poeren.

2.6 Stonden er meer gebouwen op het perceel en wat was de functie van de verschillende gebouwen?

De opgraving heeft geen andere gebouwen op het perceel aangetoond, maar niet uitgesloten is dat op de grond achter de schuilkerk en pastorie bijgebouwen hebben gestaan, zoals een schuur en koeienstal.

2.7 Kan archeologisch het bouwjaar van 1649 en jaar van afbraak van 1826 worden bevestigd?

Het bouwjaar van 1649 kan op basis van de sporen niet worden bevestigd. Het vondstmateriaal bevestigt dit wel want in de sloot ten westen van de schuilkerk is keramiek gevonden die meerendeels van na 1650 dateert.

De schuilkerk is buiten gebruik gesteld in 1803, maar de woning heeft hier vermoedelijk nog tot 1826 gestaan. Archeologisch kan dit echter niet worden aangetoond: vondsten jonger dan circa 1790 ontbreken vrijwel volledig.

2.8 Als dit bevestigd kan worden, wat was dan de functie van het gebouw tussen 1803 en 1826?

Het is de vraag of de woning na 1803 nog werd gebruikt, of dat deze leeg stond. In de historische stukken is sprake van de oude pastorie.

2.9 Hoe ziet de materiële cultuur er uit? Geeft deze een algemeen beeld van de consumptie op het West-Friese platteland of kan hier een meer liturgisch en specifiek katholiek beeld in worden waargenomen?

De gevonden voorwerpen komen grotendeels overeen met het beeld dat we van de materiële cultuur van het platteland in de 17de en 18de eeuw hebben. Toch vallen enkele voorwerpen op. Een vleugelglas en een glazen tuitkannetje, beide uit de 17de eeuw, zijn ongebruikelijke vondsten op het platteland. Ook enkele voorwerpen van Chinees porselein, die hebben behoord bij een theeservies, en de goede kwaliteit van de Delfts blauwe borden en van de tabakspijpen vallen op. Deze wijzen op een bovengemiddelde luxe voor het platteland.

Een specifiek katholiek beeld laat zich slechts in enkele voorwerpen zien, zoals een wijwaterbakje en enkele religieuze draagpenningen en kruisjes, die mogelijk tot rozenkransen hebben behoord.

2.10 Zijn er aanwijzingen voor een specifieke voedselpatroon uit de periode van de schuilkerk?

Opvallend is dat zich onder de vondsten kaasvormen bevinden. Deze aardewerken vormen zijn een gebruikelijke verschijning op het platteland in deze regio, maar lijken op het eerste gezicht vreemd bij een pastorie. De pastoor had waarschijnlijk een aantal koeien en van de melk werd eigen kaas gemaakt.

Opvallend zijn vooral de voorwerpen die te maken hebben met de drinkcultuur, namelijk kopjes en schotels die bij een theeservies horen en scherven van wijn- en bierglazen.

Voedselresten zijn weinig aangetroffen. In de sloot aan de westzijde zijn veel oesterschelpen gevonden, die kennelijk door de pastoor zijn gegeten.

3. Welke sporen zijn er verder aanwezig in het onderzoeksgebied en zijn deze in verband te brengen met de bebouwing van de eventuele schuilkerk?

Naast de sporen die verband houden met de schuilkerk en de pastorie zijn geen andere sporen van bebouwing gevonden. Wel zijn enkele dierbegravingen en kuilen met slachtafval gevonden, waarvan niet duidelijk is of deze uit de tijd van de schuilkerk dateren of van daarna.

9 Erfgoedcommunicatie

9.1 Inleiding

Een belangrijk onderdeel van de hedendaagse archeologie is communicatie tussen de archeologen en de het geïnteresseerde publiek. Mensen zijn vaak geïnteresseerd in wat er in hun dorp, stad of omgeving in het verleden gebeurd is. In artikel 9 van het Verdrag van Malta wordt archeologen verplicht om iedere partij, die op welke manier dan ook betrokken is bij een opgraving, voor te lichten en het publiek toegang te verschaffen tot bijvoorbeeld tentoonstellingen waar opgegraven materiaal te zien is. Dit verdrag is niet in de Nederlandse wetgeving als zodanig opgenomen: bedrijven zijn dus niet verplicht om dit te doen. Wel stimuleert de Nederlandse overheid bedrijven om dit te doen.¹³⁶ Tijdens de opgraving aan de Lutkedijk is actief aan erfgoedcommunicatie gedaan. Tijdens het onderzoek zijn verschillende journalisten langs geweest. In de tweede week is een open dag georganiseerd, zodat buurtbewoners en andere geïnteresseerden konden komen kijken. Naast deze gebruikelijke vormen van erfgoedcommunicatie heeft een bijzondere gebeurtenis plaatsgevonden onder leiding van pastoor Paul Vlaar.

9.2 Radio, krant, televisie en scholen

Tijdens een van de eerste dagen van de opgraving kwam een journalist van RTV Noord-Holland langs voor een interview voor de radio. Tijdens het interview van ongeveer vijf minuten is kort verteld over de aangetroffen sporen en vondsten. Op het moment dat het interview plaatsvond, was alleen werkput 1 aangelegd en waren nog niet veel sporen of vondsten aangetroffen. Tijdens het interview is aangegeven waarom hier een opgraving werd uitgevoerd en wat de verwachtingen waren voor het vervolg van het onderzoek.¹³⁷

Nadat de tweede werkput open was gelegd en de eerste funderingen van de kerk naar boven kwamen, is meerdere keren een journalist van het Noord-Hollands Dagblad langs gekomen om een kort verhaal te schrijven over wat op dat moment te zien was van de schuilkerk. Toen bleek dat de funderingen van de schuilkerk volledig in het vlak van de opgraving lagen is een journalist van RTV-NH met een cameraploeg gekomen om een kort interview op te nemen.¹³⁸ Een aantal dagen later kwam een journalist met een cameraploeg voor een live-uitzending van het programma NH Leeft. In deze uitzending werden verschillende mensen geïnterviewd, onder andere Michiel Bartels, Aad Weel en Amber Schipper. In 20 minuten werd de opgraving getoond, evenals een aantal mooie vondsten, die de vrijwilligers van Oud Obdam op dat moment aan het wassen waren.¹³⁹

Tijdens de open dag is een schoolklas langs geweest om te kijken hoe een archeologische opgraving in zijn werk gaat. De kinderen kregen van Amber Schipper een korte rondleiding en mochten zelf in werkput 1 naar vondsten zoeken.

9.3 Open dag

In de eerste week van het onderzoek werd duidelijk dat er genoeg gevonden was voor een open dag. De funderingen van de schuilkerk lagen prachtig in het vlak en daarnaast waren er ook vele vondsten gedaan waarvan de religieuze aard vast stond.

Als datum voor de open dag werd gekozen voor de woensdag van de tweede opgravingsweek,

136 Zie: http://wetten.overheid.nl/BWBV0002031/geldigheidsdatum_03-01-2013#VertalingNL

137 Zie: <http://www.rtvnh.nl/nieuws/162520/op-zoek-naar-geheime-kerk-in-obdam>

138 Zie: <http://www.rtvnh.nl/nieuws/162520/op-zoek-naar-geheime-kerk-in-obdam>

139 Zie: <http://www.rtvnh.nl/gemist/tv/425/215987/-/23>

Afb. 75 Marlijn Kossen geeft tijdens de open dag uitleg over de opgraving.

van 16 tot 20 uur. Om iedereen een goed zicht op de opgraving te geven, is op de stortgrond een plateau gemaakt waar een groep mensen op kon staan. Marlijn Kossen en Amber Schipper hebben de verschillende groepen uitleg gegeven. Naast de opgravingsput is een aantal vondsten tentoongesteld in vitrinebakken. Tijdens de open dag hebben meer dan 500 mensen de opgraving bezocht.

9.4 Openlucht mis

Volgens pastoor Paul Vlaar, die kwam kijken tijdens het onderzoek, is de grond waar de katholieke schuilkerk van Obdam heeft gestaan nog steeds gewijde grond. In overleg met hem is besloten een openluchtmis op de opgravingslocatie te houden.¹⁴⁰ Op deze wijze kon tevens aan de omwonenden, geïnteresseerden en katholieken van Obdam worden getoond waar de oude schuilkerk had gestaan en waar de katholieken 200 jaar geleden hun geloof beleden. Hij paste speciaal voor de gelegenheid de tekst van een bekend kerklied "Zomaar een dak" aan.¹⁴¹ Net zoals bij de open dag was er veel belangstelling voor de mis: radio, krant en televisie van RTV-NH waren aanwezig om deze bijzondere gebeurtenis vast te leggen.

9.5 Samenwerking

Ted en Cock Wester zijn de eigenaren van het terrein waar twee weken lang archeologen en andere geïnteresseerden hebben rondgelopen. Zij waren beide zeer betrokken bij het project. Mevrouw Wester heeft iedere dag tijdens de pauzes alle medewerkers van de opgraving ontvangen in haar huis met verse koffie. Daarnaast liet de familie Wester alle geïnteresseerden

140 Zie: <http://erfgoedstem.nl/bijzonder-mis-bij-opgraving-schuilkerk-obdam/>

141 Zie: <http://www.rtvnh.nl/nieuws/162685/dienst-bij-fundamenten-schuilkerk-quotdit-is-en-blijft-heilige-grondquot>

vrij over hun terrein lopen en heeft zo een belangrijke rol gespeeld bij de erfgoedcommunicatie. Zij hebben veel mensen in de gelegenheid gesteld te kijken naar de opgraving aan de Lutkedijk. Zonder hun toestemming zouden de openluchtmis en de open dag niet door hebben kunnen gaan.

Afb. 76 Op 12 april 2015 is op de locatie van de schuilkerk een openluchtmis gehouden door pastoor Paul Vlaar.

Literatuurlijst

- Bitter, P., 1995: *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar*, Zwolle (Publicaties over de Alkmaarse monumentenzorg en archeologie 1).
- Bruin, J. de, 2004: *'Het snoodste land waar God ooit kwam'. De waterrijke geschiedenis van Obdam en Hensbroek tot het begin van de twintigste eeuw*, Obdam.
- Egmond, F., 1994: *Op het verkeerde pad. Georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden, 1650-1800*, Amsterdam.
- Jaspers, N.L., 2007: *Schoon en werkelijk aangenaam. Italiaanse importkeramiek uit de 16de en 17de eeuw in Nederlandse bodem*, Amsterdam (ongepubliceerde masterscriptie, UvA).
- Koenis, P., 2002: Een katholieke schuilkerk in de Kaagpolder, *Magazine Stichting Oud Obdam-Hensbroek* nr 1, 11-12.
- Koenis, P., 2010: Op zoek naar een verdwenen kerk, *Magazine Stichting Oud Obdam-Hensbroek* nr 16, Obdam, 43-45.
- Kroon, J., 2013: Het orgel van de schuilkerk aan de Lutkedijk, *Magazine Stichting Oud Obdam-Hensbroek* nr 23, 42-43.
- Lee, J. van der, 2011: De zeventiende-eeuwse schuilkerk en pastorie, Na de reformatie, in J. van der Lee e.a. (red.), *"Dat gekke volk daar". 375 jaar dominicanen in De Goorn*, De Goorn.
- Margry, P.J., 1993: 'Processie versus stille omgang. Het probleem van de openbare godsdienst oefening buiten gebouwen en besloten plaatsen in Holland', *Historisch tijdschrift Holland* 25 nummer 3-5, 174-196.
- Neefjes, J. e.a., 1992: *100 jaar St. Victorkerk*.
- Noordzij, H., 2003: *Handboek van de Reformatie. De Nederlandse kerkhervorming in de zestiende eeuw*, Kampen.
- Poelhekke, J.J., 1964: *Het geval Zijdewind*.
- Rogier, L.J., 1964: *Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16de en 17de eeuw*, Amsterdam.
- Schipper, A., 2015a: *Plan van Aanpak. Afstudeeronderzoek naar een schuilkerk in Obdam*, Deventer (intern rapport Saxion).
- Schipper, A., 2015b: *Bureauonderzoek. Lutkedijk 11A, Obdam*, Hoorn (intern rapport AWF).
- Schipper, A., 2015c: *Plan van Aanpak. Lutkedijk 11a, Obdam*, Hoorn (intern rapport AWF).
- Schipper, A., 2015d: *Programma van Eisen. Lutkedijk 11a, Obdam*, Hoorn (intern rapport AWF).
- Schricks, C., 2015: *Bethlehem in de Bangert. Een historische en archeologische studie naar de ontwikkeling van een vrouwenklooster onder de Orde van het Heilig Kruis in het buitengebied van Hoorn (1475-1572)*, Hilversum.
- Venhuis, S., 2004: Gewapend slib, Alkmaars slibaardewerk uit de late zestiende en de zeventiende eeuw, in P. Bitter e.a., *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond*, Amsterdam.
- Voets, B., 1994: Sint Victor in Obdam: kerk met een unieke geschiedenis, *West-Friesland Oud en Nieuw* 61, 15-20.

Internetbronnen

Abelman, R., 2015: Opgraving Obdam (<http://www.rtvnh.nl/gemist/tv/425/215987/-/23> on 19-04-2016)

De Erfgoedstem, 2015: Openluchtmis bij opgraving schuilkerk Obdam (<http://erfgoedstem.nl/bijzonder-mis-bij-opgraving-schuilkerk-obdam/> on 19-04-2016)

Rossum, J.C. van, 2016: Restauratie orgel de Cocksdorp (<http://jcvanrossum.nl/2013/cocksdorp/> on 14-01-2016).

Verslaggever RTV-NH, 2015: Dienst bij fundamenten schuilkerk: "Dit is en blijft heilige grond" (<http://www.rtvnh.nl/nieuws/162685/dienst-bij-fundamenten-schuilkerk-quotdit-is-en-blijft-heilige-grondquot> on 19-04-2016)

Verslaggever RTV-NH, 2015: OBDAM Pijpekopjes en scherven liggen er genoeg, nu het Mariabeeld nog en het altaar nog. Archeologen zijn in Obdam op zoek naar de resten van een schuilkerk uit de 16de eeuw (<http://www.rtvnh.nl/nieuws/162520/op-zoek-naar-geheimkerk-in-obdam> on 19-04-2016)

Bijlage 1

-
- 1**
1a OPM-406-72-C56
1b sloot S37 (1650-1790)
2a s2-kan-25
2b bolle drinkkan met wijde en hoge cilindrische hals en rechte rand, op standvoet
3 1650-1700
4 14 / 24
5a steengoed met oppervlaktebehandeling
5b in- en uitwendig zoutglazuur
5c wafelpatroon en bloemstempeltjes langs rand
6a standvoet
6b één lintoor
6c
7 kan
8 Westerwald
9

- 2**
1a OPM-406-72-C63
1b sloot S37 (1650-1790)
2a r-bak-4
2b bakpan met kraagrand
3 1650-1750
4 23.5 / 5
5a roodbakkend aardewerk
5b inwendig loodglazuur, uitwendig loodglazuur op rand
5c
6a
6b één toegevoegen steel
6c schenklip
7 bakpan
8
9

- 3**
1a OPM-406-72-C70
1b sloot S37 (1650-1790)
2a r-bak-4
2b bakpan met kraagrand
3 1650-1750
4 22.5 / 6
5a roodbakkend aardewerk
5b in- en uitwendig loodglazuur
5c
6a
6b één toegevoegen steel met omgekruld uiteinde
6c schenklip
7 bakpan
8
9

4

- 1a OPM-406-72-C38
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-bor-50
- 2b bord met holle spiegel en platte vlag met buiten aangedrukte rand, op lobvoeten
- 3 1641
- 4 24 / 5
- 5a roodbakkend aardewerk; Noord-Hollands slibaardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur
- 5c slibversiering: wapen van Alkmaar op spiegel met jaartal 1641 en bladeren
- 6a drie standlobben
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Alkmaar
- 9 Venhuis 2004,111

5

- 1a OPM-406-72-C57
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-gra-11
- 2b bolle grape met uitgebogen rand met ribbel op de randaanzet
- 3 1650-1700
- 4 17 / 14.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur, uitwendig op de schouder en rand loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b twee oren
- 6c
- 7 grape
- 8 Bergen op Zoom
- 9

6

- 1a OPM-406-72-C68
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-kmf-2
- 2b komfoor met scherpe knik bodem naar wand, uitgesneden luchtgaten, op poten
- 3 1700-1800
- 4 22.5 / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b uitwendig loodglazuur, inwendig ongeglazuurd
- 5c
- 6a drie poten
- 6b twee horizontale oren
- 6c
- 7 komfoor
- 8 Bergen op Zoom
- 9

7

- 1a OPM-406-72-C36
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-kom-68
- 2b diepe kom met brede vlag en opstaande rand, op standring
- 3 1650-1700
- 4 27.5 / 9.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig op bodem witte slib met loodglazuur, op vlag loodglazuur
- 5c slibversiering op vlag
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 kom
- 8
- 9

8

- 1a OPM-406-72-C77
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-kop-2
- 2b kop met scherpe knik bodem naar wand en iets uitgebogen rand, op standring
- 3 1650-1700
- 4 13.5 / 7
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b één horizontaal oor
- 6c
- 7 kop
- 8
- 9

9

- 1a OPM-406-72-C81
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-lek-7
- 2b platte lekschaal met opstaande rand, op poten
- 3 1600-1700
- 4 40 / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten (één aanwezig)
- 6b twee horizontale oren
- 6c
- 7 lekschaal
- 8
- 9

10

- 1a OPM-406-72-C39
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-pot-12
- 2b wijde pot met buikknik en kraagrand met dekselgeul, op standring
- 3 1650-1750
- 4 19.5 / 13
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b twee oren
- 6c schenklip
- 7 pot
- 8
- 9

11

- 1a OPM-406-72-C67
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-stk-2
- 2b steelkom met knik bodem naar wand en smalle kraagrand, op poten
- 3 1650-1700
- 4 13 / 7
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één toegevouwen steel
- 6c
- 7 steelkom
- 8
- 9

12

- 1a OPM-406-72-C60
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-tes-3
- 2b vierkante vuurtest met scherpe knik bodem naar wand en rechte rand met geultje, op poten
- 3 1650-1700
- 4 13 / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b ongeglazuurd
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één korte steel
- 6c
- 7 vuurtest
- 8
- 9

13

- 1a OPM-406-24-C73
- 1b aslaag S9 (1760-1780)
- 2a r-tes-3
- 2b vierkante vuurttest met scherpe knik bodem naar wand en rechte afgeplatte rand, op poten
- 3 1700-1800
- 4 13.5 / 8
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één oor
- 6c
- 7 vuurttest
- 8
- 9

14

- 1a OPM-406-72-C80
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-tes-3
- 2b vierkante vuurttest met scherpe knik bodem naar wand en rechte afgeplatte rand, op poten
- 3 1700-1800
- 4 14.5/ 8.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b één oor
- 6c
- 7 vuurttest
- 8
- 9

15

- 1a OPM-406-72-C58
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-vor-4
- 2b bolle kaasvorm met gat in bodem en omgeslagen rand, op lobvoeten
- 3 1600-1700
- 4 24 / 12.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig witte slib met loodglazuur
- 5c
- 6a drie lobvoeten
- 6b
- 6c gat in bodem
- 7 kaasvorm
- 8
- 9

1:2

16

- 1a OPM-406-72-C54
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-vst-9
- 2b klokvormige ronde vuurstolp
- 3 1625-1675
- 4 - / -
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b uitwendig loodglazuur
- 5c slibversiering met tekst:
"..VIERT ALS GIJ NA B.."
- 6a
- 6b één oor
- 6c twee luchtgaten
- 7 vuurstolp
- 8
- 9

17

- 1a OPM-406-72-C66
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a r-zal-3
- 2b licht conisch versmallend
zalfpotje met naar buiten
gebogen rand, op standvlak
- 3 1650-1750
- 4 5.5 / 5.5
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur,
uitwendig vlekken
loodglazuur
- 5c
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 zalfpot
- 8
- 9

18

- 1a OPM-406-72-C37
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a wa-bor-1
- 2b bord met brede vlag met
kraagrand, op standvlak
- 3 1580-1625
- 4 33 / 5
- 5a Werra-aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur met
koperoxide-vlekken
- 5c op spiegel vaas met
bloemen: eikel met distel, op
vlag repeterend patroon
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Werra-gebied
- 9

19

- 1a OPM-406-72-C12
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a w-bak-3
- 2b bakpan met scherpe knip bodem naar wand, kraagrand
- 3 1650-1700
- 4 23 / 6
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b in-en uitwendig loodglazuur met koperoxide
- 5c
- 6a standvlak
- 6b één holle steel
- 6c schenklip
- 7 bakpan
- 8 Alkmaar?
- 9

20

- 1a OPM-406-72-C82
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a w-kmf-
- 2b komfoor met wijde uitstaande rand met nokken, rooster, op poten
- 3 1650-1700
- 4 20.5 / 13
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur
- 5c
- 6a drie poten
- 6b drie oren
- 6c drie nokken op rand, luchtgaten in onderste deel
- 7 komfoor
- 8
- 9

21

- 1a OPM-406-72-C14
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a w-kom-6
- 2b kom met afgeronde buikknik en vrijwel verticale wand, naar buiten geknikte en gegolfde rand met opstaand lipje, op standing
- 3 1600-1650
- 4 16.5 / 8
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur met mangaanoxide, uitwendig loodglazuur met koperoxide
- 5c
- 6a standing
- 6b twee horizontale oren
- 6c
- 7 kom
- 8 Alkmaar?
- 9 Bitter 1995, 144

22

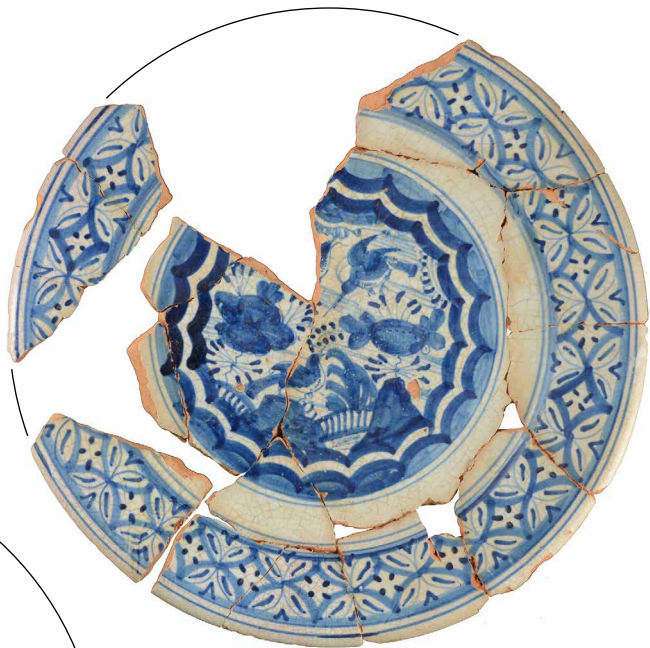
- 1a OPM-406-4-C69
- 1b aanleg put 1 (1650-1800)
- 2a w-ver-1
- 2b bol vergiet met knik bodem naar wand en manchtrand
- 3 1650-1725
- 4 22.5 / -
- 5a witbakkend aardewerk
- 5b in- en uitwendig loodglazuur met koperoxide
- 5c
- 6a
- 6b twee horizontale oren
- 6c
- 7 vergiet
- 8
- 9

23

- 1a OPM-406-72-C40
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a m-bor-3
- 2b bord met vlakke spiegel, knik spiegel naar vlag en uitgebogen rand, op standring
- 3 1600-1650
- 4 28 / 3.5
- 5a Nederlandse majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur, onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw, groen en oranje; spiegel: bloemen op grondje, vlag; slingerpatroon, geen kabelrand
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

24

- 1a OPM-406-72-C44
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a m-bor-3
- 2b bord met vlakke spiegel, knik spiegel naar vlag en uitgebogen rand, op standring
- 3 1625-1650
- 4 24 / 4.5
- 5a Nederlandse majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur, onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw, geel en oranje; spiegel: lopende engel, vlag; gestileerde aigretterand
- 6a standring
- 6b
- 6c initialen achterzijde: "SL"
- 7 bord
- 8
- 9

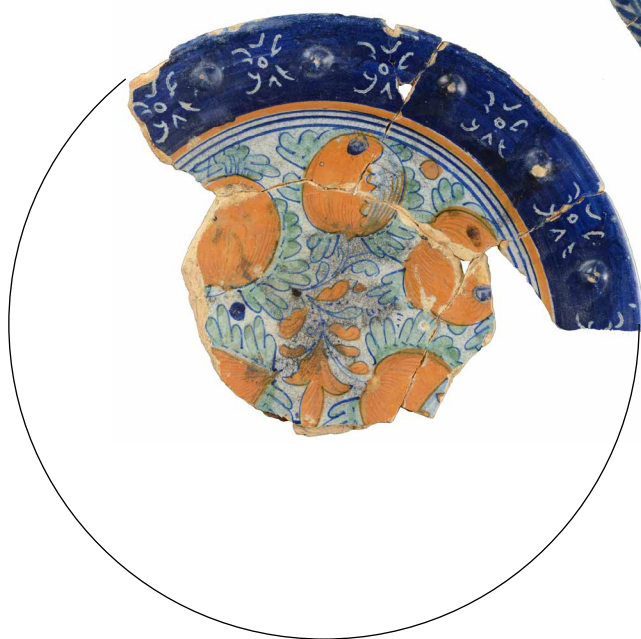

25

- 1a OPM-406-72-C46
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a m-bor-3
- 2b bord met vlakke spiegel,
knik spiegel naar vlag
en uitgebogen rand, op
standring
- 3 1650-1700
- 4 33 / 4.5
- 5a Nederlandse majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: twee Chinese
figuren, vlag: geen
beschildering
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

26

- 1a OPM-406-72-C48
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a m-bor-3
- 2b bord met vlakke spiegel,
knik spiegel naar vlag
en uitgebogen rand, op
standring
- 3 1600-1650
- 4 34 / 4.5
- 5a Nederlandse majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: chinese tuin, vlag:
servetwerk
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

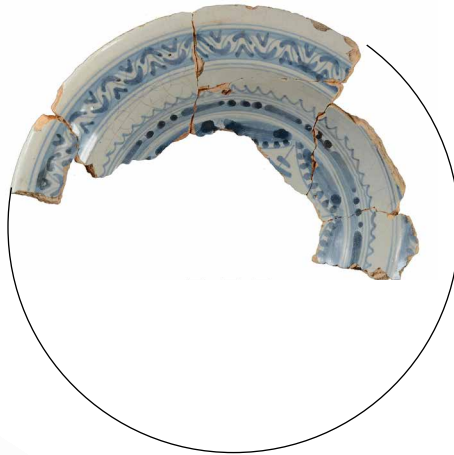

27

- 1a OPM-406-72-C45
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a m-bor-3
- 2b bord met vlakke spiegel,
knik spiegel naar vlag
en uitgebogen rand, op
standring
- 3 1600-1625
- 4 33.5 / 6.5
- 5a Nederlandse majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw,
groen en oranje; spiegel:
granaatappels en bladeren,
vlag: sgraffito-patroon
- 6a standring
- 6b
- 6c noppenrand
- 7 bord
- 8
- 9

28

- 1a OPM-406-72-C49
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a m-bor-5
- 2b bord met vlakke spiegel,
knik spiegel naar vlag
en uitgebogen rand, op
standring
- 3 1600-1625
- 4 32 / 5.5
- 5a Nederlandse majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur,
onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw, groen
en oranje; spiegel: tekst
"ERT GOD"; vlag: blauw
lijstwerk en kabelrand
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

29

- 1a OPM-406-72-C47
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a m-bor-5
- 2b afgerond bord met uitgebogen rand, op standring
- 3 1600-1650
- 4 33 / 6
- 5a Nederlandse majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur, onderzijde mat loodglazuur
- 5c beschildering in blauw en groen; spiegel: granaatappels en bladeren; vlag: zigzag-motief en kabelrand
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

30

- 1a OPM-406-72-C79
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a m-bor-12
- 2b diep afgerond bord met uitgebogen rand, op standring
- 3 1600-1650
- 4 24 /
- 5a Nederlandse majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur, onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

31

- 1a OPM-406-72-C61
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a m-bor-
- 2b -
- 3 1675-1750
- 4 - / -
- 5a Nederlandse majolica
- 5b bovenzijde tinglazuur, onderzijde loodglazuur
- 5c beschildering in blauw; spiegel: fantasiewapen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Friesland
- 9

32

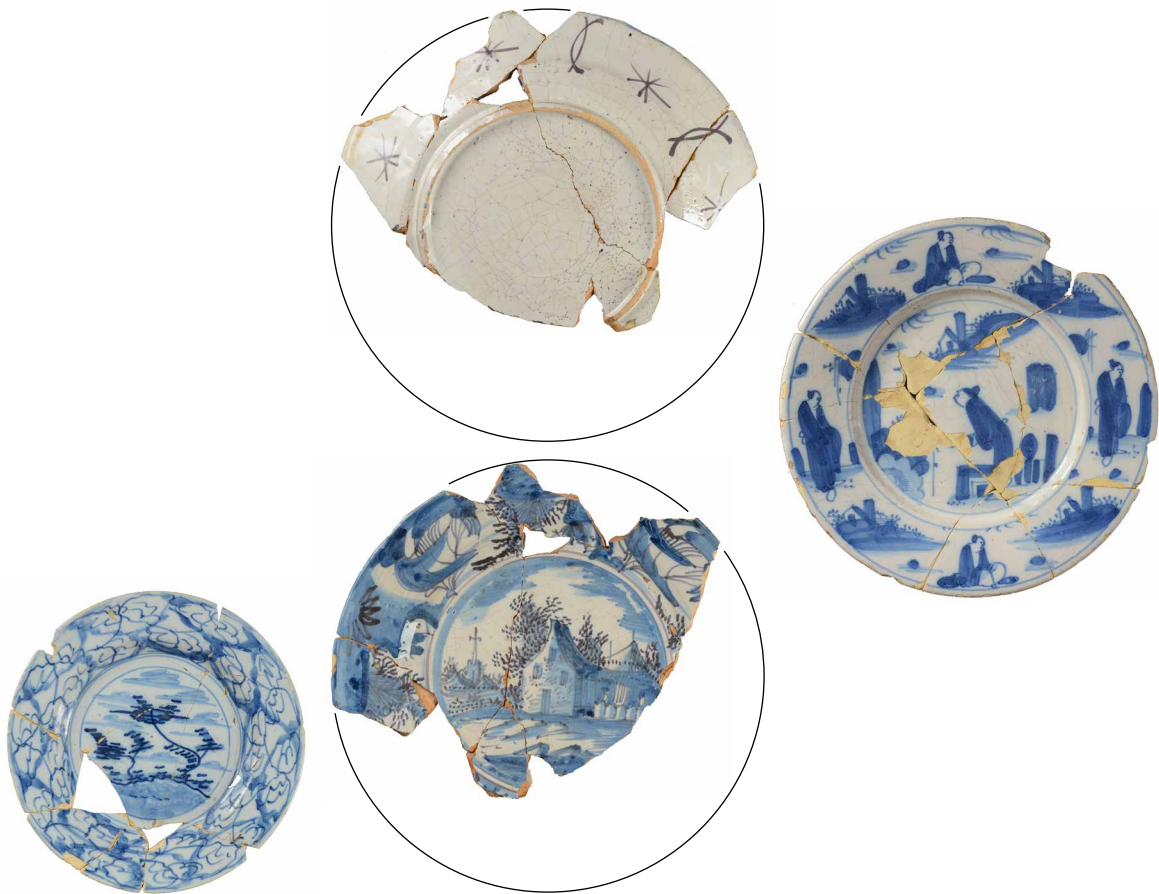
1a OPM-406-72-C41
 1b sloot S37 (1650-1790)
 2a m-bor-
 2b -
 3 1675-1725
 4 - / -
 5a Nederlandse majolica
 5b bovenzijde tinglazuur,
 onderzijde loodglazuur
 5c beschildering in blauw;
 spiegel: Turkse lelie
 6a standring
 6b
 6c
 7 bord
 8 Friesland
 9

33

1a OPM-406-72-C42
 1b sloot S37 (1650-1790)
 2a m-bor-
 2b -
 3 1675-1725
 4 - / -
 5a Nederlandse majolica
 5b bovenzijde tinglazuur,
 onderzijde loodglazuur
 5c beschildering in blauw;
 spiegel: Turkse lelie
 6a standring
 6b
 6c
 7 bord
 8 Friesland
 9

34

1a OPM-406-72-C62
 1b sloot S37 (1650-1790)
 2a m-bor-
 2b -
 3 1675-1750
 4 - / -
 5a Nederlandse majolica
 5b bovenzijde tinglazuur,
 onderzijde loodglazuur
 5c beschildering in blauw;
 spiegel: landschap met
 fluitspelende herder.
 6a standring
 6b
 6c bolle spiegel
 7 bord
 8 Friesland
 9

35

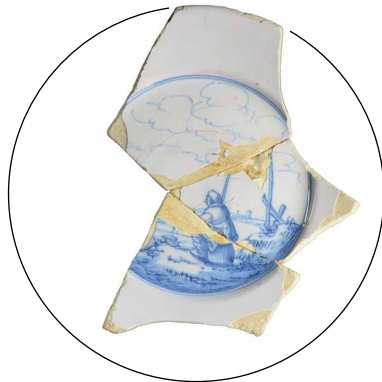
- 1a OPM-406-72-C15
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel naar vlag, op standring
- 3 1700-1750
- 4 16 / 1.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschildering in blauw; spiegel: landschap; vlag: kriebellijntjes
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

36

- 1a OPM-406-72-C51
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-1
- 2b bord met knik spiegel naar vlag, op standring
- 3 1650-1700
- 4 23 / 3.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschildering in blauw en paars; spiegel: landschap met huis; vlag: landschap met schepen; achterzijde: losse motieven (paars)
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

37

- 1a OPM-406-72-C01
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte spiegel naar platte vlag, op standvlak
- 3 1650-1675
- 4 20.5 / 2.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschildering in blauw; spiegel: landschap met Chinees figuur; vlag: chinese figuren
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

38

- 1a OPM-406-72-C03
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1675
- 4 21 / 2
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw op
spiegel en vlag: landschap
met Chinees figuur
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

39

- 1a OPM-406-72-C19
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 20 / 2.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: landschap met
visser
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

40

- 1a OPM-406-72-C20
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 21 / 2.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: Chinees motief
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

41

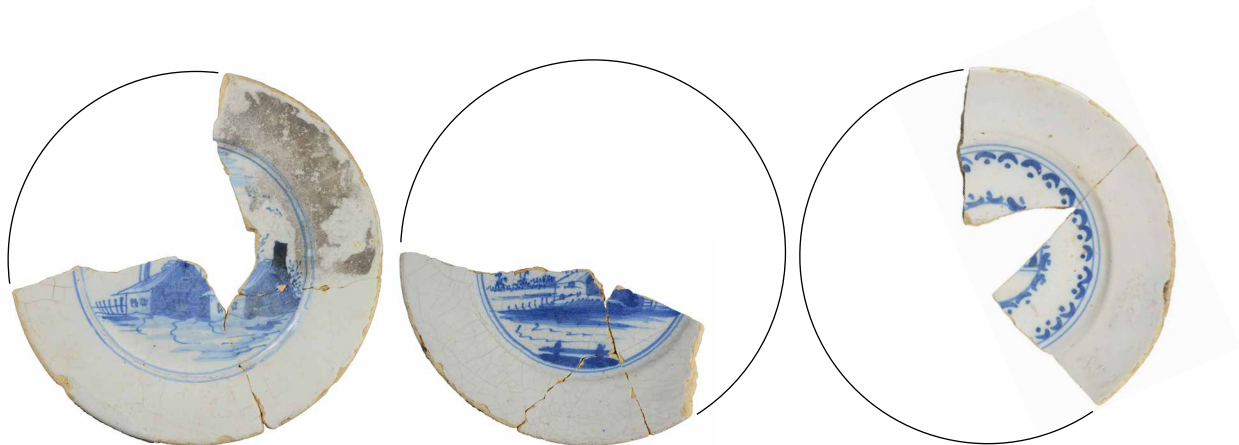
- 1a OPM-406-72-C21
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 20.5 / 2
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: fruit en nachtvlinder
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

42

- 1a OPM-406-72-C22
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 21 / 3
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: bloem
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

43

- 1a OPM-406-72-C16
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 20.5/ 2.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: bloem
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

44

- 1a OPM-406-72-C02
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 20 / 1.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: landschap met
huizen
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

45

- 1a OPM-406-72-C78
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 20.5 / 2
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: landschap met
huizen
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

46

- 1a OPM-406-72-C04
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 20 / 2.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

47

- 1a OPM-406-72-C05
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 21.5 / 2.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: tuinafereel
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

48

- 1a OPM-406-72-C27
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-2
- 2b plat bord met knik platte
spiegel naar platte vlag, op
standvlak
- 3 1650-1700
- 4 21 / 2.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw;
spiegel: spreukenbord
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

49

- 1a OPM-406-72-C29
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-4
- 2b afgerond bord op standvlak
en met knik spiegel naar
vlag, smalle iets holle vlag,
op standvlak
- 3 1675-1725
- 4 24.5 / 3.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde
tinglazuur
- 5c beschildering in blauw
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

50

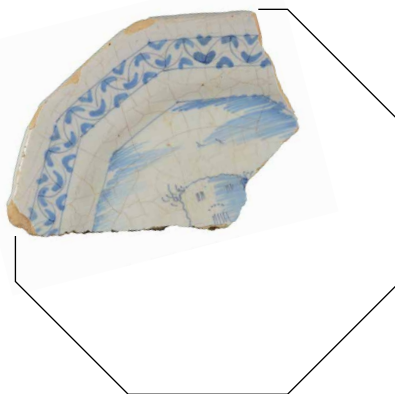
- 1a OPM-406-21-C71
- 1b stort
- 2a f-bor-8
- 2b afgerond bord met rechte rand, op standring
- 3 1700-1800
- 4 13.5 / 2.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschildering in blauw; spiegel en vlag: Chinees landschap
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord, schotel
- 8 Delft
- 9

51

- 1a OPM-406-72-C25
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-11
- 2b afgerond bord zonder vlag met ver uitgebogen rand, op standring
- 3 1650-1700
- 4 21.5 / 4
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschildering in blauw; bloemen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

52

- 1a OPM-406-72-C10
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-11
- 2b afgerond bord zonder vlag met ver uitgebogen rand, op standring
- 3 1650-1700
- 4 22 / 4
- 5a Nederlandse faience, Delfts wit
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

53

- 1a OPM-406-72-C26
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-15
- 2b afgerond bord zonder vlag, met platte lip, op standring
- 3 1650-1700
- 4 22 / 3
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschildering in blauw; spiegel: landschap met Chinese figuren
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8 Delft
- 9

54

- 1a OPM-406-72-C28
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-bor-18
- 2b plat bord met meerkantig gesneden vlag, knik spiegel naar vlag, op standvlak
- 3 1650-1700
- 4 20.5 / 1.5
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschildering in blauw; spiegel: landschap met toren, vlag: boogjespatroon
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 bord
- 8
- 9

55

- 1a OPM-406-72-C11
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-kom-1
- 2b afgeronde kom met licht uitgebogen rand, op standring
- 3 1650-1700
- 4 12.5 / 6
- 5a Nederlandse faience
- 5b in- en uitwendig tinglazuur
- 5c beschildering in blauw; uitwendig: bloemen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 kom
- 8 Delft
- 9

56

- 1a OPM-406-72-C08
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-pis-2
- 2b tonvormige pispot met uitgebogen hals en uitgebogen rand, op standvlak
- 3 1650-1750
- 4 8.5 / 9
- 5a Nederlandse faience; Delfts wit
- 5b in- en uitwendig tinglazuur
- 5c
- 6a standvlak
- 6b één oor
- 6c
- 7 pispot
- 8 Delft
- 9

57

- 1a OPM-406-72-C07
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-plo-2
- 2b ploischotel met knik van spiegel naar vlag, geploide vlag, standring
- 3 1625-1650
- 4 12.5 / 3
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschildering in blauw; bovenzijde: Chinese tuin met vogel
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 ploischotel
- 8
- 9

58

- 1a OPM-406-72-C17
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a f-plo-2
- 2b ploischotel met knik van spiegel naar vlag, geploide vlag, op standring
- 3 1625-1650
- 4 18 / 4
- 5a Nederlandse faience
- 5b boven- en onderzijde tinglazuur
- 5c beschildering in blauw, geel en oranje; bovenzijde: Turkse lelie op spiegel en aigretterand, onderzijde: blauwe strepen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 ploischotel
- 8
- 9

59

- 1a OPM-406-66-C72
- 1b sloot S7 (1650-1790)
- 2a f-zal-3
- 2b smalle zalfpot met cilindrische buik, ingesnoerde bodem en hals, met uitgebogen rand
- 3 1650-1750
- 4 7.5 / 5
- 5a Nederlandse faience
- 5b in- en uitwendig tinglazuur
- 5c
- 6a standvlak
- 6b
- 6c
- 7 zalfpot
- 8 Delft
- 9

60

- 1a OPM-406-72-C30
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a i-wijw-
- 2b wijwaterbak
- 3 1600-1650
- 4 - / -
- 5a Italiaanse faience
- 5b voorzijde tinglazuur, achterzijde ongeglazuurd
- 5c beschildering in blauw, geel en oranje: Maria met kind
- 6a
- 6b
- 6c
- 7 wijwaterbakje
- 8 Italië
- 9

61

- 1a OPM-406-72-C55
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a i-zou-
- 2b zoutvaatje met zeskantige stam en ronde bak
- 3 1600-1650
- 4 - / -
- 5a Italiaanse faience
- 5b uitwendig tinglazuur, inwendig ongeglazuurd
- 5c aigrette-motieven
- 6a
- 6b
- 6c
- 7 zoutvaatje
- 8 Italië
- 9

62

- 1a OPM-406-72-C31
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a p-bor-1
- 2b klein diep bord zonder vlag met uitgebogen rand, op standring
- 3 1675-1750
- 4 10.5 / 2
- 5a Aziatisch porselein
- 5b veldspaatglazuur
- 5c bovenzijde: blauwe beschildering, Chinees landschap met twee figuren bij boom
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord, schotel
- 8 China
- 9

63

- 1a OPM-406-72-C32
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a p-bor-9
- 2b in mal gevormd diep bord met reliefwand en licht uitgebogen rand, op standring
- 3 1700-1800
- 4 11 / 2.5
- 5a Aziatisch porselein
- 5b veldspaatglazuur
- 5c bovenzijde: blauwe beschildering, vogel en bloemen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord, schotel
- 8 China
- 9

64

- 1a OPM-406-72-C33
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a p-bor-9
- 2b in mal gevormd diep bord met reliefwand en licht uitgebogen rand, op standring
- 3 1700-1800
- 4 11 / 2.5
- 5a Aziatisch porselein
- 5b veldspaatglazuur
- 5c bovenzijde: blauwe beschildering, vogel en bloemen
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 bord, schotel
- 8 China
- 9

1:2

1:2

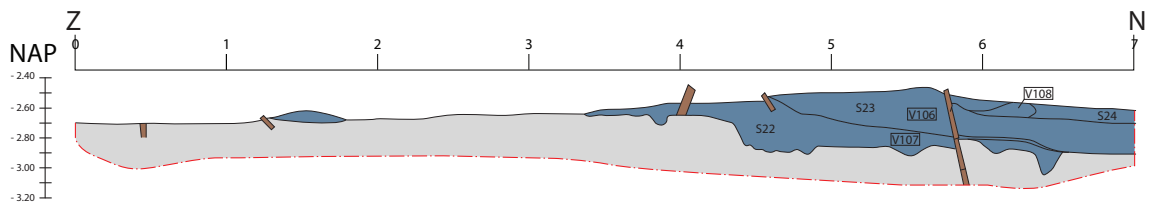
65

- 1a OPM-406-72-C74
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a p-kop-1
- 2b kop met iets uitgebogen rand, op standring
- 3 1675-1725
- 4 5.5 / 4
- 5a Aziatisch porselein
- 5b veldspaatglazuur
- 5c inwendig: blauwe beschildering, Chinees landschap; uitwendig: bruin
- 6a standring
- 6b
- 6c
- 7 kop
- 8 China
- 9

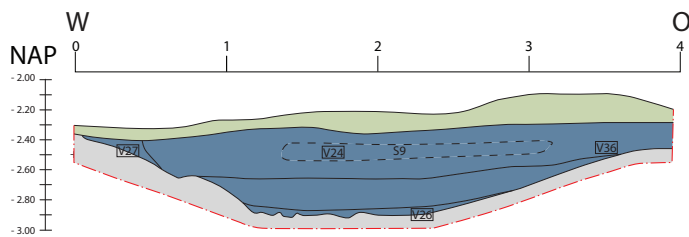
66

- 1a OPM-406-72-C34
- 1b sloot S37 (1650-1790)
- 2a p-kop-6
- 2b kop met geploide wand en rechte rand, op standring
- 3 1700-1750
- 4 5.5 / 4
- 5a Aziatisch porselein
- 5b veldspaatglazuur
- 5c blauwe beschildering, inwendig: Chinees landschap, uitwendig: panelen
- 6a standring
- 6b
- 6c zijwand geplooid
- 7 kop
- 8 China
- 9

① Coupe S7

② Noordprofiel werkput 1

S 08	spoornummer
V 14	vondstnummer
---	contour profiel
■	demping sloot
■	ophoging
■	hout

Bijlage 3	Profielen	
Opmeer, Lutkedijk 11a	OM-nummer 65866	
Project 406	Schaal 1:50 (A4)	
© Archeologie West-Friesland 2017		

